

בעזה"י

שירת התורה

פרשת כי תבוא

תשפ"ו

שנה ו' גליון 310

תוכן העניינים

גדר וידוי הוא פני' להקב"ה בדרך התקרבות ... יט
 וידוי ביכורים ומעשר הכנה לימים הנוראים יט
 האם עבירה באונס מעכבת את הוידוי יט
 בטעם שביטל יוחנן כה"ג וידוי מעשר כ
 דין וידוי מעשר בזמנינו כ
 טעם דבזמנינו אין להגיד וידוי מעשר כא
 חובת הדקדוק בתפלה לפני ה' כא
 איך מתפארים לפני הקב"ה כא
 ביאור שמחתי ושימחתי בו כב
 ע"י וידוי מעשר אפשר לבוא להקב"ה בתביעה. כב
 המנהג לקרוא השקיפה בקול רם כג
 מה שבשני וחמישי קוראים גם פ' וידוי מעשר.. כג
 ההבדלים בין מקרא ביכורים לוידוי מעשר כד
 מח' הגרי"ז והצ"פ אי וידוי מעשר מדין קריאת
 פרשה כה
 אי יכול להוציא את חברו בוידוי מעשר כה
 לא שייך לשנות כלל מצורת הפרשה כו
 מקרא ביכורים הי' מעמד של קריאת התורה... כו
 האם הי' צריך ס"ת למקרא ביכורים כז
 האם הי' צריך לדקדק באותיותיה כז
 האם הי' צריך לדקדק בטעמי המקרא כז
 החילוק בגר בין ביכורים לוידוי מעשר כט
 מצות ביכורים נעשית בלב ובנפש כט
 סגולת ההודאה לפני יום הדין ל
 ביאור ענין האמרת והאמירך ל
 הדיבור האחרון של מו"ז זצ"ל לפני פטירתו ל
 הבדל בין ישראל לגוי בעת המיתה לא
 ביאור ענין הקמת האבנים וכתובת התורה
 בעברם את הירדן לא
 אין אנו עושים זכר לעשרה בניסן לב
 התוכחה שבתמהון לבב לב
 ביאור הפסוק תחת אשר לא עבדת וגו' לג
 פשוטו של מקרא לא כתוב כאן חובת שמחה.. לג
 רבותינו הוציאו מפסוק זה חובת השמחה
 בעבודת ה' לד
 האם יש מצוה להיות בשמחה תמיד לה
 ושמחת בכל הטוב הוא מצוה תמידית לו
 השמחה שזכינו להתחנך עם יסודות האמונה.. לו
 ביאור ענין שמחה של מצוה לז
 בטעם שנקט רש"י מצות הכנסת כלה לח
 ביאור גודל מעלת שמחת חתן וכלה לט

פרשת כי תבוא ד
 ביכורים ותפלה ענינם להחזיר הראשית להקב"ה
 ה
 בכל עת ורגע יכולים לעורר ההתחדשות ה
 ע"י נתינת הראשית מתעורר השמחה והברכה .. ה
 פירוט המעשים מחמת חשיבותם ה
 מצות ביכורים הכנה לר"ה ו
 בסליחות אנו מתייחסים להכניסה והביאה ז
 דלת לפנים מדלת ז
 כל עניני הפרשה שייכים זה לזה ז
 עבודת ההודאה למעשה בימים אלו ז
 סגולת קריאת פרשת ביכורים בער"ה ח
 הכנה לש"ק פרשת כי תבוא ור"ה ח
 ענין הקימה והכיבוד למביאי הביכורים ט
 קימה לכל עושה מצוה ט
 ד' דרכים בביאור ענין זה ט
 דוקא אם ההליכה הוא מעצם המצוה י
 מה שאומר כאילו בא רק היום לא"י י
 חובת הכרת הטוב אפי' אחרי הרבה דורות יא
 צורת הכרת הטוב להביט על כמה דורות ביחד. יא
 חסד ה' עם הג"ר רבי אליעזר גורדון זצ"ל יא
 ביאור צא ולמד מה ביקש וכו' יב
 מה דמזכירים ענין לבן בדוקא יב
 מה דבלייל הסדר קבעו פרשת ביכורים דוקא יג
 פרשה זו מבטא ההודאה על יצ"מ יג
 בענין ארמי אבד אבי יג
 חובת השמחה בהבאת ביכורים יד
 חובת השירה בהבאת ביכורים יד
 מח' רש"י ותוס' מה הי' השיר טו
 השירה הוא מדין שירה על הקרבן טו
 ביאור מה דשרו מזמור שיר חנוכת טו
 הביכורים גורמים לחנוכת והתחדשות הבריהטו
 עיקר השירה הוא על החזרה לנקודת הראשית
 וההתחדשות טו
 ושמחת בכל הטוב זה אשתו טו
 תיקון כפיית טובה דאדם הראשון טז
 ושמחת בכל הטוב זה הקב"ה ותורתו טז
 התורה היא השירה בעצמה טז
 האם חובת ביעור הוא מצוה בפני עצמו טז
 לאיזה חטא מתייחס וידוי מעשר יח
 במה שמקרא ביכורים נקרא וידוי יח

תוכן העניינים

האם שייך שיהי' לגוי חלק לעוה"ב..... מה	התיגרא בכל כתובה הוא כדי לבטל השמחה ... מ
הלכה כר"י דיש לחסידי אוה"ע חלק לעוה"ב...מו	התוכחה בחזרה למצרים ע"י אניות דוקא..... מב
איזה סוג עוה"ב יש לגוי.....מו	תוס' סכנה בחוזרים למצרים באניות..... מב
לרש"י עוה"ב קאי על ימות המשיח.....מז	ברכת הגומל כשחזרו למצרים באניות.....מג
גוי מהול לשם מצוה יכול להכנס לגן עדן.....מח	המדה הטובה בהא שלא יקנו אותם לעבדים...מג
שי' הרמב"ם דבעי' דוקא גר תושב.....מט	השייכות בין פ' כי תבוא וכניסה לבנין חדש.....מג
האם יש מצוה להשתתף בהלויית חסיד מאוה"ע נ	בירור בענין מצבו של גוי לאחר מיתתו.....מה

לתגובות להנצחות ולקבלת הגליון במייל

שמעון יצחק ראקאוו

0527614717

syrakow79@gmail.com

שיעור שבועי (עברית) בביהמ"ד משובב נתיבות

אור ליום חמישי משעה 11 - 11:30

אפשר לשמוע בקול הלשון: 7-916717 - 03-6171111

בענגלאנד: 7-916717 - 02 08-1917000

או בקו משובב נתיבות-7-0733718341

פרשת כי תבוא

בפסוק הבא "אשר תביא מארצך אשר ה"א נתן לך נחלה"¹ פשיטא שכן הוא.

ד: וירשתה וישבת בה וצ"ע למה באמת חלה מצות ביכורים רק אחרי כיבוש וחילוק, ובפשוטו דרך אז יוכל לומר על האדמה אשר נתת לי, אלא דא"כ ל"ל קרא, ובהכרח דהי' שייך לומר אשר נתת לי גם לפני זה, וכמבואר בהערה בשם הגרי"ז,² וא"כ שוב תק' ל"ל באמת כיבוש וחילוק.

ה: ולקחת מראשית וגו' למה פירטה התורה כל פעולה ופעולה, הלקיחה והשימה בטנא, וההליכה למקדש, דהול"ל והבאת את ראשית פרי האדמה וגו'. וכן במשנה [ביכורים פ"ג מ"א] פירט, יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאינה שביכרה, מה איכפ"ל איך ראה העיקר שיביא התאנה שביכרה ראשון.

גם בכלל צ"ע למה בחרה התורה לחזור על פרשת ביכורים יותר מכל מתנות כהונה שכבר נתפרשו בתורה, והרי גם עצם מצות ביכורים כבר נכתב בפ' משפטים [שמות כ"ג י"ט] וכי תשא [שם ל"ד כ"ו] ורק מצות קריאה עדיין לא נתפרש. ועוד יל"ע למה נסמכה למחיית עמלק הנאמר בסו"פ כי תצא.

והנראה בעז"ה בהקדם דברי המדרש נחומא בתחלת הפרשה עה"פ "היום הזה ה"א מצוך לעשות את החקים" וגו' [לקמן פסוק ט"ז] זה שאמר הכתוב "בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושינו" והלא כריעה בכלל השתחוואה והשתחוואה בכלל כריעה ומה ת"ל נשתחוה ונכרעה נברכה, אלא צפה מרע"ה ברוה"ק וראה שביהמ"ק עתיד ליחרב והביכורים עתידין ליפסק, עמד והתקין לישראל שיהיו מתפללין ג"פ בכל יום, לפי שחביבה תפלה לפני הקב"ה וכו' לכך נאמר היום הזה ה"א מצוך לעשות וגו' וצ"ב טובא מה ענין תפלה לביכורים.

פרשה זו נקראת כי תבוא ע"ש הביאה לא"י, וענין הביאה וההבאה מוזכר כמה פעמים אשר "תביא" מארצך, "ובאת" אל הכהן, כי "באתי" אל הארץ, "ויביאנו" אל המקום הזה, הנה "הבאתי" את ראשית וגו' בכתיבת דברי התורה על האבנים כתוב למען אשר "תבוא" אל הארץ וגו' ברוך אתה "בבאך", והפרשה מתחילה עם מצות ביכורים שחלה רק אחרי כיבוש וחילוק, וממשיכה עם מקרא ביכורים, ביעור עם וידוי מעשרות, הקמת כלל ישראל לעם, וכריתת ברית אתם ע"י ברכות וקללות והזכרת חסדי ה' בסוף הפרשה.

וצ"ב איך כל עניני הפרשה קשורים זל"ז, וגם איך כולם תלויים בעצם הביאה לארץ שע"ש נקרא כל הפרשה. גם מבואר בפרשה ענין השמחה כמ"ש ושמחת בכל הטוב וכתוב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' וגו' וכן הקללות באים על חוסר השמחה שנא' תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה וטוב לבב, עוד מבואר כמה פעמים ענין היום הזה כמ"ש היום הזה ה"א מצוך וגו' את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום וגו' היום הזה נהיית לעם וגו' ויצו משה ביום ההוא ואחר התוכחה ולא נתן ה' לכם וגו' עד היום הזה וצ"ב מהו ענינו של היום הזה.

גם יל"ע איך מצות ביכורים תלוי' בעבודתנו עכשיו להכנה לקראת יום הדין, דבשלמא ברכות וקללות הלא אמרו חז"ל דלכן אנו קוראין אותו עכשיו כדי שתכלה שנה וקללותי, אבל מה זה שייך למצות ביכורים דלכאורה ל"ש כלל לר"ה ויום הדין.

והנראה בעז"ה בהקדם כמה הערות על פסוק ראשון:

והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה"א נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה: [כ"ו א']

א: והי' לכאורה הול"ל "כי תבוא" כמו שאמר "כי תצא" ולמה הוסיף מלת והי', וכבר עמד בזה החת"ס בתורת משה וכן בדרשותיו עמ' שמ"ו עוד יל"ע דאין והי' אלא לשון שמחה ואיזה שמחה מיוחדת יש בזה.

ב: כי תבוא וצ"ע הלא דין ביכורים חלה רק אחרי כיבוש וחילוק כמ"ש אח"כ וירשתם וישבת בה וכדפירש"י, וא"כ למה כ' כי תבוא כאילו תלוי בעצם הביאה. וכ"ה בחת"ס שם והביאו גם בשם ההפלאה.

ג: אל הארץ אשר ה"א נותן לך נחלה וצ"ע למה יש להדגיש אשר ה"א הוא זה שנותן לך, וכן חזר ע"ז

¹ ואור החיים הק' מחדש דשמיטה פטור מביכורים לפי שאינו שלו, והק' עליו במנ"ח מצוה צ"א מרש"י משפטים כ"ג י"ט דמפורש דחייב.

² הק' הגרי"ז [רשימות תלמידים] ל"ל קרא דבעי' כיבוש וחילוק, תיפו"ל דלפני כיבוש וחילוק ל"ה אדמתך, ותי' ע"פ ירושלמי פ"א מביכורים דבקונה פירות תלושים וא"כ קנה הקרקע מביא וקורא, וא"כ ס"ד דה"ה בנכנסו לארץ וזכו בפירות תלושין ואח"כ כבשו יתחייבו. עוד תי' דנפק"מ לחלק בני גד ובני ראובן דמצד תנאי משה רבינו זכו בה מיד אחרי כיבוש ורק הם התחייבו לחכות עד אחרי חילוק וא"כ ס"ד דיתחייב בביכורים לפני חילוק. עוד תי' דקמ"ל קרא דצריך לחכות עד לחלוקת כל השבטים ולא סגי בשבט שקיבל חלקו אף שזה כבר שלו. ובנו הגרמ"ד וצ"ל תי' דס"ד דיש לישראל לפני חלוקה תורת שותפין שמחוייבין בביכורים.

ביכורים ותפלה ענינם להחזיר הראשית

להקב"ה

ופי' בשפ"א בשם החי' הרי"ם "כי מצות ביכורים הוא ליתן את הראשית מהכל להשיי וכן התפלות בשינוי הזמנים ערב ובוקר וצהריים וכו' כי הכל תלוי בהראשית כמ"ש טוב אחרית דבר כשהוא מראשיתו טוב, וכן מראשית השנה נדון מה יהא בסופה אינו דוקא בר"ה רק כל שינוי ודבר חדש נמשך הכל אחר הראשית, וכל דבר בראשיתו צריך ³ שמירה כי בתחלת שבא הדבר מן השורש אל האדם עומד לחסרון, וגם כי כל מקבל צריך שמירה שלא יבוא לידי גבהות לכן כל מי שיש לו בחי' ראש צריך שמירה, והעצה היא קבלת מלכותו ית' להתדבק בו ולהחזיר אליו הראשית ולזכור כי הכל שלו, לכן מיד שבאו לארץ הי' מצות ביכורים, וכן בפשט בכ"ד דכ' ע"ז בראשית ברא פירשו ז"ל בשביל תורה וחלה, כ"ד שנקרא ראשית שזה קיום העולם, לכן נסמכה פי' ביכורים לזכירת עמלק דכ' ראשית גוים עמלק לכך אמר עדי אובד שמהראשית עומד להיות אובד, אבל בני ישראל ע"י שנותנין הראשית יש להם אחרית, וחז"ל דרשו מראשית השנה שרשה מתחלתה וכו' הכל כמ"ש לעיל כי ע"י ההכנעה להשיי"ת יש קיום להראשית וכלל הדבר כל הארה שמביאה בושה והכנעה לאדם הוא דבר של קיימא". [תרל"ד]

בכל עת ורגע יכולים לעורר ההתחדשות

אבל בכל זאת עדיין צ"ב מה ענין זה למה שהביא המדרש כ"ז עה"פ "היום הזה ה"א מצוך" ומסיים "לכך נאמר היום הזה" וגו' וכתב שפ"א במקו"א "אלא דכבר כתב רש"י על פסוק זה "בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם" וק' וכי הרצון להטעות לאדם אף שבאמת אינו התחדשות ח"ו, אך יכול האדם לחדש כל דבר, כי וודאי יש בחינת התחדשות בכל דבר שהרי הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מ"ב ופי' תמיד בכל רגע, וגם כי הלא אין דבר בלתי חיות השיי והנקודה שממנו ית' לעולם לא יתיישן כי דבריו חיים ונובעין תמיד, אך כי החושך יכסה ארץ הקליפה החיצונית היא המסתרת נקודה הנובעת, דכ' אין כל חדש תחת השמש והיא הטבע והעוה"ז המסתרת ההתחדשות אך בכח

³ ענין זה המבואר בשפ"א דתמיד ההתחלה בעי שמירה, מבואר גם בגליוני הש"ס להג"ר יוסף ענגל שבת כ"א: בהא דבחנוכה הוצרכו לנס, הרי טומאה הותרה בציבור, ותי' דכיון דהי' לצורך חינוך והתחלת הבית לכן הי' צריך להזהר טפי שיהי' בטהרה. וכ"כ יסוד זה בבית האוצר כלל א' לענין קושיית הפרשת דרכים דאי היו לאבות דין בני נח איך שמרו את השבת, ותי' ר"י ענגל ע"פ מה שיסודו התוס' שבת ד. ד"ה וכו' ותוס' גיטין מא: ד"ה כופין, דבמצוה דרבים יכול לחטוא ולא לו, א"כ הי' האבות הקדושים כיון שהם יסוד ושורש של כלל ישראל וכל מה שעשו הי' לצורך הכלל, יכלו לעבור עבור ישראל. - מידידי הג"ר צבי וילנסקי שליט"א.

האדם להאיר הנקודה מהחשיכה וז"ש היום הזה ה"א מצוך לעשות פי' למצוא בחי' היום הזה שהיא התגלות האור בחינת אספקלריה דנהרא, גם תוך המעשה ממש שהיא מסתיר הנקודה הנ"ל והיא ע"י מצוות דכ' נר מצוה דכיון שמצוה היא במעשה גשמי ויש בה חיות הקב"ה בהציווי לעשותה בכח האדם להתדבק על ידה לאור הגנוז וכו' וכפי מה שהאדם מברר החיות שבכל דבר ובעיניו כחדשים נתגלה לו ההתחדשות באמת וז"ש שמוע בישן תשמע בחדש שכפי מה שמאמין שיש בחינה גנוזה מהשיי אף שנסתר מבחוץ כך זוכה להתגלות הפנימיות, וכן נשתחוה ונכרעה פי' השתחויי' שרוצה להכניע עצמו ונכרעה לשון נפעל שכפי הרצון באמת זוכה להתגלות האמת להיות נכנע באמת לאמיתו". [תרל"א]

ע"י נתינת הראשית מתעורר השמחה

והברכה

עוד כתב "מה שתפלות נגד ביכורים, כי מצות ביכורים הוא לתת הראשית להבורא ית' ועי"ז נמשך הכל אחר השורש ויש בו ברכה לכן כ' אח"כ ושמחת בכל הטוב וגו' כיון שקיים המצוה בהתחלת הענין ועיקר השמחה היא באדם כשכל מעשיו דבקים בשורשן והעמדת כל דבר על מקומו מביא שמחה, וכמו כן עתה ע"י התפלות בשינוי זמנים מביא התחדשות בהזמן, וז"ש היום הזה ה"א מצוך לעשות שיעוררו בני' התחדשות בעשיי' ועי"ז שזוכרין התחלת הכח מהבורא ית' לכן מזכירין יצ"מ בביכורים לזכור מה שהי' בהתחלה ארמי אבד אבי, וכמו כן כל יום קודם התפלה מזכירין יצ"מ וקרי"ס ועי"ז מעוררין ההתחדשות". [תרל"ח]

פירוט המעשים מחמת חשיבותם

עוד כתב "מצות ביכורים חשובה מאד אשר הפסוק פורט כל מעשה, ולקחת מראשית כמ"ש חז"ל אדם רואה וכו' כורך גמי אח"כ ושמת בטנא וכו' והלכת וכו' לתת שכר על כל דבר ודבר, כי חיות הכל ע"י נקודה הראשית, ויש לכל אחיזה בנקודה זו שכולם נבראו רק לצוות לזה להיות הכנה לזה הראשית, וכוחן של ישראל לדבוק תמיד באותה ראשית, כמ"ש במדרש בפ' ונתן ה"א עליון שהם תמיד צפין למעלה כמו השמן לכן נקראו ראשית תבואתו, כלומר שהראשית דבוק בהם ובכח אחיזה זה הראשית יכולין למחות זכר עמלק, דכ' ראשית גוים עמלק שהוא היפוך הביכורים לכן סמכו הכ' ענין לו, ורמזו חז"ל בפסוק ותרומת ידך אלו הביכורים שע"י מצות הביכורים מתרומם כוחן של ישראל ומתקיים מש"כ כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, וגם עתה יכולין לעורר זה הכח ע"י תפלה שכחן של ישראל בפה". [תר"מ]

ויום, וכן ביום גופא בשינוי זמן ערב ובוקר וצהרים מאיר כח ההתחדשות.

וכיון דמחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, לכן יש לעורר בכל יום ובכל שינוי זמן בעצם היום כח הראשית ע"י התפלה, שבזה מחזירין הכל לעיקר שורש החיות ולכן תפלות הם במקום ביכורים.

והנה כל פעם בהתעורר ענין הראשית מתעורר כח ההתחדשות ומביא לשמחה גדולה, ולכן מצות ביכורים מתלווה בשמחה גדולה, וכן העמדת כל דבר וענין במקומו הנכון מביא לשמחה גדולה.

לפ"ז יתיישבו בעז"ה כל ההערות:

א: לכן כתב לשון והי' לשון שמחה, כיון דהנושא כאן הוא ענין חיבור לשורש שמביא התחדשות והתחדשות מביא שמחה.

ב: נקט העיקר על עצם הביאה, אף דעיקר המצוה לאחר כיבוש וחילוק, דעיקר המצוה מתייחס לעצם הכניסה דאז הוא זמן התחדשות וראשית הכניסה, ויש תמיד להמשיך הרגשה זו שהקב"ה הביא אותנו לא"י וגם מאות שנים אח"כ יש לשמר הרגשת התחלת הביאה דאז הוא זמן קיבול המתנה מהקב"ה. - ויש להוסיף דעיקר עבודת הראשית חלה מיד בביאה לארץ רק ענין הבאת הפירות בפועל הוא רק אחרי כיבוש וחילוק וכע"ז כ' התת"ס בדרשות עמ' שמ"ז.

ג: נקט ענין המתנה דזהו עיקר המצוה כאן להרגיש שהקב"ה נותן לך המתנה כסדר והכל תלוי בו. ולכן חזר ע"ז עזה"פ בפסוק הבא דזהו עיקר נקודה שיש להשריש בכל עת.

ד: מצות ביכורים על פירות האדמה, חלה רק אחרי כיבוש וחילוק דאז כבר יש לו המתנה בשלימות, ואז יש ענין לייחס הפירות להקב"ה דאז יתכן כבר ההרגשה שזה שלו לזה מברר שהכל מהקב"ה.

ה: התורה וחז"ל פירטו כל פעולה מחמת גודל החשיבות במצוה זו, שבכוחו לחבר הכל לשורש, וחיות כל הבריאה תלוי בפעולות אלו, דע"י שכלל ישראל דבקים בראשית נמשך חיות לכל הבריאה שנבראו לצוות להם.

ולכן האריכה התורה דוקא במצות ביכורים יותר מכל מתנות כהונה דענינו להשפיע על כל הבריאה, ולכן נסמך לעמלק כיון דבא לעקור ענין עמלק שכוחו ומלחמתו להשכיח נקודת הראשית.

עוד כתב באמצע קטע שהרחיב בענינים הנ"ל, "דעיקר מלחמת עמלק להשכיח זאת הנקודה, וגם לכל האומות יש איזה נקודת ראשית המחי' אותם אבל היא נטבעת בחומר ובחשכות הטבע, ועמלק נוטל זה הראשית ומאבדו וכו' וכן ארמי אובד אבי שרוצים הרשעים להשכיח זאת ההתחדשות בעולם, ולכן נסמך לא תשכח והי' כי תבוא שצ"ל הביכורים לעורר הפנימיות וההתחדשות ובנ"י זכו לזה ע"י יצ"מ שנא' החדש הזה לכם ולכן מזכירין יצ"מ בביכורים" וכו' [תר"ס]

מצות ביכורים הכנה לר"ה

עוד כתב "מצות ביכורים הי' הכנה לר"ה כי הוא מעצרת עד החג, ומסתמא רוב ביכורים הי' קודם ר"ה שאחר הסוף מפירות השנה היו מחזירין הראשית להשי"ת, והוא התדבקות אחרית הדבר בראשיתו וכו' ולכן הי' המצוה אחרי שבאו לא"י יזכרו הראשית שהשי"ת הוציאנו ממצרים ועשה לנו ניסים עד שהבאנו לתכלית התיקון" וכו' [תרל"ז] וכ"כ במקו"א ד"נראה דמצות ביכורים הי' הכנה לר"ה כי רובן הביאו מסתמא קודם ר"ה וכ' מראשית וכמ"ש מראשית השנה, וי"ל דע"ז כתוב תחת אשר לא עבדת ה"א בשמחה כי אז זכו לעבודת ה' ע"י מצות ביכורים שנא' בו שמחה, ועתה צריכין לעבוד ע"י יסורים, כדמסיים ועבדת את אויביך וכו' וחלילה שיהי' שיהי' רק עונש רק הפי' שעתה בא עבודת ה' ע"י היסורים והרדיפות האויבים וחוסר כל והם ב' דרכים דכ' מראשית כל שנה שרשה בתחלתה שבזמן המקדש הי' ע"י הראשית כנ"ל בשמחה ועתה בעזה"ר הוא בחי' מרשית ע"י יסורים והכנעה השי"ת יחזירנו למדרגה הראשונה בשמחת עולם על ראשם. [תרמ"ב]

העולה מדברי שפת אמת הוא, דתכלית העבודה שלנו תמיד הוא לחבר עצמינו לנקודת הראשית, והכוונה בנקודת הראשית הוא לייחס כל החיות להקב"ה תמיד, ועי"ז יש קיום והתחדשות לכל הבריאה, ובאמת בכל הבריאה גם אצל האומות יש נקודת הראשית המחי' אותם אלא שמוסתר בתוך חשכות הטבע, ועמלק גרוע מכולם בענין זה שהוא לוחם נגד נקודה זו ומנסה להשכיחו ולקררו, ולזה עושה עצמו ראשית חדש ולכן באמת לא יהי' לו קיום ואחרית, ועיקר עבודת בנ"י הוא לחבר הכל לשורש הראשית.

והנה כל פעם שמגיע איזה השפעה יש לשמר ענין הראשית כדי שזה ימשך ולא יפסק, ולכן מיד בכניסה לארץ חלה עליהם המצוה לעורר ענין הראשית, וזה הי' ע"י מצות ביכורים שבזה ייחסו הכל להקב"ה וחברו עצמם לכח הראשית, וכן הוא בכל שינוי זמן כמו כל יום

שינוי בזמן, [וענין הקמת אבנים כשעברו הירדן ביארנו לקמן] וכן עשיית כל המצוות בשמחה והתחדשות, ממילא הכל מתחבר לשורש ונמשך בזה כח הברכה, אבל אם לא מעוררים כח הראשית ולא עושים מצוות בשמחה דהיינו שהכל נעשה בהתיישנות ועצלות ולא מעוררים כח ההתחדשות לכן יש קללות. ולכן כל הפרשה נקרא ע"ש עצם הכניסה, כדי להרגיש תמיד כאילו הוא בהתחלת הכניסה והביאה, דאז יש כח החידוש והשמחה. ולכן י"ל דמצות ביכורים תלוי בהבאה לעורר ענין הביאה. וזה יש לרמז ב"ברוך אתה בבאך" דהברכה תלוי כפי מה שמעורר עצם הביאה, דאם הביאה דהוא ההתחלה מחובר לשורש ההתחדשות ממילא נמשך הברכה.

עבודת ההודאה למעשה בימים אלו

בכל יום ויום מחדש ובפרט בימים אלו שאנו מתקרבם לראשית השנה שבו מתחדש ההשפעה לכאן"א בפרטות ולכל הבריאה בכללות, עלינו להתבונן בחסדי ה' עלינו ובפרט בשנה שעברה עלינו, גם אם היו איזה קושיים אבל לעומת זה ה' חסדים בלי שיעור וסוף, וכבר התאונן ע"ז הגרש"ז **אויצרבך זצ"ל** [הליכות שלמה ח"ב מועדים פ"א אורחות הלכה הע' 35] על מה שמאחלים איש לרעהו תכלה שנה וקללותי דיש לזהר לא להיות כפוי טובה, [גם הקפיד על מדפיסי הלוחות שכבר עכשיו מדפיסים לסוף השנה הבאה נוסח זה] ובפרט על כל נשימה ונשימה שעולה בקלות שאינו דבר המובן מאיליו, דבזמן הקורונה היו הרבה בני אדם שהי' להם קושי בנשימה, והיו שעברו את זה באופן קשה ובפרט אם הי' מורדם ומונשם, ואני מכיר אברך ת"ח שהי' מורדם ומונשם להרבה זמן, והברכת השחר שלו אח"כ השתנה מן הקצה אל הקצה, ולמה לנו לחכות עד שנהי' לנו קושיים כדי שנודה להקב"ה אח"כ על הטובה, ובכל פרט ופרט בחיים שיש לנו מהקב"ה יש לנו להתחיל תמיד מראשית מה הי' חסר לנו בתחילה ומה יש לנו עכשיו ולהרגיש כאילו רק עתה קיבלנו זה, וממילא נבוא להודות ע"ז, ובוזה אנו מייחסים הכל להקב"ה ומחברים אותו לראשית וממילא נמשך בזה ברכה משורש הראשית ונזכה לשנה טובה ומתוקה.⁴

ולכן ענינו לפני ר"ה דוקא, כיון דבר"ה כל עבודתנו הוא לעורר ענין ראשית השנה שיהי' הכל נמשך לטובה מחמת נקודת הראשית, וזה ע"י שמודים להקב"ה ומייחסים הכל אליו ע"ז זוכים לשנה טובה ומתוקה.

בסליחות אנו מתייחסים להכניסה והביאה

וא"ש לפ"ז שגם הסליחות שאנו מתחילים בעז"ה במוצ"ש, אנו מתייחסים לחלק הכניסה והביאה תוך השתחוואה וביטול, **דהנה יש לדעת דעיקר תקנת רבותינו הגאונים הי' על פסוקים מלוקטים ולא על הפיוטים שאנו מוסיפים באמצע**, והתחלת הפסוקים כולו בענין לבוא לפני ה' מתוך ביטול והשתחוואה והודאה, וכ' בסדר **טרויש** [שחיברו ר' מנחם ב"ר יוסף כמאה שנים אחרי רש"י והובא בהקדמה למחזור המפורש] דראוי לומר י"ג **השתחוואות** שכתב דוד בספר תהילים כנגד י"ג פרצות שנעשו בחיל והרי לן דזה ממש מקביל לביאה למקדש להבאת ביכורים שבא בתוך השתחוואה וביטול והודאה, לדוגמא "כדלים וכרשים דפקנו דלתיך, **יבוא כל בשר להשתחוות, יבאו וישתחוו, בואו נשתחוה ונכרעה, נבואה למשכנותיו, בואו שעריו בתודה**, ואנחנו ברוב חסדך **נבוא ביתך נשתחוה וגו'** אנו נכנסים עכשיו לשנה חדשה וזוכים עכשיו יכנס לימים הנוראים ולהיכל ה', וכדי שנזכה להמשך טוב עלינו ליכנס תוך השתחוואה וביטול והודאה להקב"ה, ולהרגיש כל הטבות שעושה לנו הקב"ה תמיד.

דלת לפנינו מדלת

ובאמת במדרש פ' זו עה"פ והי' א"ש תשמע, האריכו בגודל הענין לשקוד על דלתותי יום יום דלת לפנינו מדלת, לשמור מזוזות פתחי, היינו לשהות בבית הכנסת שבזה מקבל פני שכינה עי"ש ופי' בשפ"א כמ"פ דכל הארה ופתח שנפתח לאדם לא יסבור שכבר בא אל האמת רק לידע תמיד שעומד רק אצל הפתח ודלת לשון דלות שע"ז נפתח לו דלת לפנינו מדלת, וא"כ א"ש דאנו כופלים כדלים וכרשים דפקנו דלתיך, דלתיך דפקנו וכו' לרמז על ב' דלתות, ושכלל עת אנו מרגישים כאילו רק עכשיו זכינו ליכנס לביהכ"נ. ויש רמז בבני **יששכר** דאם י"ב חדשים הם נגד שם אדנ"י במילוי יוצא דתמוז אב הוא נגד ד' ול' ואלול נגד ת' דאז נפתח הדלת.

כל עניני הפרשה שייכים זה לזה

ובזה יובן איך כל עניני הפרשה קשורים זה לזה, דהנה שורש הברכות מגיעות מכח נקודת הראשית שממנה נמשך כל חיות הבריאה, וע"י מצות ביכורים שהוא נקודת הראשית, ומצות וידוי מעשר שהוא הסוף והגמר של המצוות ומחזירים גם זה להתחלה והשורש, וגם עבודת "היום הזה" דהיינו לעורר כח ההתחדשות בכל

⁴ אולי כאן המקום להזכיר דבר נפלא ששמעתי בשבוע זה בעת הקמת מציבה לש"ב מרת לאה בוכינצער ע"ה [בת הג"ר יונתן הכהן שטראסער הי"ד שהי' חתן אא"ז ר' בנציון סניידערס הי"ד] מפי ש"ב הג"ר בנציון שטראסער שליט"א שדיבר על גודל קבלת כל יסורי באהבה שאיבדה רוב משפחתה בשואה ואח"כ לא זכתה לזש"ק כל ימי, והתאלמנה פעמים ועוד יסורים רבים ואעפ"כ היתה שמחה תמיד ומשתתף בשמחתם של אחרים תמיד כל הלב, והתבטאה שאף פעם לא היתה לה היררה וטענה על הקב"ה חוץ מפעם אחת שע"ז היא שבה בתשובה כל החיים, וזה דבעת השואה היתה לה אחות שעברה אתה ביחד כל המחנות, וכשכבר הגיעו הרוסים נפל מהם איזה פצצה ואחותה שעמד אצלה נהרגה במקום, והיא ניזוקה ברגלה, ואז לא ידעה שאחי' ר' יעקב עוד נשאר בחיים וחשבה שלא נשאר לה כלום, ואז כאילו אמרה

סגולת קריאת פרשת ביכורים בער"ה

והראני ידידי הרב מרדכי יעקב שליט"א מה שרמזו רבי חיים פאלאג'י בספר מועד לכל חי בער"ה [בשם ספר נפש יוסף מקוני' מועדי רגל בשם המקובל רבי דוד שירידו והובא במילואו בספר בית דין להרב אברהם שלום חי סדר מעריב לר"ה] דיש סדר מסויים שיזהר האדם לומר ז' פעמים בער"ה, ועיקר של הסדר הוא לקרוא בחומש מפסוק והי' כי תבוא עד ולגר אשר בקרבך [וכר"ה עצמו ימשיך מכי תכלה עד ארור אשר לא יקים] "וכל הקורא פרשה זו הקב"ה מעביר כרוז ברקיע ואומר גביתי מאדם זה כל החובות ומוחל על כל חטאיו" ולדברינו א"ש דפ' ביכורים הוא עיקר ההכנה לר"ה שמחברים הכל לראשית ומרגישים שכל מה שיש לנו הוא מהקב"ה.

[ע"י בסוף הגליון שהבאתי מה שאמרתי בעז"ה בשנת תשע"ט לרגל כניסתנו לבנין ביהמ"ד החדש של משובב נתיבות ואיך שסיכמנו שם עניני הפרשה בענין הלל והודאה והכרת טובה.]

הכנה לש"ק פרשת כי תבוא ור"ה

ואביא קצת מדבריו הנלהבים של מו"ר הגרצ"מ זילברברג שליט"א שתמיד מעורר הלבבות בש"ק פ' כי תבוא בגודל חשיבות עבודת השמחה וההודאה לקראת השנה החדשה.

"א' מהענינים הגדולים שהקב"ה משפיע לנו בש"ק זה, כדי לקבל כל השפעה החדשה וכדי לתקן כל העבר, זה עבודת ההודאה ולשמוח על העבר ועל ההווה ועל העתיד, וכל מה ששייך ל"עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו". הפנימיות של הגדתי היום וגו' המקרא ביכורים שכולל בתוכו שלמות ההודאה, עבודה זו בנוי על שמחה והכרת הטוב ואהבת וקרבת ה', ושמחת בכל הטוב להיות שקוע בכל עניני הטוב, כל שנה הקב"ה משפיע לנו עבודת הודאה ע"י פ' מקרא ביכורים, וכן כל עניני הברכות הנמשכים ע"י שמגשרים כל הצ"ח קללות, משה רבינו האיר לנו לפני הסתלקותו שכל הענינים הקשים באו "תחת אשר לא עבדת את ה'"א בשמחה" וגו' כל שנה יש שירה חדשה, מתעשרת בסופה עניני שירה.

השופר כולל בתוכו הרבה ענינים וא' מהם הוא הענין של הטיבו נגן בתרועה, הללוהו בתקע שופר, ההלל והזמרה והניגון, השנה החדשה מתחיל עם שיר חדש, ידוע מהרבה צדיקים דעבודת השמחה הוא שהוא להיות דבוק בטוב לבב, דהוא גם דביקות במדותיו ית' דעיקר הבריאה בא מחמת שדרך הטוב להטיב, והעבודה היא

להקב"ה "למה עשית לי את זה???" אבל מיד התעשתה והתחזקה כאמונה וכל החיים שלה עשתה תשובה על מחשבה זו. הלואי שנלמד קצת מזה.

להיות שקוע בלראות רק טוב וחסד ורחמים, שורש הברכה מגיע הכל מחמת מדת השמחה. הש"ק הזו טומן בתוכו צינור חדש של טוב לבב, משה תיקן לנו לפני הסתלקותו "לב לדעת ואזנים לשמוע" ענין הכרת הטוב על חסדי ה', אשירה לה' ויאמרו לאמר ר"ת אלול, ששם בים סוף, הורדנו הכח הנצחי של שירה בימי אלול ותשרי.

בלקט יושר בשם תרוה"ד שלקח לו ברוך שאמר [שהוא היסוד והשורש של "ובשירי דוד עבדך" של פסוקי דזמרה, וברוך שאמר היא הצינור להמשיך כל עניני השירה] בימי אלול ותשרי, כמעט שעה אחת, עיקר נפילת אדם הראשון בשורש הי' כפיית טובה על האשה, וכן עמלק מביא קרך, אבל התיקון הוא הכרת טובה, ויש להתבונן כמה ימים ונהרות של חסדים הי' לנו במשך השנה ובזה ממתיקין כל הרעות.

מה שהוקבע סליחות להיות במוצ"ש כתב בלקט יושר ע' קי"ח בשם תרוה"ד דבשבת כל אחד לומד תורה, וא"כ העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת ומחמת עונג שבת ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה. גם כ' בספרים עיקר התפלה להאריך בשבתו של מקום, נקדמה פניו בתודה, כל המלכיות מיוסד על ה' ימלוך לעולם ועד שהי' בשירה, בנשמת יש לו להתלהב בשמחה כמבואר ביסוד ושורש העבודה ו"המלך" הוא חלק והמשך מנשמת. שבת כי תבוא יש בו ים של שמחה וברכה.

הנה בענין מה שמלאכי השרת אומרים דלמה לא אומרים הלל בר"ה ויו"כ, וק' מהיכי תיתי לומר הלל, וא' מהענינים שכ' בספה"ק כשפ"א ועוד, כיון שהמלאכים היוצאים מן התקיעות הם מלאכי שמחה [דרך תרועה הוא גנוחי גנת] והם יודעים כמה הי' אפשר להמתיק כל הגזירות ע"י ההלל, לכן שואלים למה לא גומרים ענין השמחה. עכ"פ הפסוקי דזמרה וכל המקומות שאנו מודים להקב"ה שלהם כח להכרית ולזמר כל העריצים.

הסליחות ומוסף ונעילה הכל מתחיל עם תהלה לדוד וגו' ואנחנו נברך קה וגו' דלא המתים יהללו קה, וזה מה שאנו מבקשים על חיים דזה שמחה ושירה והודאה. וכדי לזכות לשלימות ההמתקה הוא אך ורק ע"י ואנחנו נברך קה וגו'.

ובחת"ס בדרשות מאריך הרבה פעמים בענין השמחה בר"ה וכמבואר דהמלאכים רצו לומר הלל, כ' בע' שמ"ט דראוי לשבח על שאף שאנו כבר בגלות אלפי שנים וכל שנה אנו יורדין עשר מעלות מ"מ חביבותי' גבן, ובתקופת השנה אנחנו עדיין זוכים לבוא לביהכ"נ

מאימנותם לעמוד בשבילם ולכבדם ואר"י בר אבין בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם עומדים ומפני ת"ח אין עומדים, ודחי' דדילמא שאני התם דנמצאת מכשילו לע"ל פירש"י "שלא יבאו עד שיאמרו נבזים אנו בעיניהם". [אגב- חזינן דבר מבהיל הרי עיקר ביכורים הוא הביטול וההכנעה להקב"ה כמש"כ בסוף הפרשה "והשתחוית" וי"א דלכן ה' לנים ברחובה של עיר שלא ירגישו אפילו שיש להם מטה, ומ"מ אם לא יכבדו אותם כראוי לקבל פניהם בפנים שוחקות, לא יבאו שוב להביא ביכורים, הרי לן גודל החיוב לקבל פני חבירו בסבר פנים יפות והצורך לתת לחברו הרגשה נעימה ומכובדת, ול"ש לגאווה כלל דגם מי שהוא בשיא הביטול וההכנעה להקב"ה מ"מ צריך שבני אדם יכבדו אותו ויכירו במה שהוא עושה]

קימה לכל עושה מצוה

והנה בט"ז יו"ד סי' שס"א סק"ב למד ממש"כ שם לענין הלויית המת דיש לעמוד, לכלל הולך ומתעסק בדבר מצוה צריכים לקום מפניו והביא גמ' זו לענין ביכורים. והובאו דבריו להלכה בחכמת אדם כלל קנ"ה ובקיצור שו"ע סי' קצ"ח, ובהגהות רעק"א על הט"ז שם ציין לדברי הרע"ב בביכורים פ"ד דלמד מחיוב עמידה למביאי ביכורים שיש לעמוד לקוואטער המביא התינוק למילה ובפתחי תשובה כ' כן גם לענין גבאי צדקה.

והנה לפ"ז לא מצאנו ידינו ורגלינו, דהא אפילו ריקנין שבך מלאים מצוות כרמון ואטו נעמוד כל היום מפני כל לומד תורה ועושה מצוה.

ד' דרכים בביאור ענין זה

וגיסי הג"ר רפאל הלוי דינר שליט"א העמיק והרחיב בענין זה בספרו הנפלא הידור פנים סי' כ"ו והזכיר ד' דרכים להבין הלכה זו:

א: דעת הרמב"ם בפיה"מ ביכורים ג' ג' דרק לציבור העושים מצוה יש חיוב לעמוד מפני כבוד הציבור ודלא כפוסקים לעיל.

ב: דעת שו"ת נובי"ק או"ח סי' כ"ז דפשיטא ל' דל"ש כל ענין דחביבה מצוה בשעתה רק במצוה הבא לפרקים כביכורים וכמילת הבן, אבל כגון ק"ש ותפלה שנוהג כל יום ל"ש ענין חביבה מצוה בשעתה ⁵ דאל"כ יש לעמוד לכל ת"ח שמהרהר בתורה כל שעה עי"ש מה שחידש

לעבוד את ה' [דיש אלפים ורבבות מאחינו התועים שאינם יודעים כלל שצריך לתת קרעכטץ [-אנחה] בר"ה] ובכלל זה להתבונן שאם הגענו לר"ה הרי נתברר שזכינו לעבור שנה שלמה עם כ"כ הרבה חסדים, ובע' שס"ד דראוי לשיר על החסד שאנו זוכים כל שנה לשוב על עוונותינו שאל"כ כבר ה' נגזר עלינו למות מרוב עבירות, ובע' שנ"ו דעצבות ושברון לב לא יפקד ולא יזכר דהוא מסטרא דקליפה, דהטיבו נגן בתרועה ובכי' ר"ת בשמך יגילון כל היום ובעמ' שס"ד דהשופר הוא שיר חדש ומחודש דהוי תרתי דסתרי דכולל בתוכו גנוחי גניח וגם בשמחה. ואמר עזרא הסופר אל תבכו וגו' כי חדות ה' היא מעוזכם. תקיעות דמעומד הוא התקיעה של שמחה שממתיק כל ענינים הקשים. "אתה סתר לי רני פלט" ה"רני פלט" אותנו. הגר"א אמר אין לבכות בר"ה. ולכן ה' שמח מאד בתקיעות כיון שאנו ממליכין הקב"ה ואנו זוכין למלכותו.

תכלה שנה וקללותי יהי' רק ע"י שמחה והודאה. ולזה נאמר כי בשמחה תצאו ע"י שמחה אפשר לצאת מכל הצרות, ולכן שבת זו נשקיע מאד בשמחה והודאה ונשקיע בפסוקי דזמרה ובכל עניני ברכות הנהנין וכדומה כדי להיות בשמחה וטוב לבב. ע"כ חלק מדברי מו"ר שליט"א.

[וודאי שכ"ז לא מגרע מעבודת היראה שחשוב מאד בימים אלו כפי שהרחיב מו"ר הנ"ל כמ"פ דזה יסוד של ר"ה שבנוי על משפט, וידוע עוצם היראה שה' אצל רבותינו בימים אלה, והגם שבזמנינו יש שינוי גדול בזה מ"מ גם אנחנו צריכים להשקיע בזה לפי מדרגה שלנו, ואי"ז מגרע בשמחה דאדרבה היראה מביא שמחה ד"יראתי מתוך שמחת"י]

ענין הקימה והכיבוד למביאי הביכורים

והלכת אל המקום וגו' [שם ב']

הנה התורה עושה עסק בעצם ההליכה למקדש להביא הביכורים, וגם במשניות מבואר דהי' בזה עסק גדול, ולדעת הרס"ג עצם ההעלאה נחשבת כמצוה בפנ"ע ואף לרמב"ם דלא נמנית כמצוה בפנ"ע אבל עצם המצוה נקראת מצות הבאת ביכורים, ובאילת השחר מכות יט. הסתפק אם ההבאה תהיה ע"י חשו"ק אם יתקיים מצות בכורים בזה, וציין למס' ב"ב פא: דמשמע דשייך דינים על ההבאה, ולפי"ז מסתבר דבהבאה דחשו"ק אין כאן קיום מצוה. וע"ע אילת השחר כאן כמה חקירות בענין זה.

והנה מבואר בקידושין לג. ובחולין נד. דהגם דבקימה לחכם ולזקן א"צ להפסיד כסף ולכן בעלי אומניות א"צ לקום לחכם מ"מ במביאי ביכורים עליהם להפסיק

⁵ וזה הכוונה בשעתה דבא רק לפרקים. וצע"ט הרי דינא דחביבה מצוה בשעתה נאמר גם בפסחים סח: ומנחות עב: לענין הקטרת אימורים דק"פ כשחל ע"פ בשבת ואמרי' שם דנלמד מעולת שבת בשבתו על עולת התמיד, דחזינן דהקטרת אימורי שבת דוחה שבת אף דמצות הקטרת אימורים שכיח בכל יום, אי לא דנחדש דהקטרת אימורי שבת חולק שם לעצמו וכש"כ פסח.

לענין אונן, וכן נקט הג"ר יהודה שפירא זצ"ל [שגיסי שאלו ע"ז] דענין קימה לעושי מצוה הוא רק במצוה הבא לפרקים. ומש"כ בפוסקים לענין גבאי צדקה זה רק פעם שהיו באים רק לפרקים ולא בזמנינו שבאים כל הזמן.

ג: ד' החת"ס סו"פ כי תצא [ד"ה מכות כ"ב] דגם במצוה השכיח כל יום שייך דין קימה. דהק' כקו' הנוב"י דלמה אין לקום לכל ת"ח המהרהר בתורה תמיד, ותי' דהרהור לאו כדיבור ובעי' דיבור או מעשה.

ד: דעת מרן הגר"ק זצ"ל כששאלו גיסי בענין הלכה הנ"ל, דוודאי צריך קימה תמיד, מ"מ ל"ה בגדר קימה לחכם וזקן, רק הידור קצת כגון להגביה עצמו קצת מהכסא, וכן לכל גבאי צדקה שאוסף לצורך אחרים יש לקום קצת.

דוקא אם ההליכה הוא מעצם המצוה

עוד הביא שם ע"פ תו' אנשי שם בביכורים שם שדחה דברי הרע"ב וס"ל דרך בביכורים דיש מצוה בעצם ההליכה שנא' כאן והלכת אל המקום בזה יש מצוה לקום, אולם הגר"ק זצ"ל אמר לו דבוהלכת אין כאן מצוה רק נקט אורחא דמילתא, אולם בחזקוני כאן מבואר דיש ענין שיעשה כל ההליכה לבד שלא ע"י שליח [ע"ע גיטין מז:]: דכן ראוי למלך שנתן לעבדו שדה שיביא הפירות בעצמו. ובפרט למש"כ הנצי"ב בשאלתות קס"ט דההכנות למצוה שכתוב להדיא בתורה כעשיית סוכה וכתובת תפילין ומזוזות הוי כעין מצוה ממש, וע"ז יש הדין דמצוה בו יותר מבשלוחו וא"כ בוודאי אם מפורש בתורה ההליכה אינו סתם הכשר מצוה בעלמא. וגם דקדקנו לעיל דשם המצוה ברמב"ם הוא "הבאת הביכורים" ולא נתינת ביכורים לכהן, ולרס"ג ההעלאה הוא מצוה בפנ"ע, גם הבאנו משפ"א דהתורה החשיבה כאן בביכורים כל פעולה ופעולה כיון דבזה אנו מעוררין כח הראשית, לכן בוודאי אפשר להבין דעצם ההליכה וההבאה הוא חלק מן המצוה ויש לחבבה ולכבדה.

ובספר משמר הלויים בכורות סי' י' האריך בכ"ז והביא שהרב מטשעבין זצ"ל הידר לקום עבור כל כהן בעלותו לדוכן מטעם הולך לדבר מצוה, והליכת הכהנים לדוכן יש בו ג"כ חשיבות כמבואר בשו"ע לענין עקירת רגלים ברצה. ע"ש בהידור פנים שהאריך בזה ושיתכן דהי' רק מצד מדת חסידות ולא מעיקר הדין.

מה שאומר כאילו בא רק היום לא"י

הגדתי היום לה"א כי באתי אל הארץ וגו' [שם ג']

צ"ע למה אומר הגדתי היום כי באתי הרי כבר באו אבותיו מלפני מאות או אלפי שנים ומדבר כאילו בא בעצמו ביום, ולהנ"ל א"ש דכל ענין ביכורים הוא לזכור חסדי ה' כיון דיסוד הכרת הטוב הוא שלא יהי' התיישנות וכל יום יהי' בעיניך כחדשים כאילו באת היום לא"י, ויש לזכור הכל מהתחלה איך התחלת מאין באת מה הי' לך מקודם ומה יש לך עכשיו.

עוד בחינה כתוב בכמה ספ"ק [חת"ס כתב סופר ובספר ויחי יוסף להגה"ק מפאפא], דהנה כבר כ' שפ"א פ' מסעי דא"י יש בו חיצוניות ופנימיות, דפנימיות א"י יש בו קדושה עצומה כדכתב הב"ח סי' ר"ח ואפשר לזכות על ידו למדרגות גבוהות מאד, אבל סתם בני אדם שנכנסים לא"י אינם מרגישים זאת וכפי מדרגת האדם זוכה להרגיש קדושת פנימיות א"י, נמצא דבתחלת כניסתם לא"י רוב כלל ישראל לא הרגישו כ"כ מעלת וקדושת הארץ, אבל בהמשך הזמן נתעלו יותר וזכו להרגיש יותר, ולכן כשהגיעו לביהמ"ק עם ביכורים בצירוף קדושת ביהמ"ק התחילו להרגיש קדושת הארץ ונחשב כאילו רק עכשיו נכנסו לארץ, ולכן אמר "הגדתי היום כי באתי עכשיו אל הארץ" דרך עכשיו הרגיש שנכנס לארץ. ועד"ז כתוב אצל אברהם אבינו ויעבור אברהם בארץ [בראשית יב ו] ופירש"י שנכנס לתוכה והרי כבר נכנס מקודם, אלא הפי' לענין פנימיות קדושת הארץ הי' אברהם כסדר במצב של כניסה וכמ"ש לו הקב"ה אל הארץ אשר אראך, והמכוון גם אחרי שנכנס לשם בגשמיות עדיין הי' חסר שהקב"ה יראה לו רוחניות הארץ.

ובענין זה השווה הגרמ"י רייזמן שליט"א מה שמסופר על הבת עין שלפני שעבר לגור בא"י שמע משד"ר אחד שהאבנים בא"י נוצצים כמרגליות, [לא התכוון לכך באמת רק דיבר דרך גוזמא אבל לפ"מ שלימד הבעש"ט הק' להמגיד כל מה ששומעים גם מגוי כנראה שיש בזה עבודה למעשה בשבילן וכשהגיע לצפת נשבר רוחו שלא זכה לכך, ופגש באותו שד"ר ואמר לו שאם ירצה יוכל לזכות לכך [הי' חצוף בזה אבל הבת עין קיבלו כמוסר וכנ"ל] והסתגר הבת עין ועשה הרבה תשובה, ויום אחד עשה סעודה גדולה ואמר למקורבו ר' פישל בערנשטיין זצ"ל שאחרי תשובה והכנעה גדולה זכה באמת לכך. והנה כלפי הבת עין, וודאי יחשב שבאותו יום נכנס מחדש לארץ, דאי"ז אותו ארץ שהכיר עד אז, וכן הוא בכניסה לישיבה או לכולל שאין עיקר הכניסה רק להיות שם בגשמיות, רק העיקר הוא ליכנס לרוח הביהמ"ד, וכל יום שמתעלה ומתחבר יותר לרוחניות הביהמ"ד נחשב שנכנס מחדש, וזה שאנו מבקשים בימים אלו אחת שאלתי מאת ה' שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו שיהי' לנו כל יום בגדר ביקור והתחדשות היינו כניסה מחדש כאילו

צורת הכרת הטוב להביט על כמה דורות ביחד

וממקרא ביכורים למדנו צורת ההודאה להסתכל על הרבה דורות ביחד, ובפשטות כיון דיש לנו להסתכל על הפרטים והסבות מהתחלה עד הסוף וכמו שהאריך בזה ר' ירוחם בדעת תורה. אולם יש לומר כאן עוד נקודה, דחלק מהכרת טוב להקב"ה הוא להראות ולהתבונן שאע"פ שבדורות הקודמים הי' כ"כ הרבה צרות ומה שסבלו מן הגוים שהשפילו אותם וביזו אותם וכמו שנא' וירעו אותנו וגו' אבל בסופו של דבר נשכח זכר הגוים שהשפילו אותנו ובשבלינו הי' הכל לטובה וזכינו למתנות גדולות עבור זה, ולכן בכל עת שאנו מתבוננים חסדי המקום עלינו יש גם להתבונן מה שהי' לאבותינו ואבות אבותינו לפני מאות שנים וגם בשנים לפני המלחמה איך שסבלו כ"כ הרבה מן הגוים שהשפילו וביזו אותם, והשתוקקו כ"כ הרבה לזכות לחונן עפרה של ארץ הקודש ולא זכו לכך, ואנחנו דור אחרון זוכים לכך בזכותם.

ודוגמא אחד, הנה מו"ז הגה"צ ר' יעקב סניידערס זצ"ל הי' רב בקישקיש אונגרי' לפני המלחמה ובפרוץ מלחמת עולם השני' לקחו אותו הנאצים ותלו עליו שלט "משנכנס אדר מרבין בשמחה" שהי' תלוי בביתו וככה סבבוהו בשוקי העיר עם בזיונות גדולות, ועכשיו אחרי שנים רבות, מרשעים האלה לא נשאר כלום וממו"ז נשאר דורות ישרים מבורכים יראים ושלמים. והביאנו לגור במקום הקדוש הזה א"י.

חסד ה' עם הג"ר רבי אליעזר גורדון זצ"ל

עוד נתעוררתי בענין זה אחרי שביקרתי בקברו של הטעלזר רב הג"ר אליעזר גורדון זצ"ל⁷ בלונדון, וקראתי בעדות שכתב הרב יעקב מאז"ה הרב דמוסקבא בזכרונותיו מהעיר טלז, וז"ל "פעם בשעה שהייתי מטייל ראיתי כנופיה של גרמנים אנטישמיים העומדים על יד הנהר הקטן אשר מימין ככר הטיול, ומתלוצצים בחרפה ובבזיון ביהודי, העומד כפוף ושחוח על שפת הנהר במורד הנהר הקטן. מהרתי לרדת אל שפת הנהר והסתכלתי בפני היהודי העוסק בטבילת הכוס ומברך על טבילת כלים, והנה הכרתי תיכף, כי זהו הרב הג"ר אליעזר גורדון זצ"ל [הטלזר רב] קראתי לו בשלום, והוא לא הכרני. כאשר הגדתי לו את שמי, חבקני בחיבה גדולה ובירך עלי ברכת מחי' המתים כדין הרואה את חבירו לאחר י"ב חודש. אמרתי לו ראיתי כי מתלוצצים ביהודי ומהרתי להשתתף בצערו. רבי אליעזר גחך, דמעה נראה בעיניו ושאלני:-- היתכן כי עם נאור

לא היינו שם עד אז. "וכל זה נכלל בשם הפרשה כי תבוא להיות כסדר במצב של כי תבוא."

[וככה הרגשתי בשנת תשפ"א [בתקופת הקורונה] אחרי כחודש שהייתי בחו"ל, וגם אחרי שחזרתי לארץ עדיין הייתי רשמי בבידוד, ולא הייתי יכול להיות קבוע בביהמ"ד, והי' כגדר כניסה לארץ לפני כיבוש וחילוק דחסר בעצם הכניסה, ובאמצע פ' כי תבוא זכיתי לחזור לביהמ"ד באופן קבוע, והרגשתי שהתקיים אצלי והיה כי תבוא אל הארץ וגו' וירשתי וישבת בה, דרך אז מורגש ככניסה מחודשת ומשמחת לא"י ולביהמ"ד, והייתי יכול לומר "הגדתי היום לה"א כי באתי" היינו שנחשב כאילו רק היום הגעתי לא"י, ורק היום הגעתי לביהמ"ד, כיון דעיקר הישיבה בא"י הוא כדי ללמוד תורה ולהתעלות בעבודת ה' א"כ הרגשתי הביאה לארץ הוא רק כשאפשר להתיישב באופן קבוע בביהמ"ד. [ובזה מיישבים מש"כ אח"כ ויביאנו אל המקום הזה" זה ביהמ"ד ורק אח"כ "ותתן לנו את הארץ הזאת" ויעזור הקב"ה שנזכה להרגיש כן כל יום מחדש, ולא נתקרב ע"י כוחו של עמלק הרוצה לקרר כל התחדשות]

חובת הכרת הטוב אפי' אחרי הרבה דורות

ואמרת אליו הגדתי היום וגו' [שם]

וברש"י ואמרת אליו שאינך כפוי טובה.

היינו דיסוד ענין מקרא ביכורים הוא ביטוי להכרת הטוב.⁶ והנה כבר העיר הגה"צ ר' אלי' לאפיאן זצ"ל [יארצייט כ' אלול] כי תובע הקב"ה ענין הכרת הטוב אפי' להרבה דורות, מעמון ומואב שהי' עליהם תביעה, על שלא הכירו טוב לאברהם אבינו שהציל את סבם לוט אף שהי' אחרי כמה דורות. וכן הוכיח הג"ר אלי' דיסקין שליט"א ממש"כ רש"י לענין דור הפלגה שכתוב בפ' נח [בראשית י"א ה'] "וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם" ופירש"י "אלא בני מי, שמא בני חמורים וגמלים, אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי, אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול" יש כאן פלא, כמה שנים הי' מן המבול עד אז הרי זה בערך 350 שנה, [בשבילינו זה רק שתי עליות לתורה 5-10 דקות אבל בעצם עברו הרבה שנים זה כמו משנות ת"ח ות"ט עד עכשיו] ומ"מ יש טענה עליהם שהו"ל להכיר טובה שהצילם מן המבול, וכש"כ שיש להכיר טוב על מה שקרה לפני ע' שנה שהנאצים כמעט כבשו א"י או אם אבותינו נמלטו מן השואה וכדומה.

⁶ כבר העיר דו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל איך יתכן להודות על כל אשר גמלנו באין סוף טובות עם קצת פירות, וביאר ע"פ מה שמבואר בנשמת אילו פיננו וכו' אין אנחנו מספיקים וגו' ע"כ אברים שפלגת וכו' והביאור דעם הרמ"ח אברים שלי הקטנות האנושיות שלי אני בא להודות לפחות כמה שיש לי, אף שאין אנו מספיקים כלל- מחותנו הג"ר ראובן קאהן שליט"א בהספידו עליו בהיכל ישיבת קמניץ- בצל הקודש עמוד ר"ג.

⁷ זקנתי הרבנית חנה יהודית חי' [מלפנים רבינוביץ] אמו של מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל גדלה הרבה בביתו בטלז לאחר פטירתו.

כגרמנים יבזו איזה איש, אשר לא עשה שום רעה כי אם טובל כלי, כמצווה עלינו ע"פ דתינו?

עניתי לו: כלום אין מר יודע שכל אומות העולם שונאים את ישראל, והעיקר אינן יכולות לסבול שדתיהם שונות מכל עם, כולם מנקים את הכוסות לפני השתי, אבל אינם הולכים דוקא לנהר או למי מעיינות או למקוה כשירה ואינם מברכים על דבר כזה, ומה לעשות ודתינו היא באמת יחידה במינה והמנהגים שלנו מעוררים תמהון, למשל איך יסביר כבוד תורתו למכרו לגרמני טהור, אם ישאל מדוע אסור לשתות רקוטי מכוס שלא נטבלה דוקא בנהר ובברכה? הרי תיכף ומיד עולה בלבם החשד כי כשפים אנחנו עושים להם, או עובדים אנחנו לנהרות ומים. וכלל קדום הוא חור שבין יהודי לגוי א"צ בדיקה כלל שמא יאמר כשפים הוא עושה לי ובא לידי סכנה.

השיב רבי אליעזר: אנחנו עושים זה ע"פ ציווי הבורא ית'. כל חיינו בגולה הם חור בין ישראל לעמים ועלינו לזכור את זה תמיד. ע"כ מזכרונות הרב מאז"ה.

והנה בשנת תר"ע פרצה שריפה בטלז והוצרך הטלזר רב לאסוף כסף לשקמו ועבור זה נסע ללונדון, ושמה לקה בלבו ונפטר פתאום, וכל כלל ישראל הכו בתדהמה על הפטירה הפתאומית, ובנוסף לכך שהצטרך להקבר בארץ נכר באנגלי' והי' נראה כצרה גדולה.

והנה אחרי מאה שנה אב תשפ"א זכיתי לעמוד על יד קברו בבית"ח אדמונטון בלונדון ובראותי שם הרבה נרות נשמה וקוויטלך של המון עמך בית ישראל שבאים שם כסדר לבקר ולהתפלל שם, נתעוררתי לחשוב דעכשיו אחרי מאה שנה רואים חסד ה' שעשה עם הצדיק הזה, דאם הי' נשאר בטלז ונפטר שם מי יודע אם הי' עוד זכר לקברו ועכשיו ע"י שנקבר בלונדון קברו נפקד כסדר, ומתפללים שם הרבה ומדליקים שם הרבה נרות לע"נ, ובוודאי יש לו נח"ר עצום מזה, וכן בהתבונני על מה שסבל בזיונות מהגרמנים הרי לאחר מאה שנים הגרמנים האלה כבר ירדו לשאול מטה מטה, ונשכח זכרם, אבל שמו וזכרו של הג"ר אליעזר עדיין חי וקיים ביננו וגם קברו עדיין נפקד עד היום הזה. וזה השלמה לצורת ההודאה דמקרא ביכורים שחוזרים לאחר כמה דורות וזוכרים הצרות שעברו אבותינו ושעכשיו ניכר חסדי המקום עלינו.

ביאור צא ולמד מה ביקש וכו'

וענית ואמרת וגו' ארמי אבד אבי וגו' [שם ה']

במשנה בפסחים קטז. מבואר שאחר שמתחיל בגנות ומסיים בשבח הוא דורש מארמי אובד אבי עד שגומר

כל הפרשה כולה, והכוונה לארבע פסוקים מתוך הדברים שהי' אומר מביא הביכורים, ופסוקים אלו נדרשים מלה במלה כשהדרשות באות לפעמים לפרש את הפסוק ולפעמים מה למדנו מן הפסוק וכתב הרמב"ם פ"ז מחמץ ומצה ה"ד שהמאריך בדרשות אלו ה"ז משובח.

הנה פותחים שם צא ולמד [היינו שכן הוא מה שאמרנו מקודם בוהיא שעמדה] מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכל.

מה דמזכירים ענין לבן בדוקא

וקשה למה נקט ענין לבן הול"ל למינקט שנאת עשיו שכתוב להדיא בקרא "יקרבו ימי אבל אחי ואהרגה את יעקב אחי" וניצל מזה. ובהגדת מבית לוי תי' בשם הגרי"ז כיון דסדר הווידוי על ביכורים הוא להודות על הגאולה ושהבאנו לא"י וזכה להביא מפירות הארץ וזה שייך רק בשיעבוד לבן שנגאלנו ממנו, אבל שיעבוד עשיו עדיין לא נגאלנו עד ביאת המשיח.

והגר"א ביאר דמה שנלמד מלבן היא לכל הנסים נסתרים שעושה עמנו הקב"ה. ואין אנו יודעים מזה כלל, דהרי בלבן לא נראה ולא התפרש בתורה כלל מה שרצה להרע ליעקב ולהאבידו לגמרי, רק מצינו שרצה לרמותו, [אך ראה לקמן בשם ראשונים דהכוונה למש"כ יש לאל ידי לעשות עמכם רע אבל לא כתוב רק ברמז] ובכל אופן העידה עליו התורה ארמי אובד אבי כלומר שהוא ביקש להאביד את יעקב והקב"ה הצילו מידו כך תמיד עושה עמנו הקב"ה ניסים נסתרים.⁸

וידוע מה שאמר הג"ר איצלע וואלוזינר לצאר הרוסי ששאל אותו ביאור הפסוק "הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו" וגו' דצ"ע דלמה לגוים להודות על הניסים שעושה הקב"ה לנו, והשיב לו דיש הרבה פעמים שהגוים מנסים לגזור עלינו גזירות רעות והקב"ה עוצר אותם וישראל בכלל לא יודעים ולכן רק האומות יכולים לשבח ע"ז.

ובמעשה ניסים להנתיבות הק' דאי נימא דצא ולמד קאי על מה שבכל דור ודור וכו' איך מוכח זה מלבן דזה

⁸ ומש"כ לשון "אובד" כאילו כבר האביד אותו כ' רש"י בשם ירושלמי פאה פ"א דאצל גוים חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה, והק' ידידי הרב אהרן הכהן ארנטרי שליט"א דמה זה נוגע להודאה הרי זה נוגע להקב"ה דמענישם כאילו עשאו, אבל כלפינו הרי סו"ס רק ביקש ולא עשה וא"כ עיקר ההודאה הוא רק במה שמנע הקב"ה ממנו לעשות, שו"ר בעיוני רש"י להגרא"י ברזל זצ"ל שתי' דהבדל בין ישראל לגוי לענין זה כיון דישאל גם בחשב לעשות דבר רע יתכן שיחזור בו אבל גוי גם בחשב לרצוח לא ימנע מלעשות דלא איכפ"ל כלל, וא"כ זה מראה על עוצם הסכנה דהי' מוכן לעשות בלי שום מניעה ומ"מ הצילנו הקב"ה.

ביכורים ולהרחיב בזה דבעי דוקא בצורת הודאה להקב"ה.

עוד שמעתי דבר נכון מהגרמ"י רייזמן שליט"א דכיון דחייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים, ורק כאן מיירי גם במי שלא הי' ביציאת מצרים דמדובר גם אחרי מאות או אלפי שנים מעת יציאת מצרים ואעפ"כ מדבר בנוסח כאילו הוא בעצמו יצא ממצרים ולכן אומרים דוקא פרשה זו.

והג"ר אברהם יצחק ברזל זצ"ל הי' מוסיף דכיון דכל ענין ביכורים הי' צריך להיות בשמחה גדולה, והוא רק מעצרת ועד החג שהוא זמן שמחה, וביכורים אסורים לאונן דאינו במצב של שמחה, א"כ חז"ל מגלים לנו שכדי לקיים מצות סיפור יצ"מ בליל הסדר, יש לו להיות באותו מצב של שמחה כאדם הקורא במקרא ביכורים שיש לו שמחה וכמ"ש ושמחת בכל הטוב וגו' ויש לו להרגיש מצב של מרוב כל ואז אפשר לשמוע היטב סיפור יצ"מ.

הנה מחמת חביבות דברי תורתו של מו"ז הג"ר יצחק צבי שרייבער זצ"ל מלונדון נכד מרן החתם סופר אעתיק מתוך קונטרס שלו "ליקוטי ביאורים במשנת החת"ס" בענין הג"ל מה שהי' חביב עליו מאוד ובנוי על דברי מרן החת"ס, והרבה שמעו ממנו ענין זה ובפרט בליל הסדר הי' חוזר ע"ז תמיד⁹ ויהי' זה לעילוי נשמתו.

בענין ארמי אבד אבי

בפרק ערבי פסחים במשנה ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה.

המפרשים תמהו למה בחרו דוקא בדרש פרשה זו, ולמה אין אנו קוראין בפרשת שמות כל מעשה יציאת מצרים הנזכרת שם במקומה, וכן תמהו גם בעיקר מה שמזכירין פרשת לבן הארמי יותר מכל מה שאירע לאבותינו?

ונראה להקדים דברי כק"ז הח"ס בדרשות [ח"ב רס"ו טור א'] דלכאורה הי' לבעל דין לומר, למה הי' לו להקב"ה להביא אותנו למצרים לעבדות ולגאול אותנו אח"כ ולהוציאנו משם, הלא מוטב הי' לנו להשאר בני חורין מתחלה, ותי' דהי' צורך לזה כי מתחלה עובדי ע"ז הי' אבותינו והיינו צריכין לזיכוך וביורור לברר הקדושה מן הטומאה, ולזה פירש בהגדה סדר הביורור "ואקח את אביכם את אברהם וכו' וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר וכו' ויעקב ובניו ירדו מצרימה, כי הקב"ה בחר באברהם ונתן לו את יצחק ושאר בניו יצאו כפסולת,

נראה רק על דורו של יעקב, עו"ק ל"ל ראי' לזה הלא זה אנו רואין בעינינו, עו"ק שלא הביא מעשה דהמן, וכן למה לא הביא הפסוקים בבראשית שמתפרש שם כיצד רצה לבן לאבד את יעקב [דהיינו מש"כ יש לאל ידי לעשות עמכם רע דכוונתו הי' להרוג בניו ובנותיו של יעקב כמו שפי' השבלי לקט וארחות חיים] ולכ"פ דצא ולמד קאי באמת על הא דמתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו, ומבאר מסדר הגדה שסיבת ירידת ישראל מצרים הי' כדי לטהר את ישראל מטומאת ע"ז של אבותיהם, ולזה הוסיף דלא רק מכח אבותיהם הי' ע"ז רק גם מכח אמותיהם והוא לבן אבי האמהות וטומאה זו קשה מטומאת האבות, כיון שלבן רצה לעקור את הכל היינו להעבירם על דתם ולפתותם אחר ע"ז, ולכן הוכרחו לרדת למצרים ולזה א"ש דנקט דוקא ענין לבן ולא ענין עשיו. [והגר"א תיקוני זהר פ' ג' פ"י דלכן נקט ענין לבן בתור הקדמה ליציאת מצרים, כיון דמעשה אבות סימן לבנים דיעקב בבית לבן הי' השורש לירידת ישראל במצרים וכמ"ש באברבנאל דכי גר יהי' זרעך נתקיים גם ביעקב גם בישראל, וגם את הגוי אשר יעבודו נתקיים גם ביעקב שדן את לבן בלילה שהתגלה לו בחלום וגם בישראל, יעקב יצא ע"פ הדיבור וברכוש גדול וכן בישראל גם לבן וגם פרעה רדפו אחרי ישראל]

מה דבליל הסדר קבעו פרשת ביכורים דוקא

ובזה יתיישב קושיית אור שמח פ"ז מחמץ ומצה ה"ד דמדוע בחר התנא דוקא בפרשה זו לספרה בלילה הזה, הלא לכאורה הי' יותר מתאים שנדרוש בפרשה העוסקת בגוף יצ"מ וכפרשיות המובאות בספר שמות, והוא תי' ע"פ גמ' פסחים לו. לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה, וביאר דכוונת הגמ' לפרשה זו של מקרא ביכורים שנא' בה לשון עני' וענית ואמרת ולחם עוני הכוונה עני' שעונים עליו דברים הרבה פרשת מקרא ביכורים. אבל עדיין לא נתפרש דלמה באמת בחרו חז"ל בפרשה זו, ולהנ"ל א"ש דכאן מתפרש ענין טומאת לבן שמכוחה הוצרכנו לירד למצרים.

פרשה זו מבטא ההודאה על יצ"מ

אולם לפ"ז עדיין הוא רק מצד החלק של לבן אבל מצד עצם סיפור יצ"מ לכאורה עדיין הי' עדיף לספר מן הפרשיות של שמות, וכבר הרחבנו בהקדמה להגדה ש"פ מה שהוכיח מזה הג"ר יצחק דוב קופלמן זצ"ל דעיקר מטרת הגש"פ הוא הודאה להקב"ה ולכן בחרו בפ' ביכורים שכולו ענין הכרת הטוב והזכרת חסדי המקום, וכ"כ בדעת תורה כאן שעיקר ענין הגש"פ הוא הזכרת חסדי המקום, ולפ"ז אמר הג"ר אלי' ברוך פינקל זצ"ל [בספרו משלחנו של ר' א"ב] נפק"מ לדינא למש"כ בחיי אדם ק"ל סי"א דמי שאין לו הגדה ש"פ יקרא הפרשיות דסדר שמות, ולהנ"ל עדיף שיקרא בפ'

⁹ כך שמעתי מדודי הג"ר אפרים נוסבוים שליט"א שבשנים האחרונות שהה אצלו בארה"ב בליל הסדר.

[ויש להוסיף דלכן הקפיד יעקב שלא יהי' ללבן שום שליטה ושום אחיזה על הצאן שלו, וגם כל טענה ממונית, כיון דכל טענה של לבן על הצאן יפגום בקדושת הצאן שנמצאו בתוכו נשמות ישראל כמבואר במקובלים ¹⁰ וע"ד מבואר בריש בכורות לענין קדושת בכורה, דכל שיד נכרי באמצע פטור מן הבכורה, ומבואר בגמ' שם דגם אם ע"פ דיני חו"מ ואולי גם בדיניהם אין לו זכות על עצם הבהמה כיון דהי' רק התחייבות על כסף, מ"מ כיון דאם לא ימצא כסף יקח הבהמות כבר נקרא יד נכרי באמצע והאריך בזה בשו"ת חת"ס יו"ד שט"ו ע"פ שו"ת צמח צדק ועבודת הגרשוני ואכמ"ל בזה ולכן כל שיש ללבן איזה טענה על יעקב בממונות גם אם לא על עצם הצאן זה יפגום בקדושת הצאן.]

חובת השמחה בהבאת ביכורים

ושמחת בכל הטוב אשר נתן וגו' [שם י"א]

יל"ע מהו משמעות שמחה זו. והנה בפסחים לו: מבואר דמכאן ילפינן דזמן הבאת הביכורים הוא רק מעצרת עד החג דאז היא זמן שמחה שבו אדם מלקט פירותיו. גם י"א דמטעם זה ביכורים אסורה לאונן שאינו יכול לשמוח. ¹¹ עוד מבואר במשנה פ"ג דביכורים רפ"ג צורה מיוחדת כיצד מעלין את הביכורים עי"ש מבואר דיש שמחה מיוחדת בהעלאת הביכורים וכ' מהרש"א נח"א ביכורים שם נדפס בסו"מ ברכות דמפקינן דבעי במצוה זו שמחה מדכתיב ושמחת בכל הטוב, וזו המצוה הראשונה ממתנת א"י לאבותינו ויש לנו ליתן שבח ושירה להקב"ה על קיום שבועתו, ועי"ש דהשמחה הוא בשביל שהוא ראשית, וביאר דכל הענינים שנעשו בהבאה הם בענין זה כמו השור שהוא ראשית הקרבנות, וכ"כ במשנה ראשונה שם דהוא דין מיוחד בביכורים שלא מצינו בהבאת מעש"ש ובעולי רגלים דכתיב ושמחת בכל הטוב, ובמהרש"א תענית כ"ח. דלכן גזרו המלכות דוקא על ביכורים כיון דרצו לבטל ענין השמחה. ובשם הגרי"ז מובא לפרש נוסח התפלה שמחה לארצך דקאי על ביכורים שבאים בזמן שמחה ומצד זה שייך שמחה לבאי הארץ.

חובת השירה בהבאת ביכורים

ובערכין יא. למד רב מתנה דין שירה בביכורים בגז"ש, ממש"כ כאן ושמחת בכל הטוב וכתוב לקמן תחת אשר לא עבדת את ה"א בשמחה וטוב לבב, ופי' רב מתנה דמשם ילפי' לעיקר דין שירה על הקרבן וא"כ גם ביכורים צריך שירה, ופריך והרי אין אומרים שירה אלא על היין, ומשני דיש הכי תמצי דיין בהביא ענבים ודרכן. ומ' דרק בהביא ענבים ודרכן יש דין שירה, אולם תוס'

וליצחק נתן עשו ויעקב, ועשו יצא כפסולת ונדחה, ונשאר יעקב מובחר שבאבות בלי סיג ולא הי' צריך עוד לבירור, וגם היתה מטתו שלימה ומ"מ להיותם בני בנות לבן הארמי הגם כי אמם היו צדקניות גמורות מ"מ א"א שלא יתערב קצת פסולת ולזה הי' צריך הזיכוך בעינוי מצרים. וכתב שם עוד דזה מרומז בכור הברזל ר"ת ב'להה ר'חל ז'לפה ל'אה [וכתב שם ע"ז וה' יכפר] וזהו ארמי אבד אבי שגרם לו וירד מצרימה לעינוי ושיעבוד להתיך פסולתו של לבן.

ועוד שם בדרשות [ח"ב רנ"ג טור ד'] הנה הכובס המכבס בגד המלוכלך קצת, הוא מלכלך אותו יותר יפה במים ואפר ובורית ובסוף מסיר כל אלה והוא מלובן ויפה.

ובזה יל"פ בדרך רמז גם מש"כ "ארמי אובד אבי וירד מצרימה", כי לבן הארמי עצמו ירד למצרים שכוחות הטומאה שלו ירדו לשם ונשתמדו.

והנה ביסודו זה של החת"ס נתבאר כל הענין מה שלבן הי' להוט כ"כ לעקור את הכל כי הי' חס מאוד על כוחות הטומאה שלו, שלא יאבדו בבירור הזה, ולכן אמר לו הי' אמש "השמר לך פן תדבר עם יעקב משוב עד רע", כי עיקר מטרתו הי' לחוס על כוחות הטומאה שלו ולבטל בירור זה, וע"כ רצה לאבד את יעקב באחד משני דרכים או בדרך הנאה כטוב לקרב אותו אליו לסט"א שלו, או בדרך רע להרגו ושניהם שווים לו. וזה מ"ש ארמי אובד אבי, ולא אמר ארמי הורג אבי, כי כל כוונתו לא היתה אלא להאבידו אם ע"י הריגה או ע"י קירבה, ולכן אחר שרדף אחריו והשיגו אמר "הבנות בנותי והבנים בניי" [בראשית ל"א מ"ג] כי לא רצה שימלטו מרשותו, וכמו על רבקה אמנו רצה לעכבה ימים או עשור וגם כשנפרדה אמר "אחותינו את היי לאלפי רבבה" וגו' [שם כ"ד ס'] שרצה שתשאר בגדר אחותינו.

והנה האבות לקחו נשותיהם מבני משפחתם משם ועבר, כי הגם שעבדו ע"ז מ"מ ניצוץ מירושת שם ועבר נשאר בהם, אבל מצרים ובני חם אין בהם שום ניצוץ קדושה, וע"כ כשירדו ישראל לכור הברזל במצרים, הפסולת שנתבררו מהם מצאו מין את מינו בערות הארץ ונתפרדו מהם בג' ימי אפילה ומה שנשאר מניצוץ לבן הארמי נתמרק בקושי השיעבוד.

ולכן א"ש דהנושא העיקרי בסיפור יציאת מצרים הוא ענין לבן הארמי כי הוא הי' הסבה לשיעבוד מצרים, והוא הוא הליכלוך שטעון כביסה ופרעה הוא רק האמצעי והבורית לזכך את הליכלוך, וע"כ אנו דורשים בעיקר פרשת לבן הארמי. ע"כ מדברי מוח"ז זצ"ל יהא זכרו ברוך.

¹⁰ והיו צדיקים כמו האוהב ישראל מאפטא, שעוד זכרו הניגון ששר יעקב אבינו בשעת שהי' רועה צאנו ואנו עדיין מכירים הניגון.
¹¹ מלשון הגמ' אינו נאכל באנינות דקדק מו"ז הגה"צ ר' יעקב סניידערס זצ"ל דאין מצב אמצעי שלא להיות באנינות וגם לא להיות בשמחה דברגע שאינו באנינות הוא כבר ממילא בשמחה ואם אינו שמח זה נקרא אנינות - זכר זאת ליעקב עמ' קי'.

שם כ' דכבר תיקנו כן גם בשאר פירות אטו אופן של יין, גם ברמב"ם [פ"ג ביכורים ה"ג ופ"ד ה"א והי"ז] לא חילק בזה, והעיר בזה מהריק"ו, ותי' בשו"ת חקרי לב או"ח ח"א סי' ל"ו דהיקישא דרב מתנה הוא רק לשיטתי' דס"ל דעיקר דין שירה ילפי' מתחת אשר לא עבדת וגו' אבל לשאר אמוראים ילפי' לעיקר דין שירה משאר מקומות, ולפ"ז הא דביכורים טעונין שירה ילפי' מקרא דחזקאל ל"ג שכתוב יפה קול ומטיב נגן וכמבואר בירושלמי ביכורים וכפרש"י בסוכה מז': ד"ה טעונין ולפ"ז יתכן דעיקר דין שירה הוא רק דרבנן ולא נאמר בו דין שיהי' על היין.

מח' רש"י ותוס' מה הי' השיר

והנה בעצם מהותו של השיר ס"ל לרש"י ערכין ובסוכה שם דקאי אהא דתנו בביכורים משהגיעו לעזרה דיברו הלויים בשיר ארוממך ה' כי דליתנו אבל בתוד"ה מנין התקשו בזה, דזה לא הוי מעיקר דין השירה רק לשמחה בעלמא ושיר דרב מתנה הוי שיר אחר ולא נתפרש כלל לא במשנה ולא בגמ' מה הי' השיר ומתי אמרוהו, ובמלאכת שלמה ביכורים פ"ג מ"ד פ"י דהי' זה בשעת התנופה שהיא העבודה דביכורים.

השירה הוא מדין שירה על הקרבן

והנה בתוס' פסחים סד. מבואר דהא דבעי' שיהי' שירה על היין הוא רק בשעת הקרבת הקרבן אבל שלא בשעת הקרבת הקרבן א"צ ליין, והוכיח מזה הרש"ש ערכין שם דביכורים הוי כעין קרבן [וכ"ה לשון תוס' ב"ב פא: ד"ה ודילמא דהתנופה והגשה בביכורים הוי כעין הקרבה, וכ"כ הרמב"ם פ' נשא ה' ט' ועי' אתון דאורייתא י"ב שהוכיח כן] דאל"כ למה פריך בגמ' שיהי' לו דין יין. ולפ"ז נמצא דהשירה הוא מדיני הקרבן ויהי' בזה נפק"מ אם אפשר לאומרו בלילה ואי יש בו דין עבודה צריך שיהי' בלויים דוקא וכן יהי' בזה דין מיתה בשוער ששורר.

ביאור מה דשרו מזמור שיר חנוכה

והנה מה ששרו בדוקא ארוממך ה' כי דליתנו ולרש"י זה העיקר השירה, וצ"ב מה ענין ביכורים לחנוכה הבית וכל ההמשך ובמלאכת שלמה פ"י דכיון דבכנופיה גדולה נעשו הביכורים ונתקבצו שם רבים דמי לחנוכה הבית וע"כ אומרים מזמור זה, ובמשנה ראשונה שם פ"י דכיון דביודיו אמרינן ארמי אובד אבי אומרים מזמור זה שכתוב בה ולא שמחת אויבי לי ולפ"ז ל"ש לחנוכה הבית כלל.

הביכורים גורמים לחנוכה והתחדשות הבריאה

אולם בשפ"א בשנת תרמ"ט ביאר בהקדם מה שביאר דעיקר מצות ביכורים הוא להביא הראשית דעי"ז

יתחדש הפנימיות, דכ' בראשית ברא אלקים בשביל ישראל שנקראו ראשית, דהקב"ה ברא עולמו להיות לו בו רק ראשית וחלק, וכמ"ש בתנא דבי אליהו דגם הקב"ה שמח בחלקו כי הי' יכול הקב"ה לברוא עולמו שכולם יכירו מלכותו, אלא שכבר יש לו רבבות עולמות, ורצה שבעולם זה יהי' רק עדות שהוא ית' בראו, וזה הראשית מקיים כל העולם אפי' שיהי' רשעים וכופרים, ולכן הכל תלוי בעבודת בני' שעל ידיהם מתעורר חיות ופנימיות העולם, ולכן איתא במשנה כשדברו הלויים בשיר אמרו מזמור שיר חנוכה, כי הי' כמו חנוכה הבית, וכן אומרים כן בתפלה כל יום דחנוכה הבית אינו דוקא על ביהמ"ק רק כל מעשה בראשית בנין ביתו של הקב"ה וע"י עבודת בני' בתורה ותפלה מתחדש ומתחנך הבנין כי הכל בכ"ב אותיות נבראו ויש חינוך במעשה ע"י ביכורים ויש בדיבור בתפלה. ופי' החי' הרי"ם כי דליתני לשון שפלות ולשון הגבהה ורוממות כי ע"ז משבחין שהשי"ת ברא אותנו בעוה"ז השפל ועי"ז אנו באים תמיד להתחדשות, ולזה מבקשין מה בצע וגו' כיון דבעוה"ז יש תמיד עליות וירידות והיא ירידה לצורך עלי' ולכן והי' כי תבוא דעיקר שמחת בני' בכניסתם לארץ הי' כדי שיביאו ביכורים ולברר כבוד מלכותו בארץ וזה עצמו מצות ביכורים עי"ש. עכ"ד.

עיקר השירה הוא על החזרה לנקודת הראשית

וההתחדשות

ולפ"ז יתכן דזה עיקר גדר השירה תמיד גם בשירה על הקרבן, דכל פעם שאנו מחזירין דברים לשורשם כמו בקרבנות אנו משבחין להקב"ה אשר אנו זוכים להתחדשות תמידית בעוה"ז השפל. ובזה א"ש דנראה מגמ' סוכה מט. דענין ניסוך היין תלוי בשורש ותחלת הבריאה דהשיתין נרמזו במלת בראשית דהיינו ברא שית, וקרא ד"אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם הי' לידידי בקרן בן שמן ועזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו", שורק זה ביהמ"ק, מגדל זה מזבח, יקב זה השיתין מבואר דמעיקרי הגדרת ביהמ"ק הוא זה שחצב שם יקב בשביל הנסכים, ולזה אתן שם שירה, ולהנ"ל א"ש שתמיד ע"י הנסכים שמצורפין לקרבנות, אנו מחברין הכל לשורש הבריאה וכיון שנתחדש נקודת הראשית יש כאן שמחה כתחלת הבריאה ולזה בעי' שירה דשירה הוא על ההתחדשות. וגם ביכורים כל ענינו הוא לעורר הראשית וההתחדשות. ולכן בעינן שירה.

ושמחת בכל הטוב זה אשתו

איתא בספרי ושמחת בכל הטוב זו אשתו, היינו שיש להודות על מה שיש לו אשה, ובמשך חכמה צירף הא דדרשינן בערכין דקאי על שירה, וכ' הסמ"ק דאם נדרה

דרוש דל"ש כלל להרגיש מתיקות התורה בלי שירגיש המתיקות בזה שיש לו קרבת ה', דהנה כבר כ' הגר"א במשלי י"ז כ"ד "את פני מבין חכמה ועיני כסיל בקצה ארץ" דהמבין אינו רואה לקפוץ אלא מבין מה שלפניו, אבל הכסיל בקצוי ארץ בעת יתחיל ללמוד עיניו ייחלו לסיים ש"ס או המסכת, עי"ש באריכות. והנה מי שלא מחובר להקב"ה עיקר סיפוקו הוא בעת גמרו המסכת או הש"ס, אבל מי שדבוק להקב"ה הרי הוא מרגיש מתיקות ועריבות בכל דבר מן התורה שלומד גם לפני שמבין היטב, כיון שבזה הוא זוכה להתדבק להקב"ה.

התורה היא השירה בעצמה

והנה בהא דהבאנו מגמ' ערכין דתחת אשר לא וגו' בשמחה וטוב לבב קאי על שירה של הקרבן הק' שם בתוס' דאולי קאי על תורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם ותירצו דלא כתוב ביחד עם לבב עי"ש. וצ"ע למאי דמסיק דגם ביכורים בעי שירה דילפי' טוב טוב, א"כ גם תורה נילף מהתם דתיבעי שירה, ומה גם לד' אור החיים הק' הנ"ל דושמחת בכל הטוב קאי על תורה, ואין לומר דבעי' יין דהרי מבואר בתוס' פסחים סד. דשלא בשעת הקרבה לא בעי יין.

ונראה בדרך דרוש, דל"ש כלל לומר דתורה בעי שירה דתורה היא בעצמה שירה וכמ"ש כתבו לכם את השירה הזאת, ואדרבה ההשתגעות וההתלהטות אחרי' של האוה"ק יביא לאדם ללמוד ולהתלהב בלימודו עוד ועוד, וכמה שיותר לומד בחשק ובהתלהבות כך מתגדל השירה שבתורה, [ועדיין טעון הסבר] אבל בשאר מצוות שייך שיתוסף שירה על עצם המצוה כדי להורות שלבו מתמלא בשמחה על הזכיי' שיש לו לקיים המצוה.

האם חובת ביעור הוא מצוה בפני עצמו

כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך וגו' ואמרת לפני ה' א וגו' [שם י"ב – י"ג]

וברש"י כשתגמור להפריש מעשרות של שנת השלישית קבע זמן הביעור והוידוי¹² בערב פסח של שנה הרביעית שנא' [לעיל י"ד כ"ח] מקצה שלש שנים תוציא וגו' נאמר כאן וכו' נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של

שלא לשמוע שיר בעל מופר דהוי עינוי נפש, לכן אצל אשתו מה הוי כל טוב זה שירה. ויש להמתיק דבריו, דהנה הא דאשה אוהבת שירה יותר מן האיש, כיון דהאשה כולה רגש וכן בראה הקב"ה בטבע זו כדי שתוכל לגדל הילדים ולתקן עניני הבית, אבל האיש תפקידו לימוד התורה וקיום המצוות ועיקרו בשכל, אבל בלי חלק הרגש לא יתכן עיקר המשך היהדות, ועיקר שמחת תורה ומצוות שזה ענינו של פרשה זו שכולו בענין שמחה ורגש של הכרת הטוב, וזה בא מכח הרגש, ועי"א אשתו ביכולתו לפתח חלק זה, ולזה יש לו להודות להקב"ה עי"א שנתן לו אשה ורק מכוחה ביכולתו לבוא עכשיו להביא ביכורים עם כל הרגש הנצרך לזה, ולזה יש שמחה בכל הטוב אשר נתן לך ולביתך, היינו שהאשה מועילה בין לך ובין בעניני ביתך היינו חלק הגשמי וכן חלק הרגש.

תיקון כפיית טובה דאדם הראשון

והוסיף עי"א ידידי הגר"א צבי וילנסקי שליט"א דבר יפה. דהרי עיקר הפרשה הוא שלא נהי' כפויי' טובה, ואצל אדם הראשון כתוב שהי' כפוי טובה שאמר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי וגו' ופירש"י שם כאן כפר בטובה, וכיון שעכשיו אנו באים לתקן שורש התחדשות הבריאה וכמבואר לעיל, ממילא צריכים אנו לתקן הראשית של הבריאה שהי' עם כפיות טובה על האשה, ולזה בא להודות עכשיו על האשה דאותה אשה שאמרתי בתחלה שהיא הביאה לי פירות לצורך חטא, הנה מעתה אני מודה דכל הבאת הפירות שאני מביא הוא מכוחה וכן כל עניני פירות כמו ילדים שאני מביא בעולם היא הכל מכוחה. ודפח"ח.

ושמחת בכל הטוב זה הקב"ה ותורתו

באור החיים הקדוש כתב ד"בכל הטוב קאי על הקב"ה ולזה אמר בכל הטוב דבר הכולל כל הטוב ואי"ז אלא הקב"ה שהוא מקור הטוב אשר נתן לך פי' כי דבר זה אין ערך אליו אלא מתנת חנם".

עוד רמז במאמר כל הטוב אל התורה דאין טוב אלא תורה "שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות ועריבות טוב התורה היו משתגעים ומתלהטים אחרי' ולא יחשב בעיניהם מלא ביתו כסף וזהב למאומה כי התורה כוללת כל הטובות שבעולם" [והשייכות בין תורה לביכורים כבר מבואר ממש"כ אצל שבועות וביום הביכורים מבואר דתורה שייך לביכורים ראה בשפ"א תרמ"ג בזה]

והנה הקטע השני של האור החיים הקדוש שגור בפי כל וכבר יש עי"א ניגון יפה ומרגש, אבל החלק הראשון דקאי על הקב"ה זה לא ידוע, וזה כענין מה שלא בירכו בתורה תחלה שהי' חסר להם בדביקות נותן התורה, ויתכן דרך

¹² במשנה פ"ה ממעשר שני מ"ו מבואר דזמן הביעור הי' בערב פסח [וכ' במנחת תר"ז ה' דמה"ת זמן הביעור הוא בפסח רק חז"ל הקדימוהו לע"פ דיש ביעור שנעשית עי"א שריפה דאסור ביו"ט] מאידך במשנה י' שם מבואר דזמן הוידוי הי' ביו"ט אחרון של פסח, ומבואר בראש"ש ורע"ב ע"פ הירושלמי שם דהטעם דלא מתודה מיד ביו"ט ראשון, כדי שיהא לו מה לאכול ברגל דלפני הוידוי צריך לבצר הכל וכיון דהביעור עושה בע"פ והוידוי בסוף יוכל לבצר רק העיקר בתחלה ולהשאיר מה שצריך במשך החג. [ולג' הרמב"ם גם הביעור הי' ביו"ט אחרון], ולפי"ז העיר ידידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א על לשון רש"י כאן דמבואר דגם הוידוי הי' בערב פסח. ובחומש עוז והדר ביארו דכוונת רש"י לביעור שיביא בסופו לידי וידוי.

רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבער
מן הבית: [ספרי כ"ו י"ב]

הנה לעיל בפ' ראה [לעיל יד כח] אחרי פרשת מעשר שני כתוב "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך: ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך ה' בכל מעשה ידך אשר תעשה:" ופירש"י שם בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה לשמטה שיבערם מן הבית בשלישית. ובא הלוי זה מעשר ראשון והגר והיתום ויטלו מעשר שני שהוא של עני בשנה זו ולא תאכלנו עתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעש"ש של שנים שנים, וכו' ואתה מוליך לירושלים מעשר של שנה ראשונה ושני שהשהית ומתודה בערתי הקודש מן הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר:

מבואר מד' רש"י דעיקר פרשה זו בא ללמד מצות עשה דביעור למי שהשהה מעשרותיו ¹³ רק שאגב נרמז כאן עוד מעשר שהוא מעשר עני שבא בשנה שלישית ושישית, ופרשה שלנו בכי תבוא הוא המשך פרשה הנ"ל דמקודם בא לקבוע זמן הביעור והוידוי שהוא בע"פ של שנת הרביעית ואח"כ בא ללמד איך לקיים מצות וידוי. וא"כ לכ' יש כאן שתי מצות עשה א': מצות ביעור מעשרות שכ' בפ' ראה ב': מצות וידוי מעשר של פ' כי תבוא ויל"ע למה נתחלקו לשתי פרשיות הרי מצות וידוי הוא כשמקיים מצות ביעור.

אולם בס' החינוך מצוה תע"ד עה"פ דפ' ראה כ' דענין מצוה זו הוא להוציא מעשר עני בשנה השלישית והשישית, דכה"פ מקצה שלש שנים תוציא וגו' היינו דבשנה השלישית הוא זמן מצות מעשר עני, ולא כ' כאן מצוה מיוחדת לבער מעשרותיו בסוף שלש שנים. אלא שסו"ס כ' מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר וגו' מ' דבסוף ג' שנים יש חובת ביעור אבל העיקר בא ללמד דיש סדר של ג' שנים ודין מעשר עני בא כשנגמר הסדר של ג' שנים, ואצלנו במצוה תר"ז כ' דהמצוה הוא להתודות לפני ה' ב"ה ולהגיד בפניו שקיימנו מצות תרו"מ ולא נשאר כלום ברשותינו וכו' ולא הזכיר כלל ענין ביעור מעשרות, וכן שאר מוני המצוות לא מנו מצות ביעור מעשרות, ומ' דס"ל דאין כאן ענין מיוחד לבער המעשרות דבעצם יש מצוה להפריש תרו"מ כל אחד בזמנו רק שאם השהה מעשרותיו ולא ביערו עד ע"פ דשנה הרביעית ל"ש להגיד וידוי, ומדין וידוי

¹³ וכבר הק' התר' ברה"ד. ד"ה ומעשרות דל"ל חובת ביעור שנתחדש בפ' ראה ומבואר במשניות, תיפול' מדין כל תאחר, ותי' דנפק"מ בטבל שלא הפריש עדיין ועוד לעבור עליו בשני לארץ וע"ע חזו"א דמאי סי' ב' סק"ב כמה נפק"מ.

מעשרות יש לו לקיים ביעור כדי שיוכל לקיים מ"ע דוידוי, וא"ש דנתחלק לשני פרשיות דמש"כ בפ' ראה הוא קיום מצות מעשר עני בהמשך למצות מעשר שני שכ' שם, דמעשר עני הוא גם סוג מעשר שני כמבואר בלשון רש"י שם דזה המעשר השני של שני המעשרות של כל שנה, וכאן בפ' כי תבוא בהמשך למקרא ביכורים כ' גם אמירה אחרת שצ"ל בביהמ"ק דהוא בשנה הרביעית ע"ז שקיים כדין בכל השנים מצות תרו"מ.

וכבר העיר בזה במנ"ח מצוה תר"ז סק"א דבמצות וידוי נכללת עוד מצוה שהיא מצות ביעור והיא מצוה בפנ"ע דאפי' באותם שפטורים מן הודוי מ"מ חייבים בביעור כי דין ביאור מבואר בפ' ראה מקצה שלש שנים וגו' ומצוה זו דוידוי בפ' כי תבוא, והביא מפ"ה דמעש"ש מ"ט דר"ג קיים מצות ביעור כמבואר בתו' קידושין כו: ד"ה מעשה וב"מ יא. ד"ה עישור בשם ר"ת, והרי ר"ג וסיעתו ה' בשעת חורבן בית שני ויוחנן כה"ג ביטל וידוי מעשר כמבואר פ"ה דמעש"ש מט"ו וזה ה' בתחלת בית שני הרי דאף שלא ה' מצות וידוי מ"מ מצות ביעור איכא, לזה העיר אח"כ בסק"ד דאינו מבין מדוע לא מנו הר"מ וסייעתו מוני המצוות מצות ביעור למ"ע בפנ"ע כי היא מ"ע ואינו תלוי בשום דבר. ובסק"י כ' דמה"ט פשיט"ל דנשים חייבות בביעור אף דבידוי פטורות דאין להם חלק בארץ [כס"ל למנ"ח אולם בתו' אנשי שם בפ"ה דמע"ש מסתפק בזה] כיון דביעור אינו תלוי בידוי. ועי' במש"כ המנ"ח בסוף המצוה "ובמצוה זו אני נבון בכמה ענינים השי"ת יאיר עיני בתורתו ועוד חזון למועד".

אולם החזו"א דמאי סי' ב' סק"ז ד"ה נראה הסתפק האם יש ענין לחפש אחר פירות בערב פסח של שנה רביעית לקיים מצות ביעור דאולי יש בזה מדת חסידות כמו חמץ בער"פ, והכריע דאין מצוה זו בפנ"ע אלא פרטי דיני תרו"מ, וכמו שקבעה תורה רגל אחד לעבור בעשה ה"נ עובר ברגל רביעית גם בנתמרח בחוה"מ [דליכא עשה רק בכולי רגל] ולא מסתבר שאם נותן לכהן תרומה בזמן ביעור יהי' יותר רצוי מאילו נתנו קודם, אדרבה יש בזה מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה וממדת זריזות להקדים, וה"נ באכילת מעש"ש אלא שהוא לאו הבא מכלל עשה שלא יעכב מלבער, ולכן לא חשבוהו הראשונים במנין המצוות, ולפ"ז גם נשים חייבות בביעור שזה פרט ממצות הפרשת תרו"מ.

וברשימות תלמידים מרן הגר"ז כתבו מפי השמועה שאמר מרן הגר"ז שמצות ביעור מעשרות אינה מצווה בפנ"ע אלא המצוה היא הוידוי, רק כיון שבידוי צ"ל בערתי הקודש מן הבית לכן צריך לבער כדי שיוכל לומר הוידוי, ולפ"ז נמצא שבזמן שכבר אינו מתודה אי"ח לבער וכיון שזמן הוידוי הוא ביו"ט אחרון של פסח

לא חטא ולמה נקרא וידוי מעשר [ובסוגריים הביא ד' הספורנו שהוא ע"ד הפשט] רק אם השהה המתנות ומבערן אז מתורה לאחר הביעור ושייך לשון וידוי שאומר אף שלא עשה כראוי מ"מ תיקן וביעור הקודש וגם נתן כ"א לבעלים. אבל באמת אם קיימו כדין ל"ש וידוי, וזה חידוש גדול [ולחזו"א דמאי סי' ב' סק"ד גם אם עבר כל תאחר ל"ש וידוי] ולפי פירושים אלו הוידוי הוא כענין וידוי על חטא.

במה שמקרא ביכורים נקרא וידוי

והנה תנן פ"ב מביכורים מ"ב והובא ביבמות עג. דמעשר וביכורים טעונין וידוי משא"כ תרומה, ובפשטות הכוונה דדין וידוי מעשר נוגע גם בביכורים היינו דבזמן ביעור יש לו להתוודות גם על ביכורים וכמ"ש רש"י כאן דנרמז ביכורים במלת "וגם" נתתיו ללוי כמו תרומה, אלא דצ"ע דא"כ גם תרומה נרמז במלת וגם, ובירושלמי שם עמד בזה ולמדו דין וידוי לענין ביכורים ממש"כ בערתי הקודש מן הבית דקאי גם על ביכורים שכ' לפני זה ועדיפא מתרומה, וא"כ עיקר דין וידוי נאמר על מעשר שני או ביכורים וסגי באם קיים אחד מהם לקיים מצות וידוי אבל בקיים רק מצות הפרשת תרומה לבד ל"ש לומר וידוי רק דאי לא הפריש תרומה כדין יעכב את הודוי, אולם בהמשך הירושלמי שם דן לשי' ר"ש דס"ל דאיסור אנינות וביעור שכ' בפ' זו לא קאי על ביכורים א"כ האם יחלוק על דין וידוי ג"כ, ומשני דהוא מודה להא דתנן דביכורים טעון וידוי, רק דס"ל דוידוי קאי על מקרא ביכורים שג"כ נקרא וידוי שנא' בו וענית ואמרת וגו' ואמרת לפני ה' דומיא דמעשר.

נמצא דנחלקו רבנן ור"ש האם יש דין וידוי כוידוי מעשר לענין ביכורים, ובבבלי לא הוזכר כלל דין זה ויתכן דד' הבבלי בפשיטות דמש"כ במשנה טעונין וידוי הכוונה למקרא ביכורים, וכן באמת פי' כל הראשונים ביבמות עג. כשהובא שם משנה דביכורים הנ"ל, ¹⁵ וכה"ל הרמב"ם פ"ג מביכורים ה"י מ"ע להתוודות במקדש על ביכורים, ועמד בזה המנ"ח תר"ו סק"א וכ' דאולי מצא הרמב"ם מקור לכך בש"ס, וכ"ה גי' הרי"ף והר"ן במשנה במגילה כ: כל היום כשר לוידוי ביכורים ופי' הר"ן דקאי על מקרא ביכורים ובטורי אבן שם האריך לפקפק ע"ז ובסוף גם הק' על גי' זה דלא מצינו בשום מקום שקורא למקרא ביכורים וידוי אלא מקרא ביכורים כמו אלו מביאין וקורין מביאין ולא קורין וכן בכ"מ בלשון קורא קרי לה, אולם באמת כבר כ' כן בירושלמי והרמב"ם נקט לשון זה, אלא שצ"ע באמת להשוות

ממילא אי"ח ביעור מעשרות אח"כ. ומשמעות דבריו דכלל אין חובה לבער רק משום מצות וידוי, וכנר' פי' קרא דפ' ראה מקצה שלש שנים תוציא וגו' דזה רק להכנה לפ' כי תבוא להגיד וידוי מעשר, ותמוה הרי יוחנן ביטל מצות וידוי וכדלקמן ואעפ"כ מפורש במשנה פ"ה דמעש"ש מ"ז מי שהי' לו פירות בזמן הזה והגיע שעת הביעור ובמשנה ח' עד שבא רע"ק ולימד וכו' והוא הי' אחר החורבן, וכן במ"ט שם דר"ג וראב"ע באו בספינה והגיע שעת הביעור, וכנר' ד' הגרי"ז הוא בשי' הרמב"ם דס"ל דגם בזמן הזה אפשר להתוודות, ומדויק ברמב"ם דיוחנן לא ביטל וידוי מעשר רק לזמנו ראה לקמן בזה, וא"כ שפיר יש חובת וידוי גם בזמנא"ז ולכן הי' חובת ביעור אבל באמת כשלא מתוודים אין חובת ביעור, שו"ר בדרך אמונה [בביה"ל פי"א ממעש"ש ה"ו ד"ה ואם] דזה גופא הי' דו"ד בירושלמי דמאי האם כשביטל יוחנן את הוידוי ביטל גם הביעור, ומזה הוכיח הרמב"ם שיטתו דאל"כ מאי ס"ד לומר כן הרי מפורש במשניות חובת ביעור גם בזמנא"ז. אלא שצ"ע דמסקנת הירושלמי דיוחנן ביטל רק הוידוי ולא הביעור.

לאיזה חטא מתייחס וידוי מעשר

והנה מה שנקרא וידוי מעשר ואיזה וידוי יש כאן, כתב הספורנו [והובא בתוס' יו"ט פ"ה דמעש"ש מ"י בשם החכם ר' עובדי' מספורנו] דמתוודים שגרמתי בעוונתי להסיר העבודה מבכורות דלכן הוצרכתי להוציא המעשר מן הבית דאל"ה הי' יכול להשאירו בבית דכ"א יש לו בכור. ¹⁴ וי"ל דלפ"ז הוא השלמה למה שצריך לשמוח עם ביתו כמ"ש לעיל ושמחת בכל הטוב וגו' ולביתך, לזה יש לו להתוודות במה שחסר לו בשלימות הבית, ולפ"ז יש לפרש דקדוק לשון הגמ' סוטה מת. כל בית שאין מתודה וכו' וצ"ב למה נקט לשון בית הרי עיקר מקום מצות וידוי הוא במקדש כמ"ש ואמרת לפני ה', ולראב"ד פי"א ממעשר שני ה"ד זה לעיכובא וגם לרמב"ם שם ה"ד והי' דאפשר להתוודות בכ"מ זה רק בדיעבד, אבל עיקר מקום הוידוי הוא במקדש כמפורש ברמב"ם שם וביאר מהריק"ו לפי ששם עיקר השראת השכינה, וא"כ למה מתייחס הוידוי לבית וי"א ע"ש דהביעור הוא מן הבית וצ"ע דהרי רק חובת ביעור הוא על הבית ולא חובת וידוי, אולם לספורנו י"ל דעצם המצב של ביתו מחייב וידוי בזה שאין בו בכור הראוי לעבודה ולקחת תרו"מ.

ובמנ"ח תר"ז סק"ט כתב דאולי ל"ש מצות ווידוי באופן שנתן כל מתנותיו כראוי בשעתו דא"כ למה יתודה והלא

¹⁵ ומו"ר הג"ר אברהם גורביץ שליט"א ר"י בית יוסף דגייטסהעד העיר בד' רש"י שם ד"ה וטעונין דנקט קרא ד"ענתה הנה הבאתי וגו' ולא התחלת הפרשה ומוכח דכאן מתחיל חלק אחר וביארו ע"פ ד' המלבי"ם בפ' ביכורים ואכמ"ל.

¹⁴ הג"ר שלמה שטיינהויז שליט"א ר"מ ישיבת תפארת יעקב דגייטסהעד רצה להוכיח מכאן דהעבודה יחזור לבכורות לע"ל דלכ' וידוי שייך רק כשבידינו להחזירו לתיקונו ויל"ע. - מפי חתנו ידידי הרב אהרן הכהן ארנטרי שליט"א.

וא"ש דכאן בתחלת הפרשה רמז האור החיים הק' צורת העמידה לפני ב"ד של מעלה מה יטעון לתרץ עצמו למה לא הביא תורה ומצוות רק מעט, כיון שהיצה"ר הפריע לו, דכ"ז מענייני הפרשה לעמוד לפני הקב"ה ולהגיד לו ענייני הודאה בקשה וידוי על חטא ומה זכה לקיים ותפלה.

וידוי ביכורים ומעשר הכנה לימים הנוראים

וכ"ז הכנה לימים הנוראים הבעל"ט שאנו באים לעמוד לפני מ"ה לבקש ולהתחנן על נפשותינו שנזכה להכתב בספר החיים שנדע מה עלינו להגיד, וחלק ההודאה בוודאי עלינו לומר, אולם כדי לזכות לשנה טובה הי' עלינו לבוא אל המלך ולהגיד עשיתי ככל אשר צויתני ואז נוכל לבקש השקיפה וגו' אבל בעוה"ר אין אנו יכולים לומר זה ונגיד עכ"פ וידוי על חטא.

האם עבירה באונס מעכבת את הוידוי

ואמרת לפני ה' א"א ביערתי הקודש מן הבית וגו' לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא אכלתי באוני ממנו וגו' עשיתי ככל אשר צויתני: [שם י"ג י"ד]

הנה זה ברור דאם יש לו תרו"מ ולא ביערו עדיין ל"ש להגיד הוידוי דזה עיקר הוידוי, וה"ה בעבר במזיד על א' ההלכות שכתובים או רמוזים כאן, כגון שבא' השנים הקדים במזיד מתנה לחבירתה או הפריש ממין על שאינו מינו וכדו' ל"ש להתוודות דהרי עבר עבירה, וכן פשוט דאם לא קיים כלל מצות מעשר שני או ביכורים בכל ג' שנים אלו גם אם זה באונס גמור כגון שנשרף כל טבלו או בשביל שלא הי' לו שדה ל"ש כלל וידוי דעיקרו עבור מעשר שני או ביכורים כמ"ש לעיל בשם ירושלמי פ"ב מביכורים ה"ב וכ"פ הרמב"ם [פי"א ממעש"ש הי"ד] [אבל לענין תרומה רק אם הי' לו ולא קיים הדינים מעכב] אבל מה שיש להסתפק הוא באופן שהפריש מע"ש או ביכורים כדין עכ"פ פעם א' בג' שנים אלו, ובשאר מעש"ש לא קיימו באונס או שלא קיים א' מכל הדינים בשוגג או באונס, האם זה נחשב עבירה לעכב הוידוי.

ודן בזה החזו"א דמאי סי' ב' ובסק"ו הביא דד' הגר"א בשנות אליהו דכל שקיים מצות מעש"ש במקצת ונאנס בהשאר יכול להתוודות דאונס לא מקרי עבירה לעכב הוידוי כ"ז שקיים עכ"פ מצות מע"ש או ביכורים במקצת, אולם הוכיח שהגר"א חזר בו מזה בביאוריו לירושלמי, ולעיל מסק"ד ואילך האריך להוכיח דכל עבירה באונס מעכב, ולפ"ז כל שאירע לו איזה אונס בכל אותן ג' שנים שמתודה עליהן במקצת מן התרו"מ שהופרשו גם אם הי' האונס רק בכזית אחד שוב אינו מתודה וכן אם הזמינו חבירו על טבל ואכלו בשוגג, וכל שיצא מכשול מתחת ידו בכל אותן הג"ש בין באונס בין

הנוסח של וידוי דביכורים ומעשר, הלא בביכורים הוא הודאה, ובמעשר זה שמודיע שקיים המצוות, ובפרט אם וידוי הוא על חטא ל"ש זה לענין ביכורים כלל, ומה שייכא זל"ז ובאמת אם זה בפרשה אחד ובהמשך אחד ודאי משמע ששייכים זל"ז. [וע"ע לקמן אחרי פ' וידוי מעשר שהבאנו דד' הצפנת פענח דמקרא ביכורים הוא בגדר קריאת פרשה בתורה משא"כ וידוי מעשר הוא ע"ד תפלה ורחמים עי"ש הנפק"מ בזה וא"ש דהודגש אצל ביכורים "מקרא ביכורים" ולא וידוי]

וצ"ל לפ"ז דגדר וידוי אינו כגדר וידוי על עוונות אלא כדפי' בס' תו' אנשי שם במשניות שם בשם ס' הון עשיר דכאשר אדם אומר חשבון מעשיו מה שעשה הן לטוב הן לרע [כמו הצהרה] נקרא זה וידוי, ולפ"ז א"ש גם בוידוי מעשר דא"צ למצוא איזה חטא וחסרון שע"ז הוא מתודה וכד' הספורנו והמנ"ח, דאדרבה הרי בא לומר שעשה ככל אשר נצטווה, אלא עיקרו הוא הודעת ופירוט דברים.

גדר וידוי הוא פני' להקב"ה בדרך התקרבות

ולהמתיק הדברים נביא דברים נפלאים שאמר בזה הגר"ש פינקוס זצ"ל [שיחות ימים נוראים עמ' ש"ע] דהוכיח מוידוי מעשר דגדר וידוי אינו דוקא בקשר לחטא, אלא מהותו של וידוי הוא לבוא לפני השני ולשוחח עמו בדברים המקרבים את הלב, וכשזה בא אחרי החטא מטרת הוידוי הוא לחזור ולהתקרב להקב"ה וכביכול להתפייס אתו ע"י שאומר לפניו שחטא ומבקש סליחתו, ולכן וידוי נאמר תמיד כחלק מתפלה שהיא עמידה לפני הקב"ה והפני' וההתקשרות אליו, והוכיח כן ממדרש נילקו"ש רמז תשא [במש"כ והתוודו את עונם ואת עון אבותם ויקרא כ"ו מ' אין במשמע וידוי אלא בארץ, מנין אפי' בגלות אמרת והתוודו את עונם ואת עון אבותם, דהי' מקום לומר דל"ש וידוי רק בא"י בזמן המקדש אך בגלות ל"ש וידוי קמ"ל דשייך, ואי נימא דוידוי אינו אלא ביטוי לחרטה מאי ס"ד דיהי' רק בא"י, הרי גם בחו"ל שייך להצטער על עבירות שעשה, ובהכרח שוידוי הוא יצירת קשר עמוק בין האדם לקונו כביכול הוא "נפגש" עם הקב"ה ומתוודה לפניו שעשה כך וכך ומתאר לו את היגון שאופף אותו כעת על מעשיו אלו, והי' מקום לומר שלדבקות זו ל"ש להגיע רק בא"י כשביהמ"ק קיים דיש השראת השכינה, קמ"ל דגם בגלות ניתן להתקשר להקב"ה ולהדבק בו. עי"ש עוד.

לפ"ז א"ש ענינם של שתי פרשיות אלו דמקרא ביכורים ווידוי מעשר ושייכותם זל"ז דבאים ללמד לנו צורת העמידה לפני הקב"ה וההתקשרות בו ואיך אנו פונים לו, דמתחלה עלינו להודות לו על כל הטובה שנתן לנו, ואח"כ יבוא להגיד שקיים ככל אשר צווה אתו לעשות ואז יש לו הזכות לבקש השקיפה ממעון קדשך וגו'

הוצרך לבטל את הודיו. ופריך דמ"מ איזה איסור עושה אם יגיד את הודיו, ומשני כעס היא לפני המקום על מי שאומר עשיתי ולא עשה דדובר שקרים לא יכון לנגד עיני כתיב. וצ"ע מאי ס"ד להגיד דשקר גם אם זה לא בגדר לפני המקום וי"ל דס"ד דיגיד בגדר קריאת פרשה בתורה וא"כ זה ראי' שלא לעשות גם מספק ע"י קריאה בתורה כמו שעושים בירושלים ע"י לקמן ולנתבאר לקמן באריכות ע"פ הגר"ז דתמיד וידוי מעשר הוא בגדר קריאת הפרשה א"ש יותרן ופריך דא"כ לפחות מי שמפריש כדין יתודה, ומשני דכמו שתיקנו חז"ל להגיד וידוי מעשר בקול נמוך כדי שלא לבייש מי שא"י לומר, ה"נ ביטל יוחנן הודיו לגמרי, וביאר החזו"א נשם סק"ו ד"ה ונראה דבזמן שרבו אינו מפרישין בטלו לגמרי ולא סמכו על קול נמוך דדלמא יתודה מי שאינו ראוי ויגרום כעס לפני המקום ב"ה ומוטב לבטל".

דין וידוי מעשר בזמנינו

ודנו האחרונים אי תקנת עזרא ליתן לכהנים הי' רק לזמנו, וא"כ בזמנינו אם יתן ללוי ל"ש תקנת יוחנן ויהי' שייך להתודות וכ"מ ברמב"ם שכ' בה"ג דבזמן שהיו נותנין מעש"ר לכהנים לא היו מתודין מ' דלא קנס עזרא אלא לדורו וא"כ בזמננו שפיר שייך וידוי אי סבירא לן כשי' הרמב"ם דמצות וידוי גם שלא במקום מקדש, וכן הובאו דיני וידוי בשו"ע סי' של"א מסעיף ק"מ ואילך, וסתיימת ד' רמ"א וש"ך וגר"א מ' דנוגע בזמננו ז' אולם י"ל דהרמ"א בסוף הסי' השיג על כל ד' שו"ע שהשמיט כמה הלכות שכתב הטור וכתב אחרים תחתיהם וכ"ז גרס לו לפי שהעתיק ד' הרמב"ם ה' תרומ' ככתבם וכלשונם ולא שת לבו לדברים אחרים והרוצה לעמוד על עיקרי הדברים יעיין בפנים עכ"ל והרי הטור לא הביא דין וידוי מעשר וא"כ יתכן דג"ז נכלל בהשגתו והק' החכ"א בס' שערי צדק פ"א שהרי אנו מפרישים מעש"ש בטומאה, אולם האדר"ת הוציא ספר שלם על מצות וידוי מעשר הנקרא אחרית השנים עם הסכמת הנצי"ב והערון השלחן,¹⁷ וכ' שם בהקדמה שהי' רגיל

בשוגג בין במזיד, ומכשול בתרומה לבד או במעש"ר לבד או מעש"ש לבד או בביכורים אפי' נשרף או נאבד כזית מהן פ"א בכל הג"ש אינו מתודה. עוד חידש החזו"א דקיום מצות מעש"ש לא מקרי רק בקיימו כמצותו היינו שאכלו בירושלים בפני הבית אבל כשלא אכלו בירושלים גם אם ע"פ דין לא הי' יכול לעשות כן כגון בנחרב הבית ופדאו כדין, תו לא יכול לומר עשיתי ככל אשר צויתני. ולפ"ז מש"כ הרמב"ם פ"א הי"ד דגם שלא בפני הבית מתודה נדחק טובא דלא משכח"ל רק כשכבר אכל המעש"ש בירושלים בזמן במקדש וא"כ נחרב אבל על קיום שריפת מעש"ש אפי' על חלק תו ל"ש וידוי. וכן בהפריש מעש"ש בטומאה גם אם נטמא באונס וא"כ אינו עושה עבירה, במה שמפרישו בטומאה דכך היא דינו ל"ש להתודות דסו"ס אי"ז עיקר קיום מצותו.¹⁶

בטעם שביטל יוחנן כה"ג וידוי מעשר

והנה בסוטה מח. ובמשנה סו"מ מעש"ש מבואר דבתחלת בית שני ביטל יוחנן כה"ג דין וידוי מעשר, ועיקר הטעם מבואר בסוטה מח. ובירושלמי פ"ה דמעש"ש ה"ה כיון דמימות עזרא נתנו מעש"ר לכהנים ע"י קנס עזרא שלא עלו אתו הלויים, וא"כ ל"ש לומר וגם נתתיו ללוי, ותלוי במח' רע"ק וראב"ע יבמות פו: דלראב"ע מה"ת אפשר ליתן גם לכהנים והקנס הי' ליתן רק לכהנים, ולרע"ק מה"ת א"א ליתן לכהנים והקנס הי' ליתן גם לכהנים, ולפ"ז לראב"ע עדיין מקיים מעש"ש כדין ולמה ביטל יוחנן את הודיו ותי' תוס' יבמות פו: דכיון דנצטוו לתת גם ללויים חלף עבודתם כשמפקיעין אותו מהן תו ל"ה כמצותו, ולרע"ק דלא הפקיעו מלתת גם ללויים אם הי' נותן ללוי לכ' הי' יכול להתודות ומ"מ כ' מנ"ח תר"ז סק"ז דיוחנן לא רצה שחלק יתוודו וחלק לא יתוודו. ועדיין יש מח' בבלי וירושלמי דלכבלי גם אם מה שלא נתנו ללוי הי' ע"פ תקנת עזרא והי' כדין מ"מ כיון שקבעו חכמים שיהי' שלא כמצותו לא מתוודים, אולם ירושלמי נקט דאילו הי' כן ע"פ חכמים לא הי' מעכב הודיו רק מה שביטל הודיו דתקנת עזרא הי' להביא לביהמ"ק והם לא עשו כן רק נתנו לכהנים וא"כ הי' שלא כדין.

עוד טעם כ' בירושלמי לפי שתיקן יוחנן כה"ג דין דמאי ולא היו נותנין מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעני לכן

¹⁷ מתחלה הוציאו האדר"ת בעילום שם, ולא רק שהעלים שמו אלא גם עשה תרגיל הטעיה בזה שלבד מהסכמת הנצי"ב והערון השלחן נתן בעצמו הסכמה לספרו [הוא הי' ידוע כשר המסכים להרבה ספרים בזמננו] וכ"כ "ראיתי הספר אחרית השנים... והתענגתי לראותו מסודר בסדר יפה... אבקש להיות בעזרת הרב המאוה"ג המחבר שליט"א אשר כוונתו ומעשיו לש"ש... אולם לימים הדבר התפרסם יותר ויותר כפי שהעיד הגר"מ טוקצינסקי בס' עיר הקודש והמקדש ח"ד פט"ו וז"ל והנה בנוגע לידוי מעשר הוציא הגאון האדר"ת זצ"ל קונטרס מיוחד בשנת תרנ"ג בהיותו עוד רב בעיר פונובויז והדפיס הקונ' בעילום שם עד כדי כך שגם הוא נתן הסכמה על הקונטרס ההוא ובבואו להיות רב בירושלים בשנת תרס"א וכבר נודע לי שמחבר הקונטרס הוא האדר"ת מסר לי את הקונטרס והתאונן על מה שאין נוהגין כן" גם ספר זכר למקדש כעניני מצות הקהל הוציא בעילום שם וגם בזה נתן לעצמו הסכמה נלהבת. ובהקדמתו אף אסר להסגיר את שמו.

ובספר הנפלא "היו דברים מעולם" להגר"י ישראל דנדרוביץ שליט"א [ח"ב פרק כ"ב] הראה שהטעיה ע"י כתיבת הסכמה כבר נעשה בהגדה של פסח המרובה לספר שיצא בעילום שם בשנת תקנ"א בעיר קארלסרוא בגרמני, עם הסכמה נלהבת של רבי ידידי' טיאה ווייל בנו של הקרבן נתנאל, ובשורת תשובה מהאבה ח"ב סי' רל"ט נתגלה שר' ידידי' טיאה ווייל הוא המחבר בעצמו. עוד הביא שם מספר חלום אדבר של האדר"ת

¹⁶ ופשיטא דתשובה לא מהני לזה גם אם יעשה תשובה מאהבה ויתהפך לזכיות אבל מ"מ לעולם לא יוכל לומר עשיתי ככל אשר צויתני ואדרבה יהי' בזה כעס לפני המקום, דאדרבה צריך להיות בבחינת וחטאתי נגדי תמיד. אולם צ"ע למ"ד בירושלמי דכל המצות שבתורה מעכבות אפי' הקדים תש"ר לתש"י אי נימא דגם בזה אפי' שוגג ואונס ואפי' יעשה תשובה ל"מ דא"כ מי שזה שיוכל לומר וידוי וכטענת המל"מ ה' סוטה לענין יציאה למלחמה דלא יתכן שלא מהני תשובה לירא מעבירות שבידו דאל"כ לא יצאו רק מי שמתו בעטיו של נחש.

מצות וידוי ויכונונו לכך ויש בזה חשש בל תוסיף, והמנהג בעיה"ק הי' שלא לומר וכנר' התחדש ע"י הגאון האדר"ת ושמע שמרן הגרי"ז צ"ל וכן רבינו החזו"א לא הי' נח"ל בהאי מנהגא וכן עיקר. [ויש מביאין עצה למי שחושש לשי' החזו"א שיבוא לשמוע הקריאה ועד כמה שאינו יכול לומר אינו יוצא וזה לפי הצד דשייך בזה שומע כעונה עי' ספר אגרתא חדא להגר"ש דבלצקי צ"ל מקורות והערות אות נ"א]

חובת הדקדוק בתפלה לפני ה'

ויש לנו ללמוד מכ"ז מש"כ החינוך לעיל מצוה תר"ו לענין מקרא ביכורים כשהביא שמי שאין לו קרקע א"א לומר מקרא ביכורים דא"א לומר האדמה אשר נתת לי ד"מזה יש לנו ללמוד בתפלותינו ותחנונינו לפני ה' ב"ה לדקדק מאד ולהזהר בלשון שלא לומר דבר לפני השם כי אם בדקדוק גדול וזכרו זה בני ושמרהו" וזה רואים ג"כ במצות וידוי דכל שלא קיים איזה פרט אפי' באונס גמור תו לא יכול לומר הוידוי, ואם יאמר יגרום בזה כעס לפני המקום ומצד חשש זה הי' כדאי ליוחנן כה"ג לבטל לגמרי מצות וידוי, ולזה ביטל גם החזו"א מצות וידוי, וכ"ז הכנה לתפלות של ר"ה ויו"כ שיש בזה בחינה יותר חזקה של עמידה לפני המלך שבוודאי יש לנו לזהר מאד בכל תיבה שיוצא מפינו שיהי' נאמר בכל הדיקדוק והכוונה.

איך מתפארים לפני הקב"ה

ובס' אזנים לתורה כ' דיותר קל לאמר לפני ה' אשמנו בגדנו... מלאמר לפנינו עשיתי ככל אשר צויתני, שהרי במתודה על חטא ממנ"פ אם אכן חטא הרי שפיר מתודה ומתחרט, ואם לא חטא בוודאי לא יענש ע"ז, ובפרט כי אין צדיק בארץ וכו' אבל כמה צריך האדם להזהר לאמר לפני ה' יודע כל מעשי בני אדם וכל מחשבותם שמעתי וגו'. עוד הביא בשם הרה"ק מרוזין זי"ע עד כמה צריך לזהר שלא להתפאר לפני הקב"ה על מעשיו הטובים, ופי' בזה "כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם" היינו מה שנשכח אצל האדם, דאם שוכח עבירות שלו הקב"ה זוכרה לענוש עליו ואם שוכח המצוות שלו או שחושב מה כבר עשיתי אז הקב"ה זוכרה לטובה, ומאידך אם זוכר מעשיו הטובים הקב"ה שוכחה ואם זוכר עוונות שלו כעין וחסאתי נגדי תמיד הקב"ה שוכחה, והק' דא"כ מה ענין וידוי מעשר, ותי' בדוחק כדי שישמעו אחרים ויעשו כמותו ודוחק דהרי תיקנו להגיד בלחש כדי שלא לבייש.

וי"ל ע"פ ד' החינוך תר"ז בטעם מצות וידוי מעשר דכיון דהדיבור הוא מה שמייחד את האדם יותר מבע"ח, לכן הרבה בני אדם יראים לפסול דיבורם מלחטוא במעשה, וכיון שענין תרומ"מ הוא דבר גדול מאד הי' מחסדיו עלינו כדי שלא נחטא בהן שנעיד על עצמינו

להתאונן על כמה מצוות שאין עושין זכר למקדש וביחוד מה שאין נוהגין וידוי מעשר בע"פ של שנה ד' וז', ובפרק א' רשם כל הטענות למה לכ' לא הי' שייך להתוודות בזמנינו והק' מד' שו"ע והפוסקים והחרדים שמנאו במצוות שנוגע בזמן הזה, ולזה דחה כל הטענות אחת לאחת, דכ"ז שקיים מה שמוטל עליו גם בהפריש בטומאה הרי זה מה שמוטל עליו ושפיר יכול להתוודות ולכן רצה לקבוע חובת וידוי מעשר בזמנינו. [ויש שהצריכו גם לברך ע"ז ועוד להוסיף ברכת שהחיינו] וכן באמת המנהג בכמה בתי כנסיות בירושלים וא' מהם ביהמ"ד זכרון משה שמוציאין ס"ת וקוראין פ' כי תכלה [אולי התחילו מתחלת הפרשה לחשוש דאולי לא קיימו כדן ויהי' כעס לפני המקום ואז יהי' כקורא בתורה] ויש שקוראין מחומש דבס"ת יש לחשוש לשי' תורת רפאל סי' ב' שלא לקרוא בס"ת בלי ברכה עי' בכ"ז במשפטי ארץ תרומ"מ פרק כ"א. ובספר ברכה בגינה על וידוי מעשרות.

טעם דבזמנינו אין להגיד וידוי מעשר

אולם החזו"א דמאי סי' ב' לשיטתו לעיל כ' דל"ש בזמנינו כלל ענין וידוי דאנחנו לא מקיימים מצות מעש"ש כדן, לא מיבעיא בהפריש מעש"ש שהוכשרו, הרי הי' הפרשה בטומאה, וגם אם רק פעם א' בג"ש הי' הפרשה בטומאה כבר א"א להתוודות וכנ"ל וגם בלא הוכשרו כלל מ"מ כיון שנקבר ואינו אוכלו בירושלים ל"ק מצות מעש"ש כדן, וכן מה שאינו נותן מעש"ר ללוי הגם דזה מצד המע"ה מ"מ לענין וידוי חמיר טפי דדובר שקר לפני המקום חמיר טפי, עוד כ' דכיון דוידוי בזמנ"ז דרבנן דתרו"מ דרבנן יש לסמוך על שי' הראב"ד והחינוך דאין וידוי בזמנ"ז, וכש"כ שאין אנו בטוחים שלא עברנו בכל השנים על אחד מהדברים המעכבים את הוידוי והרוב בעוה"ר אינם מן המדקדקים ואי"ר להתוודות. ¹⁸ והובא כ"ז להלכה בדרך אמונה בפ"א ממעש"ש הי"ד. ובמועדים וזמנים ח"ז סי' ר"ל בהג"ה פקפק על המנהג לקרוא בס"ת פ' וידוי מעשר במנחה ע"פ, כיון דל"ש בזה שומע כעונה וכפי שבירר שם, [עי' לקמן אחרי פ' וידוי מעשר מה שהבאנו בזה מצפנת פענח ומנחת חינוך] ובלא"ה היום מפרישין בטומאה ואין מעלין לירושלים וא"א לקיים המצוה כתיקונה ולרו"פ ל"ש נוסח הוידוי כלל, וראוי לחוש שמא יטעו שמקיימין בזה

הנמצא עדיין בכת"י על חלום שהי' לו בעת שכבר מסר קונ' אחרית השנים לרפוס שכיבדו אותו בביהמ"ד בהכנסת ס"ת להיכל [בלי ההוצאה בתחלה] שלא רגילים לכבד בזה את הרב, וקיבל זה כרמו שאי"ז הזמן להוציא ספר, מאידך חש אולי באמת זה כן כבוד לרב משום מעלין בקודש, בסוף אכן הדפיסו אולם הרפתקאות שונות עבר על ספר זה שנשרף בשריפה גדולה אשר כילתה את הספרים וגם אחרי פטירתו עברו שנים רבות עד שהתחילו לראות אור וכ' ספר הנ"ל ד"ל בזהירות דהי' איזה רמז אמיתי באותה חלום.

¹⁸ העיר ירמיהו הגיר אשר בלוי שליט"א דהאם בזמן המקדש הי' אחד שהי' יכול להגיד בבטחון שלא נכשל אפי' בשוגג ובאונס בשום פרט מתרומ"מ במשך כל הג"ש, הלא בשביל זה יש לנו יו"כ?

גם במש"כ שימחתי א"ש יותר אי קאי על ביכורים דמפורש לעיל ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה"א ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך ופי' אבן עזרא שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך, וכ' משנה ראשונה דזה גופא הכרח הרמב"ם דמיירי בביכורים דרק שם כ' כן אבל במעש"ש כ' רק ושמחת אתה וביתך, אבל בדרך אמונה סקק"ו פי' דקאי גם על מעש"ש שכ' בפ' ראה תאכלנו אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני ה"א היינו שמצוה לשמוח ולשמח את העניים, עוד הביא בשם הגר"א דקאי על מצות צדקה דג"ז בכלל הוידוי. ובתפא"י הוסיף בביאור שימחתי שצריך לתת לעניים בפנים יפות ושמחות.

עוד שמעתי לבאר דהעיקר הוא שימחתי אחרים ע"י תרו"מ וצדקה, ומש"כ שמחתי הוא רק היכי תמצי לשימחתי דל"ש לשמח אחרים אא"כ שמח בעצמו. וכן מדוקדק ברש"י תענית כב. שאמר אליהו על שני בני אדם בשוק שהם בני עוה"ב שהיו אנשי בדוחי והי' מבדחין עציבי ופירש"י ד"ה בדוחי "שמחים ומשמחים בני אדם" ומדויק כן בל' הגמ' שהי' "בדוחי" כנר' של"ש לשמח אחרים אא"כ הוא בעצמו שמח.

ע"י וידוי מעשר אפשר לבוא להקב"ה בתביעה

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו' [שם ט"ו]

איתא בירושלמי פ"ה דמעש"ש ה"ה בא וראה כמה גדול כוחן של עושי מצוות שכל השקפה שבתורה ארוכה וזה בלשון ברכה, ולא עוד אלא שכ' בו היום הזה [היינו שתזכה לשנה הבאה] ור' יודא בן פזי כשדרש בענין וידוי מעשר הי' פותח בקרא אבוא בגבורות ה' אלקים [תהילים ע"א ט"ז] ופי' יפה מראה שכן העושה מצוה זו בא בגבורה לפני ה' ואומר השקיפה וגו' וכמבואר שם בהמשך הירושלמי שיש צדיקים שבאים בתביעה להקב"ה מכח מעשים טובים שלהם וענין זה יש בכל יהודי שאומר וידוי מעשר, ובמדרש [שמות רבה מ"א א'] ותנחומא [כי תשא י"ד] אמר ר' נחמי' אפי' בשעה שאנו עושים צדקה לפניך מביטין אנו במעשינו ואנו מתביישינן שאין המצוה בשלימות, ואין לנו שעה שאנו באים בזרוע אלא בשעת ביעור מעשרותינו מן הבית שנא' כי תכלה וגו' לפי שגדול כח המעשר.

הרי לך דבר נורא דזה הפעם היחיד שיכול בן ישראל לבוא כביכול בתביעה להקב"ה שישפיע לו טובה, וזה מובן אחרי גודל הדקדוק שיש בוידוי מעשר שלא נכשל גם פעם א' בשוגג ובאונס בשום פרט בתרו"מ וביכורים וכדכ' לעיל ע"פ החזו"א, ובפרט לשי' בירושלמי דקאי על כל תרי"ג מצוות אפי' חטא קל, א"כ בוודאי הוא בעל מדרגה, ומובן למה ביטל יוחנן את הוידוי וכן בזמנינו

בפינו בבית הקדוש שלא שקרנו בהם ולא עכבנו דבר וכ"כ כדי שנוזהר בהן. ולפ"ז א"ש דכל דברי הרה"ק מרוזין הוא כשהאדם בא מעצמו ומזכיר להקב"ה מעשיו הטובים, אבל אם הקב"ה צווה אותו לבוא לפניו ולתת לו דו"ח על כל מה שעשה, אז אדרבה זה לבד יהי' לו מחייב גדול להזהר לקיים הכל כדין, שהרי יודע שעליו לבוא לפני המלך להגיד שעשה ככל אשר צווה ויהי' לו בוש גדולה אם לא יוכל לאמרו.

שו"מ בכת"ס [לקמן עמ' ק"ט ד"ה היום [ב]] עה"פ היום הזה ה"א מצוך וגו' ופירש"י בת קול מבשרך הבאת ביכורים היום תזכה לשנה הבאה והק' וכי לעולם יחיה הלא בכל שנה מקבל הבטחה זו, ותי' בהקדם מה שהק' כקו' הנ"ל איך מתפאר במה שקיים המצוות הלא נחמי' נענש במה שאמר זכרה לי אלקי לטובה [סנהדרין צג:] ותי' דכוונת האדם הרי אני יודע שאתה נותן שכר עבור מעשרות שנא' ובחנוני נא בזאת וגו' אבל אני לא עשיתי בשביל זה רק לעשות רצונך, ומ"מ יודע אני שיש שכר טוב ע"ז, אותו השכר אני מוותר לכלל ישראל השקיפה וגו' וברך את עמך ישראל וגו' ובשרו הקב"ה שאכן יברך את ישראל ונמצא שהביכורים שיבאו אחרים בשנה הבאה הוא בגללו וזה ההבטחה תזכה לשנה הבאה גם אחרים ע"כ דבריו.

ביאור שמחתי ושימחתי בו

ככל מצותך אשר צויתני [שם]

בפשטות קאי רק על המצוות הנכללות בפ' וידוי ששייכים להפרשת תרו"מ, אולם בירושלמי מעש"ש לב: יש שיטה דכל המצוות שבתורה מעכבות אפי' בהקדים תפלה של ראש לתפלה של יד. ולשיטה זו בודאי יהי' הרבה שלא יוכלו להגיד וידוי מעשר, בפרט אי נוסף שי' החזו"א דגם באונס מקרי עבירה לענין וידוי.

עוד פי' במשנה פ"ה דמעש"ש מי"ב בפסוק זה והובא כאן ברש"י דהכוונה שמחתי ושימחתי בו ולרמב"ם [פי"א ממעש"ש ה"ט] קאי במש"כ לעיל ושמחת בכל הטוב, והעיר המשנה ראשונה [שם] דזה הרי נאמר על ביכורים, אולם בלא"ה יתכן דכאן מיירי בביכורים דמ"ש שמעתי בקול ה' אלקי פי' חז"ל הביאותיו לבית הבחירה, ומעשר שני א"צ להביא לביהמ"ק ולכ"פ במשנה ראשונה דקאי על ביכורים וא"כ ג"ז י"ל דקאי על ביכורים, א"כ כל מה שביארנו במש"כ ושמחת בכל הטוב היינו עם הקב"ה והתורה הק' ואשתו הכל נכלל במה שאומר כאן, היינו ששמח עם הקב"ה ושמח עם התורה ושמח עם כל המתנות שנתן לו הקב"ה, ולכ' אם לא שמח א"י להתוודות וא"כ י"ל דזה עוד סבה למה אין אנו יכולין להתוודות היום.

ואנו קוראים פסוק השקיפה בקול רם בכוונה שיקבל הקב"ה תפלתנו גם אם אנו רחוקים מאד מקיום כל המצוות אשר צויתני.

וכבר הזכרנו שהגאון האדר"ת ביקש לקבוע מצות וידוי מעשר בזמנינו וכן הוא המנהג בכמה בתי כנסיות בירושלים, ויתכן דחזו"א בספרו דמאי סי' ב' רצה לשלול דברי האדר"ת שרואים שמנסה בכל דרך לבאר למה אין להגידו בזמנינו ושיש בזה חשש דובר שקר לפני המקום ויש בזה כעס גדול, ובכן ע"י שנכוון בקריה"ת לזכר מצות וידוי מעשר נצא ידי כולם. ועוד יש להוסיף ד' מרן הגר"ח זצ"ל נבדוק אמונה פי"א ממעש"ש ה"ד ביאה"ל ד"ה אין דמבואר בירושלמי פ"א דתענית ה"ד דהי' א' שהי' מוציא מעשרותיו כתיקנן וכשנצרכו לגשמים ביקש ר' מנא ממנו שיגיד סדר הוידוי ולבקש מהקב"ה על הגשמים, והי' זה בזמנה"ז ומסתמא משם למד הרמב"ם דאפשר להתוודות בזמנה"ז, וק' הרי פסח אינו זמן גשמים וא"כ מסתמא הי' בזמן אחר וכבר התוודה בזמנו כדין ורק שר' מנא אמר לו שיחזור על הוידוי להזכיר זכותו, וצ"ל דהוא באמת נתן מעשר ראשון ללוי דהרי בנותן לכהנים כבר ביטל יוחנן את הוידוי, והגם דיוחנן ביטלו לכ"א זה רק באומרו בתורת חיוב אבל ברוצה לאמרו בפנ"ע בביהכ"נ בתורת תפלה יכול, אלא שק' לד' החזו"א דל"ש וידוי כשלא אכל המעשר שני בירושלים והרי קי"ל שאין אוכלים מע"ש רק בפני הבית א"כ איך התוודה, ות"י דכ"ז כשמתודה בבית המקדש כדין וידוי אבל כשאומרה בביהכ"נ בתורת תפלה יכול לאומרה כיון דעכ"פ עשה כדין דזה המצוה שהתורה צותו שייך לומר כן בדרך תפלה. ע"כ דברי הגר"ח זצ"ל. ולפ"ז בקריאת התורה שפיר אנו שייכים לפ' וידוי גם לד' החזו"א כיון שאי"ז בבית המקדש ואומרים זה כקורא בתורה או בדרך תפלה.¹⁹

¹⁹ מה שאומרים הכהנים אחרי ברכת כהנים רבש"ע עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשיך מן השמים וגו' וזה מסוטה לט: מ' דקאי מה שהבטחתנו על השקיפה וכה"ל הרא"ש פ"ג דמגילה סי' כ"ג עשה לנו כמה שהבטחתנו בתורה השקיפה וגו' ובסמ"ק וסמ"ג כמ"ש בתורתך, ובראבי"ה אלף קנ"ה כ' שנאמר השקיפה וגו' וא"כ לא בא כעת להתפלל תפלת "השקיפה" אלא שהקב"ה יקיים מש"כ בברכה זו, וזה צ"ב איך שייך הבטחה בזה דזה נוסח תפלה, אולם רש"י סוטה שם ד"ה מה שהבטחתנו כ' שתסכים על ידינו כדכתיב ואני אברכם, וכן הובא במשנ"ב סי' קכ"ח סקנה"א ו"כ יש להפסיק אחרי המילים כמה שהבטחתנו ולכוון על ואני אברכם, ואז יש לו להתפלל בנוסח השקיפה וגו'. וידידי הרב אהרן הכהן ארנסטרוי שליט"א ביאר גי' הראשונים ע"פ מדרש תנחומא נשא ח' דכלל ישראל באו בטענות להקב"ה שאין הם רוצים ברכת הכהן רק ברכת הקב"ה שנאמר השקיפה וגו' וברך את עמך וגו' שהקב"ה הוא זה שמברך, וא"ל הקב"ה שיברך אותם כן ע"י הכהנים, וא"ש שאחר ברכת כהנים מבקשים הכהנים שהקב"ה יעשה כפי שהבטיח לישראל שיתן להם ברכה כמו הפסוק השקיפה שהקב"ה הוא זה שמברך את ישראל.

לד' החזו"א דמי זה שיכול לבוא בגבורה לפני הקב"ה ולהגיד לו שקיים הכל ולכן מגיע לו שפע עבור זה.

המנהג לקרוא השקיפה בקול רם

והנה יש מנהג בישראל דפסוק השקיפה אומר הבעל קורא בקול רם, נכן נהג הבעל קורא הויתק מחותני הרב מרדכי אברהם משה הלוי דינר זצ"ל בביהמ"ד של אאמו"ר שליט"א והוא מנהג עדת ישראל לונדון וכ' השיירי קרבן בירושלמי סו"מ סוטה דהמקור ממש"כ ירושלמי שם וכן בירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ה [לג:] דתקנו חז"ל צורת הוידוי דהחלק הראשון של הוידוי עד השקיפה יאמרו בקול נמוך כדי שלא לבייש אלו שאינם יכולים לאמרו מפני שלא קיימו כל ההלכות כדין, מהשקיפה ואילך היו אומרים בקול גבוה [ובבבלי סוטה לב: כ' בסתמא להגיד וידוי מעשר בלחש שאין ראוי לספר שבחי עצמו בקול רם ולא מפורש שם לחלק בין שני חלקי וידוי] ופי' בפני משה כיון שהיא תפלה וכולם יכולים לאומרה, וצ"ב הרי השקיפה הוא שיכול לבוא בתביעה על מה שקיים הכל כדין וכנ"ל, ואם לא קיים איך יכול לאמרו ואולי הוא מצטרף לאותם שקיימו, עוד הי' אפשר"ל דלעולם רק הוא יכול לאומרו ומ"מ ל"ש שלא לבייש דזה רק באומר בקול גבוה אני קיימתי כדין ואחרים הרי לא קיימו, אבל כשאומר תפלה על כלל ישראל הרי מבקש גם על חבירו ואף דחבירו לא יכול לאמרו לא איכפ"ל כיון שחושב עליו. ולד' החת"ס שהבאנו לעיל בוודאי א"ש שהרי עיקר מה שבא לומר כאן הוא שמוותר על שכרו עבור כלל ישראל וא"כ כולם שמחים בזה שהרי הם זה שמקבלים הברכה.

עכ"פ לפ"ז מה שעושים בביהמ"ד הוי זכר לוידוי מעשר. [ויש להעיר דלכ' עיקר הנקודה להגיד הוידוי בקול נמוך ולא שיגביה קולו יותר בהשקיפה. וכן יש לדון בכל פעם שכתוב "קול רם" כגון בלויים או בברכת כהנים האם עיקר הכוונה רק שלא יאמרו בלחש. עוד יש להעיר על מנהג הנ"ל דא"כ גם במקרא ביכורים יאמר הבעל קורא בקול רם שנא' וענית ואמרת ופירש"י לשון הרמת קול.]

מה שבשני וחמישי קוראים גם פ' וידוי מעשר

והנה המנהג הוא דבשני וחמישי מסיימים הקריאה אחרי וידוי מעשר שהוא כבר שלישי, אף שהי' אפשר לסיים לפני כי תכלה וגו' והי' אפשר להפסיק אחרי באותות ובמופתים ולא מצאתי מי שיעיר בזה [ואולי לא רצו להפסיק באמצע דבריו או שלהתחיל ויביאנו הוא באמצע ענין ממש] אולם להנ"ל י"ל דהנה אנו מפחדים מאד להגיד וידוי מעשר דיש כעס לפני המקום בדובר שקר וככ' בירושלמי דלכן ביטל יוחנן וידוי מעשר והרי כ' החזו"א גם בנכשל בפרט א' באונס כבר ל"ש להגיד, וא"כ איך יהי' לנו זכ"י לבקש מהקב"ה השקיפה, לזה יש עצה להגיד פרשה זו כקורא בתורה, ולכן בעת קריאת התורה אנו מנצלים ההזדמנות לקרוא פ' זו כמה וכמה פעמים,

ההבדלים בין מקרא ביכורים לוידי מעשר

הנה לסיום פרשת מקרא ביכורים ופרשת וידוי מעשר יש לנו להתבונן בשתי מצות אלו [הנמנות ראשונה בחינוך בפרשה זו] מצות "קריאה על הביכורים" ומצות "וידוי מעשר" אם יש חילוקים ביניהם. דהנה בשניהם נתחדשו פסוקים שלמים מה עליו להגיד, בביכורים הם דברי שבח והודאה להקב"ה, ובידי מעשר ה"ה הם דברי הצהרה להקב"ה שקיים כל המצוות בענין תרו"מ בתוספת תפלה בסוף. ועי' לעיל שהבאנו דלהרבה ראשונים גם מקרא ביכורים נקרא "וידוי" וביארנו ע"פ ד' הגר"ש פינקוס זצ"ל דגדר וידוי הוא הפניה להקב"ה בדרך התקרבות והתקשרות בין לתפלה בין להודות על עבירות שעשה להודאה בין לשבח. אבל מ"מ באופן כללי רק וידוי מעשר נקרא וידוי אבל בביכורים נקרא "מקרא ביכורים" וצ"ב דגם וידוי מעשר הוא קריאת פסוקים.

אולם למתבונן מצינו כמה חילוקים ביניהם, ולראשונה יש להביא משנה שלמה בסוטה ריש פרק אלו נאמרין לב. דשני ענינים אלו נכללים ברשימת הנאמרין, אלא דיש שם שתי רשימות יש שנאמרין בכל לשון ויש שנאמרין רק בלשון הקודש, ולענין זה יש נפק"מ בין מקרא ביכורים לוידי מעשר, וידוי מעשר נכלל ברשימת הנאמרין בכל לשון, ומקרא ביכורים נכלל ברשימת הנאמרין דוקא בלשון הקודש, ובגמ' בע"ב ילפי' לה מקרא, וידוי מעשר ילפי' ממש"כ "ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקודש מן הבית", ויליף אמירה מסוטה בכל לשון שהוא אומר, ולא ילפי' מאמירה דלויים להיות בלשה"ק דוקא, דדנין אמירה גרידתא מאמירה גרידתא, ואין דנין אמירה גרידתא מענייה ואמירה. ולענין מקרא ביכורים מבואר שם בדף לג. דילפי' ממש"כ כאן "וענית" ואמרת לפני ה' אלהיך, ואצל לויים כ' "וענו" הלויים ואמרו אל כל איש ישראל, מה ענייה האמורה להלן בלשון הקודש, דילפי' קול קול ממש ה"נ בלשה"ק.

ומכאן נפק"מ זו מצינו עוד חילוק, דהנה במשנה ביכורים פרק ג משנה ז תנן "בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרינ אותו נמנעו מלהביא התקינו שיהו מקרינ את מי שיודע ואת מי שאינו יודע" וכ"ז כיון שיש דין לקרות בלשון הקודש ולא כל אחד יודע, אבל בוידי מעשר שאפשר בכל לשון לא מצינו שהעמידו איש מסויים שיוציא את מי שצריך להתודות אף דיתכן דאפשר להוציא.

עוד נפק"מ כתוב שם בגמ' בע"ב "תניא, רשב"י אומר: אדם אומר שבחו בקול נמוך, וגנותו בקול רם, שבחו בקול נמוך מוידוי מעשר [שאומו על עצמו שלא עבר על

המצוה ולא כתוב שם ענייה] וגנותו בקול רם ממקרא ביכורים. [כגון ארמי אובד אבי היינו גנותו שמתודין שאביהן לבן הארמי היה רשע].

וענין זה דבידי מעשר אומר בקול נמוך מצינו בירושלמי פ"ה דמעש"ש ה"ה שהבאנו לעיל אבל מטעם אחר, דזה כדי שלא לבייש מי שאינו יכול לומר וידוי כיון דביטל איזה דינים, ורק מהשקיפה ה' אומר בקול רם.

אולם בדבר אחד מצינו שמשותפים, דהנה בב"ב פב. בציור דקנה אילנות ויש ספק אי קנה קרקע דמביא ביכורים רק מספק, דאמר' דצריך להביאו בציור שלא יתחייב בקריאה כגון שיהי' בחלקו ע"י שליח, דאל"כ לא יוכל להביא הביכורים דאם אי"ר לקריאה, קריאה מעכבת בו מכללא דאי"ר לבילה, ופריך "מכדי פסוקי נינהו ליקרי" ופרשב"ם דיהא קורא מספק כאדם הקורא בתורה ומשני "משום דמחזי כשיקרא" וכ' רשב"ם "שהרי בשביל הבאת ביכורים קא קרי ושמא לאו בקרקע שלו גדלו וקא משקר וכתוב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני [תהלים קא ז] אבל כשקורא בתורה לא מחזי כשיקרא" עוד תי' שם דגזירה דלמא אתי לאפקועינהו מתרומה ומעשר.

ובהאי איסורא דמחזי כשיקרא בפשטות הוא רק איסור דרבנן וכן מבואר בשאגת אריה סי' ל"א ופשט מכאן דאמר' דין אי"ר לבילה גם כשא"ר מדרבנן, אולם בתו' הרא"ש שם פא: מבואר דרק לתי' ב' הוא דרבנן אבל לתי' א' הוא דאורייתא. [וצ"ב במאי נחלקו, כן יל"ע אי יש צד דזה יהי' איסור מדברי קבלה מקרא דדובר שקרים]

וכן לענין דין וידוי מעשר כבר הבאנו לעיל ד' הירושלמי בפ"ה דמעש"ש ה"ה, דביאר הטעם דביטל יוחנן כה"ג את וידוי מעשר כיון שלא היו מפרישין תרו"מ כראוי, ופריך דמ"מ איזה איסור עושה אם יגיד את הוידוי, ומשני כעס היא לפני המקום על מי שאומר עשיתי ולא עשה דדובר שקרים לא יכון לנגד עיני כתיב. הרי דגם לענין וידוי מעשר הודגש הענין שלא יהי' בגדר דובר שקרים, ובאמת זה ענין כללי בכל התפלות, ²⁰ וכל

²⁰ לדוגמא מש"כ במג"א סימן תרכ"ט ק"א דיש לזהר להתחיל נעילה בעוד היום גדול וגם יאמר חרוז היום יפנה וכו' קודם הערב שמש דאל"כ דובר שקרים לפני ה', ובאליה רבה סימן תקפ"א בשם ספר חסידים סי' ר"ג דלא יתכן לומר פיוט ה' ה' וכו' אלא א"כ בכה המתפלל או שבוכים הקהל, כדי שלא יהא דובר שקרים דאין יאמר יה' מלפניך שומע קול בכיות שתשים דמעותינו כנאדך להיות והוא לא בכה. [משנ"ב לא הביאו מסתמא מחמת חולשת הדור] ובמטה אפרים סימן תקפ"א סעיף יא דביום ראשון דסליחות משכימין לפני עלות השחר בכדי שיתכן לשון הפזמון שאומרים בו בזעקתם בעוד ליל. וכן רצה עתירתם בעמדם בלילות דאל"כ מחזי כשיקרא, רק אם התחילו הסליחות לפני עלות השחר, כיון דעכ"פ זעקו והעתיירו בעוד לילה, וז"ל ערוך השולחן שם סעיף ד' "ודע שיש לזהר בסליחות אלו ושל בה"ב בשני דברים, האחת דאלו שאינם מתענים ובהסליחה מוזכר לשון תענית או

הדברים הנאמרים, וסימנא מילתא דבסוף פרק "אלו נאמרין" [סוטה מב.] מובאים ד' כתות שאינם מקבלים פני שכינה ואחד מהם כת שקרים, דכתיב "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני".

מח' הגרי"ז והצ"פ אי וידוי מעשר מדין

קריאת פרשה

והנה יש לחקור בשני הגדות אלו דמקרא ביכורים וידוי מעשר, האם זה הודאה ושבח והצהרה, רק דהתורה הציע הנוסח שיגיד, ובביכורים יש דין לומר בלשה"ק ובמעשר אפשר בכל לשון, וא"כ יתכן שאם יגיד את התוכן גם אם ישנה איזה מלה למלה אחרת שיש לה אותה משמעות סגי, או דנימא דנאמר כאן דין קריאת פרשה מסויימת בתורה, וע"י קריאת פרשה זו ככתבה וכלשונה ממילא יוצא ידי הודאה או ההצהרה שלא עבר על מצות מעשרות.

ונראה שנחלקו בזה רבותינו, דהנה הגרי"ז בסוטה לב. חקר לענין הא דהכהן משביע את האשה את הדברים הכתובים בפרשת סוטה דנאמר בכל לשון כמבואר במשנה שם, האם הוא זה דין של "קריאת הפרשה", או דזהו רק דין אמירה בעלמא שצריך לומר לה את הענינים האלו, ולא בתורת קריאת הפרשה. והוכיח ממתני' שם דקאמר אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה, ומשמע שיש בזה דין קריאת פרשה, ונתחדש דקריאת פרשה זו אי"צ לאומרה בלשון הקודש, שוב דחה דאינו ראי' דהא איתא במתני' גם שבועת העדות ושבועת הפקדון, ושם ל"ה כלל דין של קריאת פרשה. אח"כ הביא דברי התוס' שם מב' ע"א שהקשו דאמאי לא תני במתני' הכא פרשת משוח מלחמה שנא' בלשון הקודש כדתני פרשת עגלה ערופה, ותירצו דלא שייך למימר פרשת משוח מלחמה שהרי לא ניתנה משום מצות קריאה אלא משום התראה,

צום לא יאמרו זה דלא ליה כדובר שקרים ויאמרו לשון תפלה במקום תענית, והשנית כי בהרבה מהסליחות נזכר שאמירתנו היא בלילה וקודם עלות השחר כמו בזעם בעוד ליל או באשמורת הבקר וכיוצא באלו ועכשיו שבהרבה מקומות אומרים סליחות בעוד שכבר היום גדול והוא דובר שקרים ולכן ידלגו תיבות אלו" ובספר אשרי האיש ח"ג פ"ג בשם הגריש"א דאם אומרים הסליחות ביום א' בבוקר אחרי עלוה"ש יאמרו במוצאי מנוחה "קדמוך" ולא "קדמנוך". אבל ד' הגר"ח זצ"ל [במשנ"ב מהדר' דרשו שם] דגם יום ראשון נחשב כמוצ"ש, אך תיבות בעוד ליל לא יגידו. [ובעת שמקפיד על ענינים אלו בסליחות יוכל להשריש אצלו ד' הירושלמי דיש כעס מיוחד לפני המקום באומר שקר לפניו ויתמלא בפחד מהקב"ה דגם אם כל היום יוכל לרמות את עצמו ואחרים במצבו בעבודת ה' אבל לפני הקב"ה כל האמת גלוי] וכן בפוסקים אור"ח ריש סי' י"ז הוצרכו לפרש איך יכולים נשים לברך ולומר וצונו כדי שלא יהי' דובר שקרים. וכן מה דאיתא בברכות ט. דאחר עלוה"ש [לכמה ראשונים] שוב אא"ל השכיבנו דכבר עבר זמן שכיבה ומ"מ אמת ואמונה יכול לומר, הגם דזה ברכת ק"ש של ערבית וכבר עבר זמנה ותי' בשאנ"א סי' ט' דבשלמא השכיבנו ה"ט דאינו אומר דכיון דכבר עלה עמה"ש ואינו זמן שכיבה א"א לומר השכיבנו דה"ל דובר שקרים, אבל הזכרת י"מ אם מזכיר אע"ג דעבר זמן הזכרה לא איכפת לן ואין בזה משום דובר שקרים דהרי ביום נמי הוא זמן הזכרה של י"מ.

ע"כ, וביאר הגרי"ז, דבעגלה ערופה הוא דין של קריאת הפרשה משא"כ במשוח מלחמה, ולפי"ז מוכח דכיון דתני במתני' פרשת סוטה הוא דין קריאת הפרשה כמו בעגלה ערופה. נאולם בבאר שבע שם הקשה באמת על תי' התוס' שהרי פר' סוטה ג"כ לא ניתנה משום מצות קריאה אלא משום התראה שתודה ואפ"ה תני במתני' פרשת סוטה, עו"ק על תוס' ק' הגרי"ז דבמתני' תני גם שבועת העדות ושבועת הפקדון ושם ל"ה דין של קריאת פרשה וכן"ל וצ"ע. הרי לן מדברי הגרי"ז דכל עיקר ספיקו הי' רק בפ' סוטה וג"ז פשט ממה דכ' במשנה דאלו נאמרין ולא הי' ק' לו רק משבועה אבל כל השאר שכ' במשנה הי' פשיטא לי' דאפשר ומסתבר לפרש מדין קריאת הפרשה וא"כ מקרא ביכורים עם וידוי מעשר דכ' במשנה שניהם מדין קריאת הפרשה.²¹

מאיך בצפנת פענח השמטות להפלאה עמ' 108 אחרי שהעמיד דבמצות ק"ש יש שתי חיובים גדר קריאת הפרשה וגדר קבלת עומ"ש ושזה בעצם המח' אי צריך לומר ק"ש בלשון הקודש, כ' לחלק בין ביכורים לידוי מעשר, דדוקא מקרא ביכורים הוא מדין קריאת הפרשה אבל וידוי מעשר הוא גדר וידוי ולא מדין קריאת הפרשה ובוזה הסביר החילוקים ביניהם שהבאנו לעיל, דמקרא ביכורים דהוי מדין קריאת הפרשה צריך לשון הקודש וכן צריך שיהי' בקול רם וכן מצינו דאפשר להוציא אחרים, אבל וידוי מעשר הוא גדר וידוי ולכן גם אפשר בכל לשון, [ואף דכ' בפיה"מ סוף פ"ה דמעש"ש דצריך לאמרו דוקא בלשון התורה כוונתו שלא ישנה בתרגומו דס"ל דגדר כל לשון הוא בגדר תרגום] ולכן צריך בלחש ולא מצינו שא' יוציא את חברו, והטעם י"ל ע"פ ירושלמי פ"ג מברכות ה"ג דבק"ש ותפילה אין לצאת מאחרים "שיהא כל אחד ואחד משנן בפיו" "שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו" ה"נ לענין וידוי צריך להתודות בעצמו. ובוזה הסביר הא דמבואר בירושלמי שהיו אומרים וידוי מעשר בקול נמוך עד השקיפה ואף דשם יש טעם אחר מ"מ י"ל כנ"ל דבא לומר דאין א' מוציא את חברו.

אי יכול להוציא את חברו בידוי מעשר

ועי' מנחת חינוך מצוה תר"ז סק"ד שהביא ד' הרמב"ם פ"א ממעש"ש ה"ה שכ' "ומתודה כ"א בפ"ע ואם רצו רבים להתודות כאחד מתודין" והכ"מ לא הראה מקור ד"ז וביאר מנ"ח דמ"ש "מתודה כל אחד בפני עצמו" ר"ל דאינו יוצא בשמיעה מחבירו כשאר מצות התלויים בדיבור כמו קידוש היום ובהמ"ז וכדומה שיוצאין בשמיעה מחבירו וכאן אינו יוצא כמו ספירת העומר, אלא שנתק' בזה דדוקא בספירת העומר יש גזה"כ דכתיב וספרת לך אבל כאן מנלן. ותי' מרן הגר"ח זצ"ל

²¹ שוב שמעתי מפי הג"ר צבי קפלן שליט"א דכן נקטינן בבריסק תמיד וידוי מעשר הוא מדין קריאת פרשה.

[דרך אמונה באור ההלכה על הרמב"ם שם] ע"פ ד' ירושלמי הנ"ל לענין ק"ש ותפלה, דבק"ש אין אדם מוציא את חברו כדי שיהא כאו"א משנן בפיו, ובתפלה אין מוציא כדי שיהא כאו"א מבקש רחמים על עצמו (ורק בשאינן בקיין תקנו שיוציאם אם יש י' מתפללין) וגם כאן ענין הוידוי הוא שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו ואומר לפני הקדוש ברוך הוא שקיים המצוה כראוי ולכך מבקש השקיפה וגו' וזה ראוי שכאו"א יאמר על עצמו.

הרי לן דלכו"ע מקרא ביכורים הוא בגדר קריאת פרשה, ולזה ה' במקדש בעל קורא כמו כל קריאת התורה, אבל בוידוי מעשר נחלקו הגר"ז והצ"פ, דלד' הגר"ז הוי ג"כ בגדר קריאת פרשה ובאמת ה' אפשר להוציא אלא שלא ה' צורך כיון דאפשר בכל לשון, אבל לד' הצ"פ וידוי מעשר אינו בגדר קריאת פרשה כלל. [ולפ"ז יתבאר היטב ק' הגמ' ב"ב פב. דגם בספק ביכורים יקרא הפרשה כקורא בתורה כיון דבלא"ה עיקר מקרא ביכורים הוא מדין קריאת פרשה, ולגר"ז א"ש מה דפריך כן בירושלמי גם לענין וידוי מעשר דגם בלא קיים דיני תרו"מ יתודה, והוצרך לשנות דכעס היא לפני המקום שאומר עשיתי ולא עשה וצ"ע מאי ס"ד לומר שקר אבל אי בלא"ה זה דין קריאת פרשה ס"ד שיוכל לקוראו גם בלי שקיימו]

ויתכן בזה נפק"מ לדינא, דהנה הרמב"ם פ"א ממעש"ש הי"ד פסק דמי שאין לו רק מעשר שני בלבד מתוודה ופי' במנ"ח תר"ז סק"ח דהיינו דמתודה על המע"ש בלבד דהאיך יכול לומר כל הוידוי נתתי כו' כיון שאין לו ודובר שקרים לא יכון כו' רק הכונה דמתודה על זה בלבד, אלא שהעיר על הר"מ איך פסק כירושלמי נגד ש"ס דילן דמבואר בהדיא בסוטה אם אינו מתודה על מע"ר אינו מתודה כלל וכן כ' בה' י"ג ובזמן שהיו נותנים מע"ר לכהנים לא היה מתודה ולא כ' דלא היה מתודה על מע"ר ובע"כ כתירוץ הגמ' דאם אינו מתודה על מע"ר אינו מתודה כלל והאיך כתב כאן דאם אין לו אלא מע"ש או ביכורים מתודה היפך הש"ס דידן ונשאר בצע"ג. ולהנ"ל י"ל דיסוד מח' בבלי וירושלמי הוא אי וידוי מעשר הוא בגדר קריאת פרשה. דאי וידוי מעשר בגדר קריאת פרשה א"א להגיד רק חלק, אבל אי זה גדר וידוי י"ל כפי מה שנחוק לו.

לא שייך לשנות כלל מצורת הפרשה

וביסוד הזה דמקרא ביכורים הוי בגדר קריאת הפרשה יתיישב מה שהק' אאמור"ר שליט"א דלמה מלה אחד של מקרא ביכורים מעכב שלא יוכל לקרוא כל הפרשה, וכגון שליח שהביא ביכורים דמבואר בפ"א מביכורים מ"ה דאינו קורא כיון דא"י לומר אשר נתת לי, דלמה לא יוכל לומר אשר נתת "לפלוגי" אולם אם זה גדר קריאת פרשה תו ל"ש כלל לשנות מצורת הפרשה, ועד"ז מבואר בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א סימן לב בתשובה

להג"ר אפרים גרינבלאט זצ"ל בעל רבבות אפרים שהביא מחלקת יואב סי' א' שהסתפק בדברים שצריך בלשה"ק ממש"כ בתורה האם יש להקפיד על אותם מילים שכ' בתורה, והשיב דאינו מבין הספק, דפשוט בדברים שנאמר נוסח בתורה כברכת כהנים וקריאה דחליצה וקריאה דבכורים וקריאת הפרשה דמלך ואמירה דמשוח מלחמה ואמירה דעגלה ערופה הוא בלשון הנאמר בתורה דוקא וא"א לשנות המילים כלל גם אם ימצא איזה מלה שפירושו ממש כמ"ש בתורה כיון דיש דין לקרוא הפרשה דוקא. וכן במש"כ לקמן אצל ברכות וקללות הלויים "וענו ואמרו" נמי הוא דוקא בלשון הנוסח שנכתב דוקא, וגם בלויים גופיהו הרי מאותו גז"ש קול קול ממש כמו שילפינן ללה"ק יש למילף גם לאותו הנוסח הנכתב דוקא, דיעננו בקול היתה באותו הנוסח הנכתב דוקא. ובאה"ע ח"א סימן קנו הוסיף להוכיח כן מקור אאמור"ר הנ"ל ששליח אינו קורא מקרא בכורים שאינו יכול לומר אשר נתת לי ולא אמרינן שישנה קצת ויאמר אשר נתת לפלוגי ובהכרח דדברים שנאמרינן בלה"ק דוקא א"א לשנות אף תיבה אחת. ולדברינו ההבנה כיון דמדין קריאת הפרשה אתינן עלה.

מקרא ביכורים ה' מעמד של קריאת התורה

והנה לפי יסוד זה גם א"ש מה שהבאנו מפ"ג דביכורים מ"ז דאחרי שנמנעו להביא ביכורים כיון שלא ידעו לקרוא "התקינו שיהו מקרינ את מי שיודע ואת מי שאינו יודע" הרי דמקרא ביכורים ה' ממש כמעמד קריאת התורה וכל צורת קריאת התורה בזמנינו שיש בעל קורא לומדים משם וכמבואר בתוס' ב"ב טו. ד"ה שמונה בשם ר"ת דשמא יתבייש מי שאינו יודע לקרות, אלא שהרא"ש פ"ג דמגילה סי' א' חלק על הדמיון דלענין ביכורים נמנעו מלהביא בכורים ועברו על מה שכתוב בתורה אבל הכא בקיין יקראו והאחרים ימנעו ומחמת הבושה יתנו לב ללמוד הפרשה, ולכ"כ הטעם לבעל קורא לפי שאין הכל בקיין בטעמי הקריאה ואין צבור יוצאין בקריאתו, והוא בעיניו כיודע ואם לא יקראוהו בתורה אתי לאינצויי עם ש"ץ לכך התקינו שיקרא שליח צבור שהוא בקי בקריאה.²²

²² והוסיף שם הרא"ש "ומ"מ גם העומד לקרות יקרא בנחת ובדקדוק עם שליח צבור שלא תהא ברכה לבטלה ואותו שאינו יודע לקרות אין ראוי שיקראוהו שליח צבור והוא ברכה לבטלה ולא מסתבר שהוא יברך על קריאת שליח צבור" וכ"פ בשו"ע או"ח קמ"א ס"ב, והק' מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל בספרו ילקוט שיעורים מועדים ח"ב עמ' קנ"ד דלמה לא נימא שומע כעונה וכמו לענין ביכורים שה' מוציא למי שאינו יודע לקרוא, ובשלמא גבי סומא דפסק שו"ע סי' קלט סעיף ג פסק דאינו קורא, לפי שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב, יל"פ דלא מהני גם לאחר לקרוא כיון דאי"ר לבילה וכדפי' בפמ"ג מ"ז סי' קמ"א סק"ג, אולם באינש דעלמא או גם בע"ה כיון דביכולתו ללמוד מקראי ראוי לבילה ומוכת כן, דאל"כ איך ה' מוציא את ע"ה בביכורים.

האם הי' צריך ס"ת למקרא ביכורים

והנה בקריאת התורה צריך ס"ת ויש לקרוא בדקדוק התיבות ועם טעמי המקרא, ויש לדון מה צריך לענין מקרא ביכורים, והנה במשנה ראשונה ביכורים פ"ג מ"ז נקט בפשיטות, שמתוך הספר היו צריכין לקרות, אבל רק מצד דדברים שבכתב א"א רשאי לאומרם בע"פ, והק' דלמה לא עשתה הילני נברשת לפ' ביכורים שצריך הרבה בכל שנה כמו שעשתה לפ' סוטה, ותי' דביכורים אפשר להביא ס"ת לקריאה שכל ס"ת לקריאה עומדת, אבל גבי סוטה לא לקריאה היא אלא לכותבה ולמוחקה, אולם בשו"ת ראב"ן סי' פ"ב הוכיח דבשעת הדחק אין איסור לקרות דברים שבכתב בע"פ, ד"וכי כל אחד שהיה מביא ביכורים היה מביא ספר תורה עמו", וכי תימא הכי נמי תינח יודע לקרות שאינו יודע מאי. ועוד תנן במשנת ביכורים [פ"ג מ"ז] בתחילה היו מקרין את שאינו יודע התקינו שהיו מקרין את היודע ושאנו יודע שלא לבייש את שאינו יודע, אלמא בעל פה היה קורא. [הבין דלא הוציא אותו רק שהי' מקריא אותו מלה במלה]. וכד' ראב"ן פסק בדרך אמונה פ"ג מביכורים סקס"א. ובביאור ההלכה פ"א ממעשר שני ס"א הוכיח שכל דבר שהתורה צותה לקרותו א"צ ס"ת ורק כשקורא לשם ת"ת, דאל"כ בפרשת חליצה הי' צריך להביא ס"ת וכן בברכת כהנים ובק"ש (אף דבק"ש ובבר"כ י"ל דדבר השגור בפי כל מותר כמ"ש בשו"ע או"ח סי' מ"ט) וכן בפרשת משוח מלחמה, ואף דמצינו בפרשת המלך שהיו מביאין ס"ת,

ולזה חידש מו"ז חידוש עצום, דלענין ביכורים הוא תמיד חובת קריאה על כל יחיד ויחיד ולכן שייך שומע כעונה, אולם לענין קריאת התורה הגם שבתחלה הי' גדר התקנה חובת קריאה על כל יחיד, אבל אחרי שתקנו שהש"ץ יקרא התחדש דרך מי שיכול לקרוא נשאר עליו חובת קריאה ויוצא מדין שומע כקורא, אבל מי שאינו יודע לקרוא נשתנה חיובו מחובת קריאה לחובת שמיעה גרידא, ועל שמיעה הא לא תיקנו ברכה ולכן העולה צריך להיות בר קריאה כדי שיוכל לברך, ועוד י"ל דבעצם עקרו לגמרי חובת קריאה לחובת שמיעה ורק העולה קורא עם הש"ץ והיו כמו הקורא ושייך ברכה ומוציא את הבעל קורא, כיון דעיקר ברכת התורה הוא על החפצא של תורה וכד' הגרי"ז בשם הגר"ח וא"כ הוי כברכת הנהנין דרק אם נהנה בעצמו מוציא ולכן צריך בעצמו לקרוא. והוסיף עוד ד"ל דכל זה הוא רק רא"ש לשיטתי' דלא למד מביכורים והטעם הי' מצד בקיאות בטעמי המקרא ויבואו למחלוקת ולכן י"ל דעקרוהו לחובת שמיעה, וגם הוכרחו לעשות כן דאל"כ עדיין יהי' מח' דכ"א ירצה לקרוא כיון דשומע כעונה אינו לכתחלה [תוס' ברכות כא: רא"ש שם סי' י"ח] אבל לד' התוס' בשם ר"ת דלמדו מביכורים שלא לבייש מי שאינו יודע לקרוא, לא יתכן לומר כן דביכורים גופא בוודאי לא עקרוהו לשמיעה דהרי יש חיוב דאורייתא של קריאה על כו"א, ולפ"ז אפשר להעלות גם ע"ה ואדרבה כל עיקר התקנה הי' בשביל אלו שאין יודעים לקרוא.

ונפק"מ בהבנה זו דלד' הרא"ש דעיקר חובת קריאה"ת הוא בשמיעה ל"ש לצאת בזה פעם אחת שמו"ת ואצ"ל הטעם כמ"ש בדברי חמודות ברכות פ"א סקל"ט דאולי לא יכונו היטב, וכן מבואר היטב בד' תשרי מהר"י ברונא סי' ק"ג ששאל את המהר"ל אם אפשר לצאת שמו"ת בשמיעה לקריאה"ת והשיב דא"א, דהציבור יוצאים משום שמיעה ולא משום שומע כעונה, והוסיף דמסתמא ראייה שלו מגמ' ב"ב מג. "שאני ס"ת דלשמיעה קיימא" וא"ש לשון הרמב"ם פ"ג מתפלה הכ"ה "אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה בכל שבת בצבור חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע סדר של אותה שבת שנים מקרא ואחד תרגום. ע"כ מדברי מו"ז הגר"י בנציון זצ"ל בילקוט שיעורים.

התם גם משום מצות ת"ת הוא כמ"ש למען ילמדו וגו', אבל במקום שאינו אלא מצות קריאה א"צ ס"ת, והא דקריאת פרשת עמלק צריך ס"ת היינו משום דילפי' במגילה יח. ג"ש דבעי דוקא בספר ופרשת סוטה היו קורין לפני' מתוך הטבלא שהי' כתוב עלי' פרשת סוטה כמ"ש בירו' דסוטה פ"ב ה"ב.

האם הי' צריך לדקדק באותיותיה

ואם נבוא לדון בענין דקדוק באותיות הנה לענין ק"ש כ' בבית יוסף או"ח סי' ס"א בשם הרד"ק שבכל עת שיקרא אדם בתורה נביאים וכתובים צריך לזהר בזה, והזהירו בק"ש והוא הדין לכל קריאה, ומה שהזהירו בק"ש הוא לשתי עילות האחת מפני שיש באותם הפרשיות יחוד השם וקבלת עול מלכות שמים והאחרת שכל ישראל קוראים אותם פעמים ביום חכמים ועמי הארץ לפיכך היו צריכים להזהיר עליהם מפני עמי הארץ שאינם בקיאים בקריאה, וכ"פ הרמ"א שם סכ"ב, ודקדק מזה הגרי"ז בסוטה לג. דבכל עת שאדם קורא בתורה יש תורת קריאה עלה, ונאמר בזה דין שצריך לדקדק באותיותיה. וכן הביא שם מד' הראב"ד לבאר הא דכה"ת כולה בלשה"ק נאמרה דלא מקיים מצות והגית בלשון אחר, וצ"ע טובא דבוודאי לקיום מצות ת"ת א"צ דוקא בלשון הקודש, ותי' דחוץ מקיום מצות ת"ת, נאמר עוד דכשקורא ד"ת, דין ותורת קריאה עלה, ונאמר בה דינים מסויימים, ולכן אם יאמר בכל לשון אף דקיים מצות ת"ת מ"מ אין ע"ז שם ותורת קריאה. ובתשובות והנהגות ח"א סי' תא הסביר בזה מה שהגרי"ז הקפיד שבעל קורא יקרא באותה הברה של צבור המתפללים שם, דכל קריאה בדברי תורה יש חובת דקדוק באותיותי'. ולפ"ז במקרא ביכורים אי יש בזה דין קריאת הפרשה בוודאי יש חובה לדקדק באותיותי' ויהי' בהברה שלו דוקא דאל"כ חסר בתורת קריאת הפרשה.

האם הי' צריך לדקדק בטעמי המקרא

אבל אם נבוא לדון אי יש להקפיד גם על טעמי המקרא, הנה בטור סי' ס"א כתב בשם רבינו יונה שצריך לקרות ק"ש בטעמיה והוסיף דכוונתו כמו שהם בתורה, ובב"י שם הסתפק דאולי כוונתו שיפסוק במקום שראוי לפסוק כדי שיהא טעם והבנה לדבריו, וכ"מ ממש"כ "כמו שאנו נוהגים היום" ולא ראינו ולא שמענו שום מקום שנוהגים לקרותה בטעמיה הכתובים בתורה, אלא שעכשו מקרוב נהגו קצת חזנים לקרותה בטעמיה הכתובים בתורה, אלא שכן ראוי לנהוג מאחר שהטור הבין כך, ובדרכי משה כ' דקשה לשנות המנהג בזה, כי הקריאה בטעמיה מפסיד הכוונה, כי אי אפשר למי שלא הרגיל עצמו בזה מעורר לכוין בנגון ובפירוש המלות כראוי, לכן הקורא כמנהגו לא הפסיד אבל הרוצה להחמיר על עצמו ויודע שיוכל

כ"כ, וכן בק"ש לא צריך נגינת טעמים שאין הקריאה ללימוד.

נמצא לפ"ז דלפי פשטות דברי רבינו יונה ולד' בעל מכתם לדוד כל מקום שנאמר דין קריאת הפרשה יש דין לומר בטעמי המקרא, אבל לד' הגר"ח כל מקום שקריאת הפרשה אינו לשם לימוד א"צ לדקדק בטעמים ובפרט למש"כ הרמ"א לענין ק"ש דבאופן דמפסיד הכוונה יש להקל א"כ אי במקרא ביכורים יפסיד כוונתו כגון שלא יוכל לכוון היטב ההרגש של הכרת הטוב אולי עדיף לא להקפיד בזה.

ובדרך אמונה [בביאור ההלכה פי"א ממעשר שני ה"א] בהמשך למה שהוכיח דכ"ד שהתורה צותה לקרותו א"צ ס"ת, כתב דממילא לפ"ז א"צ ג"כ לקרוא בטעמים ואפי' להסוברים דק"ש צריך לקרותה בטעמים היינו לכתחלה ומדרבנן כמ"ש רבנו יונה בפ"ב דברכות שזה עיקר מצוותה ואולי גם כאן ראוי לקרותה לכתחלה בטעמים. ובפ"ג מביכורים סקס"א פסק הגר"ח ק דיש לקרותו בטעמים לכתחלה וראייתו מדברי הריטב"א מכות י"ח. ד"ה כשהוא בשם מדרש דצריך לקרותו בניגון כמו ותען להם מרים, ופי' הגר"ח ק דר"ל בטעמי המקרא אלא שודאי אינו מעכב. ²³ וצ"ע וכי מש"כ ותען להם מרים הי' ג"כ בטעמי המקרא הלא שם הי' ע"י תופים ומחולות. ובאמת מסתבר שיגיד פ' ביכורים בניגון יפה כדי לעורר לבו להרגשת הכרת טובה. ²⁴

²³ וי"ל דמין הגר"ח ק וצ"ל לשיטתו בספרו דרך חכמה בפ"ג מכלי המקדש הי' ביאור ההלכה ד"ה חמש דענין שירה גם אצל לויים לא מתייחס לניגון רק בטעמי המקרא וכענין שאנו קוראין שירת הים בבית הכנסת וזה נקרא בנעימה ובנגינה כמ"ש בא"ח סי' נ"א לענין מזמור לתודה והיינו בקול צלול וברור ולא בניגון אלא בקול יפה ואף דמסתבר שהלויים אכן ניגנו וכמ"ש במאירי ריש החליל אבל מנ"ל דהיו חייבין בכך, ע"ש באריכות.

²⁴ ואצל הגה"צ רבי יצחק מאיר מורגנשטרן שליט"א מברכים בהמ"ז בשלש סעודות ביחד בניגון של שמחה, ואמר לי אחד שהתעורר משם מאד לברך בהמ"ז בשמחה יותר מהרכה שיחות בענין זה, ועי' בזה"ק בפ"ר ויקהל דף ריח. "מאן דמברך לקודשא בריך הוא מגו שבעא בעי לכוונה ליביה לשוואה רעותיה בחזרה ולא אשתכח עציב אלא דיברך בחזרה ברזא דא וכו' וכמה דאיהו מברך בחזרה ובעינא טבא הכי יהבין ליה בחזרה ובעינא טבא וכו', יעו"ש במתק לשון הזה"ק בענין חיוב ברכת המזון בשמחה ובכוונה הלב. ורבינו החיד"א שם הוסיף בניצוצי אורות וז"ל: ולכוון רצונו בשמחה ולא יהיה עצב בשעת ברכת המזון וכו' ולכן יאכל וישתה דבר המשמחו כדי שיברך בשמחה וזו סגולה להתעשר אם יברך בשמחה ובקול רם כמ"ש לקמיה גודל שכרו גם בעוה"ב וכו', ואפשר לרמוז ענין זה מהפסוק (משלי י') ברכת ה' היא תעשיר, ולא יוסיף עצב עמה. פי' ברכת ה' - היא ברכת המזון שהיא מדאורייתא דוקא דשאר הברכות הוי מדרבנן, - היא תעשיר למברך אותה - בתנאי - ולא יוסיף עצב עמה - שתהיה כתיקונה שיברך אותה בשמחה לסלק הס"א. עכת"ד, ובספר פלא יועץ [ערך אכילה ושתייה] כתב וז"ל "ולפי הנראה מדברי הזוהר הקדוש יש צורך גדול וחובת גברא למיעבד כל טעדיקי כדי לברך ברכת המזון בשמחה". וא"כ בוודאי לאמרו בניגון של שמחה הוא עצה טובה לכך, וה"נ י"ל לענין מקרא ביכורים שהוא כולו הודאה להקב"ה על כל הטוב הגשמי והרוחני יאמרו בניגון של שמחה כדי לקיים היטב "ושמחת בכל הטוב".

לכוין בשתייהן יחמיר ותבא עליו ברכה, ובשו"ע סעיף כד פסק דצריך לקרות קריאת שמע בטעמים כמו שהם בתורה. ורמ"א כ' דלא נהגו כן במדינות אלו, ומ"מ המדקדקים מחמירים בכך.

והחיד"א במחזיק ברכה שם סק"ז מציין דבעיר א' היו נוהגין לקרות ק"ש בניגון המוסיקא ורצו לבטל מנהג זה והיה מחלוקת גדול ונדפס קונטרס על זה מפסקי חכמי דורנו על ענין זה וציין למש"כ הרב מכתם לדוד או"ח סי' י' [לבעל שושנים לדוד וחסדי דוד] דס"ל דבוודאי כוונת רבינו יונה הי' לטעמי המקרא, וכן בדין דטעמים הל"מ נינהו ולא לחנם עשה עזרא וב"ד פסו' הטעמים בצביוןן אלא כדי שלא ליתן תורת כל אחד וא' בידו, וכן הוכיח מד' הרד"ק הנ"ל שהזכיר המקף בתוך דבריו, וכן דקדק בלשון חכמים בכל מקום קורין קרית שמע ולא אשתמיטו בשום דוכתא למימר אומרים או אמירת שמע משמע בודאי דצריך לקרות כקורא בתורה, ומה יקר צוף דבש אמרי נועם רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל שכתב ברפ"ק פעמים בכל יום קוראים ק"ש כו' ומה הוא קורא כו' ושוב כתב הקורא ק"ש כשהוא גומר פ' ראשון אומר בלחש ברוך שכל"ו וחוזר וקורא כדרכו כו' הרי בהדיא דדייק למיתני בכל דוכתא ל' קריאה ולא ל' אמירה כמו שכתב גבי ברוך שכל"ו, ואין ספק דכוונתו לומר שצריך לקרא כקורא בתורה וממילא שיש לקרות בפיוסוק הטעמים, דאל"כ אפילו בקורא בתורה סתם נאמר עליו וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים כמ"ש חז"ל ורמ"א בדרכי משה שגמגם בזה היינו למי שלא הרגיל עצמו בזה מעודו, כי לכן א"א לו לכוין, ובהא נמי מסיים עלה שהרוצה להחמיר על עצמו ויודע שיוכל לכוין יחמיר ותע"ב. עכ"ד ד' המכתם לדוד.

והנה כ"ז לענין קריאת שמע אבל לענין קריאת התורה בוודאי יש להקפיד על טעמי המקרא, ועי' בתשובות והנהגות ח"ב סי' צד בשם הגר"ח מבריסק וצ"ל שהחמיר מאד בענין טעות הבעל קורא אפילו בנגינות, דאף דרמ"א ר"ס קמ"ב ס"ל דאין מחזירין בעל קורא רק בשינוי שמשתנה על ידי זה הענין, אבל טעה בנגינת טעם או בניקוד אין מחזירין אותו אבל גוערין בו, כבר הק' הגר"א שם דזה דוקא במגילה, ולכן החמיר הגר"ח להחזיר הבעל קורא על כל טעות בין בניקוד ובין בטעמים, ובנו הגרמ"ס וצ"ל הסביר החילוק בין קריאת התורה למגילה, שיסוד הלימוד מקרא דנחמיה ויקראו בספר בתורת האלקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא, והיינו שהקריאה להבין ולהשכיל אמיתת התורה, ולקריאה ללימוד צריך בדקדוק דוקא, ולכן מעכב כל דקדוק ודקדוק אפילו בטעמים, וכן בנדרים לז: מביא מהאי קרא לנגינת טעמים, אבל מגילה שאינה ללימוד התורה אלא לפרסומי ניסא בעלמא לא צריך בדקדוק

ומספר בשבחו של מקום מה שעשה הניסים כו' ואינו מתפלל על העתיד לכן מתודים גם הגרים.

וכ' שער אפרים לפ"ז ליישב דקדוק נפלא בדברי הרמב"ם בסוף הלכות מעשר שני שכתב וז"ל השקיפה ממעון קדשך כו' עד כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש זו בקשה שיתן טעם בפירות ומיד אח"כ הסמך הדין דגרים ומשחררים אינם מתודים מפני שאין להם חלק בארץ והרי הוא אומר כאשר נשבעת לאבותינו, דמאחר שסיים שהשקיפה הוא לשון בקשה כו' ועל זה קאי כאשר נשבעת לאבותינו, לכן אמר תכף אחר זה שהגרים אינן מתודי' מאחר שהוא לשון בקשה ותפלה וכמ"ש לעיל בהל' בכורים שמתודי' והיינו מטעם שאברהם נקרא אב המון גוים כו' אבל בתפלה צריך לדקדק יותר, עכ"ד השערי אפרים.

והק' עליו בנו בהג"ה שם דמפורש בב"ב פב. דגם בביכורים חיישין למיחזי כשיקרא, עוד מקשים עליו דמאי נפק"מ בין הודאה ושבח לתפלה, ולדברינו הנ"ל י"ל דעד כמה דהרמב"ם פסק דגר מביא וקורא בהכרח דאנו מתייחסים למקרא ביכורים לדין קריאת פרשה דלא איכפ"ל כ"כ אם לא שייך אצלו כ"כ מלה אחד, אבל לענין וידוי מעשר נימא כהצ"פ דזה כענין בקשת רחמים ולא מדין קריאת פרשה ולכן יש להקפיד על כל מלה.

מצות ביכורים נעשית בלב ובנפש

היום הזה ה"א מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך: [שם ט"ז]

בפשטות פסוק זה קאי על כה"ת בכללות וכן מבואר ברמב"ן וספורנו, אולם בדברי רש"י מבואר דקאי על ביכורים דעל ושמרת ועשית אותם פי' בת קול מברכתו הבאת ביכורים היום תשנה לשנה הבאה, ותמוה דאיך יתכן לומר על ביכורים בכל לבבך ובל נפשך הרי א"צ למסור נפש עבור זה, והעיר בזה באילת השחר, וי"ל דלהנתבאר דכל ענין ביכורים הוא לחבר הכל לשורש הראשון, וזה ע"י ביטול והכנעה לגמרי וזה גורם לשמחה והתחדשות, א"כ י"ל דעיקר ביכורים הוא עבודה שבלב ובנפש, דאם חסר לו הרגשת הביטול וההכנעה חסר בעיקר המצוה ול"ה כשאר מצוות דחלק הכוונה הוא דבר נוסף והעיקר הוא המעשה, רק כאן העיקר הוא הלב, ועד כמה שהוסיף בהרגשת הלב ובהרגשת מסירות נפשו דהיינו הרגשת הביטול הרי הוסיף בעצם המצוה.

עכ"פ היוצא מדברינו דלענין מקרא ביכורים הי' חובה לדקדק באותיותיה, אבל לא הי' צריך ס"ת דוקא וגם לא הי' צורך לומר בטעמי המקרא, נמצא דהצורך לבעל קורא בכל קריאת התורה והצורך למקרא ביכורים אינו שווה, דלענין קריאת התורה נועד הבעל קורא גם למי שרק אינו יודע טעמי המקרא וכדכ' הרא"ש, אבל בביכורים נועד הבעל קורא רק בשביל אלו שלא יודעים כלל לקרוא.

ומ"מ אולי לכתחלה גם במקרא ביכורים הי' עדיף בטעמים וכו"ל, עוד יתכן דאחרי שכבר תיקנו שרק אחד מקריא כבר הביאו ס"ת לעזרה וכד' המשנה ראשונה, ואם היו הרבה מביאי ביכורים ביחד היו עושים מעמד קריאת התורה בציבור וא' הי' מוציא את כולם. ויתכן דבכה"ג לא הי' חשש למי שהי' לו ספק ביכורים להביא ולצאת מספק דלא מחזי כשיקרא כיון דבעל קורא מוציא את כולם או אולי עצם זה דנעמד לשמוע מיחזי כשיקרא.²⁵ ולענין וידוי מעשר לכ' יהיה תלוי במח' הגרי"ז והצ"פ דלד' הגרי"ז דזה דין קריאת הפרשה צריך גם בזה לדקדק באותיותי' שיהי' לו תורת קריאה, אבל לד' הצ"פ הו"ל כגדר תפלה וא"צ לדקדק כ"כ.

החילוק בגר בין ביכורים לוידוי מעשר

והנה בהא דמבואר בב"ב פב. דא"א לקרוא מספק דמחזי כשיקרא, לכ' זה טעם לכל אלו שאינם קורים מכיון שאין להם קרקע כגון הא דגר אינו קורא לפי שא"י לומר האדמה אשר נתת לי, והנה יש סתירה ברמב"ם דלענין ביכורים פסק בפ"ד מביכורים ה"ג דגר מביא וקורא ולענין וידוי מעשר פסק בפ"א דמעש"ש הי"ז דגרים אינם מתודים לפי שא"י לומר האדמה אשר נתת לי [ומה שתי' במג"י על מל"מ בשם כפות תמרים דבביכורים כ' אשר נשבעת וגו' לתת לנו בל' עתיד ולעתיד גר יטול חלק בארץ אבל במעשר כ' אשר נתת לאבותינו בל' עבר, כבר הק' במנ"ח תר"ו סק"ג דגם בביכורים כ' בפסוק י' אשר נתתי לי בלשון עברן ותי' בשו"ת שער אפרים סי' יד דבוידוי מעשר נאמר כאשר נשבעת לאבותינו בענין התפלה שמתפלל אחר הוידוי השקיפה ממעון קדשך כו' וברך את עמך ישראל כו' כאשר נשבעת גו' ואם הוא גר אינו מן הראוי שישקור בתפלתו לומר השקיפה וגו' כאשר נשבעת לאבותינו וגו' וכמ"ש ביומא סט: גבי אנשי כנסת הגדולה כו' שהדור שלפניהם לא רצה לומר הגדול הגבור והנורא הואיל ויודעים שהקב"ה הוא אמיתי לא רצו לכזב בתפלתן, וה"ה גבי התפלה אחר הוידוי שאומר השקיפה, לאפוקי גבי וידוי דבכורים לא נזכר שם שום תפלה רק שמתודה

²⁵ אלא דלפ"ז העיר ידידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א על גמ' ב"ב שם דלמה לא יחפש אחד שבלא"ה מביא ביכורים ויוציאו ידי חובה.

סגולת ההודאה לפני יום הדין

הדיבור האחרון של מו"ז זצ"ל לפני פטירתו

והנה כאן המקום להעתיק מש"כ אאמו"ר שליט"א בספרו ארחות ישרים עמ' קפ"ה בתארו השעות האחרונות לחייו של מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל:

"כשנכנס אליו אחד מבניו [ה"ה אאמו"ר שליט"א] ביקש שיאמר לו דבר תורה, והוא שמע והאזין ונדנד ראשו, אז ביקש שיעבירו ממטה המיוחדת שהביאו בשבילו מבית החולים ולהשכיבו על מטתו - ויאסוף רגליו אל המטה. קרא לעומת בנו להקריא לפניו דברי תורה, ובנו לקח גמ' ברכות וקרא לפניו מאמר רו"ל בדף ו ע"א "אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם" וכשמעו תיבת חטיבה ביאר ואמר בלשון יידיש "איינ שטיק" - וזו היתה דיבור האחרון עד שנשמתו עלתה למרום, ונדבקה בחטיבה אחת לצור מחצבתה, מאז מלמל הרבה לעצמו וקולו לא נשמע..."

הנה מו"ז זצ"ל במילה אחרונה שלו עלי אדמות, פי' לכאורה פי' מחודש במלת חטיבה שלא ראינו לעיל ברש"י ובערוך, אולם כיון שמצוה לטרוח לפרש דברי החכם בפרט דברו האחרון, חשבתי לפרש ע"פ מש"כ בספר באר יוסף להגה"צ ר' יוסף סלנט זצ"ל שהאריך בביאור הגמ' הנ"ל, ופי' באופן אחד דקאי על ענין האחדות שכמו שהקב"ה אין אחדות כמוהו, כן כלל ישראל הם כגוף אחד, וכל אחד מרגיש את השני כמבואר במכילתא יתרו דהקב"ה המשילין לישראל כשה, כמ"ש שה פזורה ישראל כמו שה כשלוקה א' מאברי' כל האברים מרגישים כן ישראל אם א' נהרג כולם מרגישים. והוסיף עוד, דאחדותו של הקב"ה שונה מכל ענין אחדות, דכל אחדות בעולם אינו ממש אחד דזה מורכב מכמה דברים ביחד, אבל הקב"ה אין אחדות כמוהו, וכמו דאמרי' "והוא אחד ואין שני להמשיל לו להחבירה", דאין השוואה כלל בעולם לאחדותו של הבורא, כן ה"ה אין השוואה בעולם למעלתן של ישראל עי"ש באריכות. והובא שם בהג"ה מכן המחבר דגם אבודרהם פי' כן בתפלת אתה אחד ושמן אחד במנחה דשבת דקאי על אחדות פשוט שאינו מורכב.

ולפ"ז יתכן דזה כוונת מו"ז "איינ שטיק" היינו דאחדות הקב"ה אינו מורכב כלל רק דזה אחד ממש. ויש להוסיף דכיון דקב"ה ואורייתא חד, א"כ אנחנו נכללים באותו אחדות פשוט, וא"כ הגם דכשנמצאים בעולם הגשמי יש גוף החוצץ על המציאות הרוחני, אבל בשעה שנפטר מן הגוף בפרט אם הוא צדיק מתדבק נפשו מיד למקורה, ולסימנא מילתא דזה הי' מילתו האחרונה בעולם, לפני שדבק נפשו בחטיבה אחת לצור מחצבתה וכדכ' אאמו"ר שליט"א.

וכאן כתוב שמי שחי בהרגשה כזו ומבטל עצמו להקב"ה ומודה על הכל, זוכה שיצא בת קול שאומר לו הודית לי על מה שנתתי לך עד היום תזכה לעוד השפעות טובות כדי שתוכל עוה"פ להודות לי. וד"ז נוגע מאד לפני ר"ה וכמשנ"ת באריכות בתחלת הפרשה, דלפני שאנו מתפללים על השנה הבאה עלינו להודות להקב"ה על כל מה שקיבלנו בשנה שעברה ואז זה סגולה שנזכה לשנה טובה, ועי' לעיל שהבאנו מרבי חיים פאלאג"י שסגולה ליום הדין לקרוא בערב ר"ה פרשת מקרא ביכורים, ולדברינו א"ש דזה באמת הכנה ליום הדין. ויש להוסיף מש"כ בספר בית אלקים למבי"ט פ"ב דלכן צריך האדם לסדר שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל, אף דאם הי' עושה כן לבשר ודם הי' נראה כחנופה שעושה כן רק כדי למלא צרכיו, אבל אצל הקב"ה ענין השבח הוא להשריש בקרבו שאין אף אחד בעולם שיכול למלא צרכיו רק הקב"ה, וא"כ זה ג"כ ענין ההודאה לפני יום הדין להשריש בקרבינו שכל מה שיש לנו מגיע רק מהקב"ה וא"כ יהי' כל התפלה שלנו ברגשי הכנעה גדולה לפי שאנו יודעים דבלעדיו אין לנו שום אפשרות קיום.

ביאור ענין האמרת והאמירך

את ה' האמרת היום להיות לך לאלקים וגו' וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו' [שם י"ז - י"ח]

ולא נתפרש היטב מלת האמרת והאמירך ורש"י כאן פי' מלשון הפרשה והבדלה, ובגמ' חגיגה ג. מבואר דראב"ע דרש על פסוקים אלו אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנא' שמע ישראל ה"ה א' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנא' ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ עי"ש אריכות בגמ', ושם פירש"י דהאמרת לשון שבח כמו יתאמרו כל פועלי און, ישתבחו שדרכן צליחה. וחטיבה אחת ביאורה שבח אחד שבח מיוחד לומר אין כמוך לכל בחרנוך לאלוה. וכן הובא חלק מגמ' זו בברכות ו. ופירש"י שם ג"כ מענין שבח, ולפ"ז הכוונה דכמו שהקב"ה הוא יותר במעלה ושבח מכל העולם, כן יעשה הקב"ה לכלל ישראל שיהי' יותר משובחים ובמעלה מכל הגוים, אולם בגליון שם הביא מערוך דהכוונה לציור אחד בעולם כלומר דבר הניכר שאין כמותו, וא"כ הכוונה שכמו שהקב"ה הוא דבר הניכר בעולם כן יהי' ישראל.

הבדל בין ישראל לגוי בעת המיתה

ושמעתי שבחדשים האחרונים הי' מו"ז פעם בבית חולים, ושכב סמוך לו גוי שהי' גוסס ובכוחותיו האחרונים התאמץ לומר "סקאטש וויסקי זה הכי טוב בעולם" כאן ניכר ההבדל בין ישראל לעמים, כלל ישראל הרי הם מחוברים לשורש וכוונת כל הפרשה, וכן הוא עיקר הברכות "ולתתך עליון על כל הגוים" [לקמן פסוק י"ט] "ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ" [לקמן כ"ח א'] "ונתנך ה' לראש והיית רק למעלה" [שם י"ג], והכוונה בזה להיות מחובר לשורש החיים עצמם כמבואר בשפ"א, ולכן בשעת עזיבתם מן העולם מדברים בענין חיבור בחטיבה אחת לשורש החיים, מאידך הגוים נפשם יורדת מטה מטה [ונכתוב בקלות הענין להיות מטה מטה שם מ"ג] וכדאיתא בשע"ת לרבינו יונה שער א' דנפש הרשע דבוק למטה כמו נפש בהמה, ולכן לפני עזיבת הנפש מן העולם מתאים שידבר בענין דבקותו בעוה"ז ותאוותיו'.

והכי מבואר להדיא בזה"ק בכמה מקומות דנפש הגוי הוא כמו נפש הבהמה שיורדת למטה לארץ, [וכדביא הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א בספרו שו"ת וישב הים ח"ג סי' ל"ח] ראה בזה"ר חדש בראשית יח: עה"פ קהלת ג' כ"א דרוח הבהמה יורדת למטה לארץ וא"ר חייא דא"כ אין נשמה לגוים רק רוח חי' כבהמה והסכים לזה ריו"ח, ובח"א מז. דנשמות אינם חלק אלוה ממעל רק מסט"א, ובח"א כ: דגוים אינם קרואים אדם ורוח שלהם יוצא מסטרא דמסאבותא ולכן הגוף שלהם נטמא מצד נשמתם הטמא. ובחסד לאברהם מעין ז' נהר כ"ז כי עיקר מציאות הגוים הוא מכח הקליפה כדי להיות רצועה לכלל ישראל עי"ש באריכות. וכיון שאין להם נשמה קדושה אין להם כח לקלקל כמבואר באריכות ברמח"ל בספרו דרך ה' ח"ב פ"ד ובנפש החיים [שער א' פ"ג ופ"ח] לענין טיטוס ונבזוראדן. ורמח"ל שם ביאר באריכות שאברהם ותולדותיו באים מאילן הקדוש והטהור מצד שורש אדה"ר קודם החטא והגוים הם מין אנושות שפלה שלולא חטא אדה"ר לא היו קיימים, וכ"כ אריז"ל בס' הליקוטים על תהילים פרק ל"ב ועוד מקומות ובספר הפרדס להרמ"ק שער י"ג פרק ג', עוד מבואר בשער הגילגולים הקדמה י"ז דהתורה היא שורש נשמות ישראל וזה ל"ש בגוים. ובמדרש שמואל אבות פ"ג מ"ד על המשנה חביב אדם שנברא בצלם דד' התו"ט ועוד דקאי על גוי, כתב בשם רבי חיים וויטאל דל"ש לומר שיש לגוי צלם אלקים, וקרא שכ' צלם אלקים על בני נח קאי על מי שיצא ממנו גר צדק.

ראה עוד בסוף הגליון שהארכנו בענין חלקו של גוי לאחר מיתתו ואם שייך שיהי' לו עוה"ב.

ביאור ענין הקמת האבנים וכתובת התורה

בעברם את הירדן

והי' ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה"א נותן לך והקמת לך אבנים גדולות וגו' וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבוא אל הארץ אשר ה"א נותן לך וגו' והי' בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה וגו' [כ"ז ב-ד]

הנה סדר הענין לד' רש"י ולהמבואר בסוטה ל"ה וברש"י שם שהי' י"ב אבנים ג"פ. א: מה שמשה הקים בערבות מואב שלא נתפרש בתורה ולא כתוב כאן. ב: י"ב אבנים שהקימו בירדן גופא במקום מצב רגלי הכהנים. ג: י"ב אבנים אחרות שהוציאו מן הירדן, וסחבוהו להר עיבל ובנו ממנו מזבח והקריבו עליהם שלמים, ושוב פרקוהו וכתבו עליו את כל התורה בשבעים לשון, ואח"כ סחבו לאותם אבנים לגלגל, ושם הקימוהו כדי שיהי' מובן לגוים שיוכלו לקרות ממנו דברי התורה עי' סוגיית סוטה באריכות. ומבואר ברמב"ן משפטים [שמות כ"ד י"א] דזביחת השלמים והשמחה שכתוב כאן בהמשך שיעשו בהר עיבל, הוא על כתיבת התורה דראוי לשמוח בקבלת התורה ולכן אחרי מתן תורה כ' ויאכלו וישתו.

וצ"ב טובא מה מיוחד כ"כ בכתיבת דברי התורה על האבנים, הרי בעצם כבר כתב משה רבינו כל התורה לפני פטירתו ומה נתחדש כאן ולמה צריך לעשות כ"כ שמחה מזה, עוד צ"ב מה ההדגשה כ"כ שיהי' דוקא "בעברכם את הירדן" והדגישה שוב התורה לכתוב את כל התורה "בעברך" ושוב "והי' בעברכם את הירדן" הכל מתייחס למה שעברו את הירדן, וגם האבנים השניות הי' צריך להיות דוקא בתוך הירדן וי"ב האחרות יוציאו מן הירדן, ושיהי' אבנים גדולות ושיקרה נס עצום שיוכלו לכתוב עליהם כה"ת כולה.

והנראה בעז"ה ע"פ המבואר בראשית דברינו ע"פ שפ"א, דענינו של פרשת כי תבוא הוא לחבר ראשית הביאה והכניסה של א"י אל השורש, וגם בהמשך השהי' בא"י יהי' תמיד בעיניו כאילו רק עכשיו נכנס ע"י שמרגיש כסדר שהקב"ה הוא זה שנותן לו זכות להיות בארץ ולכן מרגיש כל יום כאילו בא היום, א"כ י"ל דכדי לבסס ולהעמיד דכל עיקר הביאה לארץ הוא מהקב"ה וכל הזכות שלנו כאן הוא רק עד כמה שאנו מחוברים להקב"ה ותורתו, אבל עד כמה שאנו לא מחזירים הכל לשורש יתבטל הכניסה, ואף אם נהי' כאן לא נחשב כאילו אנו כאן, דאולי יש לנו הארץ הגשמי, אבל לא יהי' לנו שייכות לארץ הרוחני, - לכן הי' צריך מיד בשעת ובמקום הכניסה להעמיד אבנים גדולות לסימן, שכאן נקבע שכל הכניסה הוא ע"ד שאנו משתעבדים

וא"כ למה לא עושים אז איזה זכר והיום בקושי זוכרים יום זה.

ועמד בזה הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל [ספר דרש משה בדרשותיו לשב"ג דרוש י"ב] והאריך שם שאין שמחה אמיתית למי שרודף אחרי חיי הגשם דכשמדברים עם איש עני שומעים מהם דאם הי' להם פרנסה היו מאושרים, וזה טעות דגם אם יהי' עשיר לא יהי' מאושר דאז ירגיש שחסר לו עוד, [עיי"ש שהאריך] אבל העיקר הוא חיי הנצח דזה מביא השמחה האמיתית ואז לא איכפ"ל חיי הגשם ויהי' מאושר במה שיש לו, וא"כ בהכרח מה שאנו עושים שמחה בפסח אינו על החירות הגשמי בפרט שעכשיו אנחנו בגלות, אלא עיקר החירות הוא חירות הרוחני והיכולת להתעלות וללחום נגד היצ"ר. והנה כדי שלא נטעה ששמחתינו ביציאת מצרים הוא מחמת חיי הגשם אין אנו חוגגים יום הכניסה לא"י שנעשינו מלכים איש תחת גפנו ותאנתו לבטח דזה אינו שמחה קבועה כלל דתלוי במצבים וזמנים, אלא אנו חוגגים היציאה לחירות עולם ברוחניות, ולהכי תי' הר"מ חריף שפיר דכדי שלא נטעה שהוא זכר לנס הירדן שנכנסנו לא"י ונטעה ששמחתינו חיי הגשם לכן דחו על יום השבת להורות שהעיקר הוא הוא ענין ביטול ע"ז. ע"כ דברי הגרמ"פ.

ולדברינו הנ"ל א"ש דזה הי' עיקר ענין העמדת האבנים בשעת הכניסה, דאצלינו אין העיקר עצם הכניסה לארץ דאין אנחנו חוגגים הכניסה הפיזית, ואין לנו יום העצמאות, דהכל תלוי לפי קיום התורה והמצוות, ואדרבה בכל אותו היום היינו עסוקים לחבר הכל לשורש הכל שהוא הקב"ה ותורתו וזה כל עיקר עסקינו תמיד.

התוכחה שבתמהון לבב

יכבה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: [כ"ח כ"ח]

הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א האריך בפסוק זה לעורר את הלב להכנה לקראת ימי הדין ר"ה ויו"כ. דהנה יל"ע איזה תוכחה זה תמהון לבב ומה הכוונה בזה, ורש"י פי' אוטם הלב אשטורדישון בלע"ז. וצ"ב דאי הכוונה אטימת הלב הגשמי כפשוטו הרי ימות מיד ול"ש קללה כזה, ובהכרח דזה סוג אטימות רוחני וצ"ב מה התוכחה בזה. והנה ר' ירוחם בדעת תורה פי' באידיש מה שנקרא בעטויבינג והוא כמו שאנו אומרים בעל חטא האחרון על חטא שחטאנו לפניך בתמהון לבב. ועדיין צ"ב איזה חטא מונח בזה. [והנה סתם יש להכין את עצמו להבין פי' המלות בעל חטא דיש הרבה דברים שלא מובנים היטב כגון באונס וברצון למה להתוודות על אונס]

ומכניעים עצמינו להקב"ה, ושוב הי' צריך להכתב כל דברי התורה ע"ג אבנים גדולות שהוציאו ממקום זה, וזה יסחבו להר עיבל ושוב לגלגל לקובעו לימים רבים שנהי' תמיד מחוברים לאותה התחלה שהועמד על שרשי התורה, ולא הרי כתיבת התורה דכאן ככתיבת התורה דמשה, דכתיבת משה הי' לכלל ישראל בכלליות, אבל כתיבת תורה דכאן הי' מצד כניסת הארץ ולשמר ההתחלה ולקשר כל ההמשך להתחלה.

ובזה א"ש הלשון וכתבת וגו' למען אשר תבוא אל הארץ וגו' ונדחקו הראשונים הרי בשעת הכתיבה כבר באו, ורמב"ן פי' כאילו נאמר אשר כבר באת כי בעבור התורה זכית ליכנס, או שיהי' לך לזכרון למען אשר תבוא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים וכו' אולם להנ"ל י"ל דעצם הביאה מתחדש כסדר רק ע"י שאנו מתחברים אל השורש ומייחסים הביאה להקב"ה, וזה כוונת הקרא דע"י שתכתוב ותזכרו דברי התורה וע"ז תחבר הכל לשורש תזכה לבוא לארץ כל יום מחדש.

ובזה מובן גודל השמחה שהי' בזה דהרי ביארנו דשורש הפרשה הוא דכל התחברות לשורש מביא התחדשות והתחדשות מביא שמחה, ולכן הי' צריך לשמוח בשעת כתיבת התורה דכאן.

אין אנו עושים זכר לעשרה בניסן

ודבר נפלא הראני ידידי הרב אהרן הכהן ארנטרוב שליט"א דהנה בט"ז או"ח סי' ת"ל סק"א כ' וז"ל "רבים מקשים דלמה ייחסו שבת הגדול לנס שנעשה בו הרי הנס קרה ב' ניסן וא"כ הו"ל לייחס הנס ל' בניסן אפי' בחול, ושמעתי מפי הר"ר משה חריף ז"ל דבאותו י' לחודש נעשה עוד נס שנבקע הירדן וא"כ היו סבורים שהמעלה היא מחמת נס הירדן לכן קראוהו שבת הגדול מדיום עלייתן מהירדן לא הי' בשבת והגדתי זה לפני מו"ח ז"ל וקלסי' עכ"ל הט"ז.

וצע"ט איזה קפידא וקילקול יהי' במה שיטעו, וגם דאכתי מאי הרויח דגם אם יכירו נס של שבת הגדול, מ"מ למה לא עושים באמת משהו מיוחד ביום י' ניסן, והרי אדרבה הנס של בקיעת הירדן הוא יותר גדול דהרי נמוגו כל העמים ונמס לבבם כמפורש ביהושע, ובפרט למה דמבואר בסוטה לו. גודל הנסים שהיו באותו יום שעברו את הירדן, עצם זה שעברו את הירדן, באו להר גריזים והר עיבל יתר מס' מיל ואין כל ברי' יכולה לעמוד בפניהם וכו' ואח"כ הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכו' והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו וברכו וקללו וקיפלו את האבנים ובאו ולנו בגלגל וכו'. וכ"ז הי' ב' ניסן הרי די' ניסן הי' יום מיוחד מאד.

ביאור הפסוק תחת אשר לא עבדת וגו'

תחת אשר לא עבדת את ה' א בשמחה ובטוב לבב
מרב כל: [שם מז]

הנה במש"כ "מרוב כל" יל"פ בשני דרכים, או שהוא כנותן טעם שעל כן לא 'עבדת את ה' אלוך בשמחה ובטוב לבב' מפני שהיה לך 'רוב כל' נעי' אברנאל וגור אריה], או שהוא חלק מהסיבה שביאר הכתוב שעל כן היה נדרש מהאדם שיעבוד את הקב"ה בשמחה ובטוב לבב. וכן נראה בפשטות מדברי רש"י שכתב: 'מרוב כל - בעוד שהיה לך כל טוב', והיינו שהוא תביעה וטענה על האדם לומר הרי היה לך 'רוב כל', ואם כן היתכן שלא עבדת את ה' אלוך בשמחה. וצ"ב בדבר זה, שכל ענשי התוכחה הם רק מחמת זה.

פשוטו של מקרא לא כתוב כאן חובת שמחה

ובאמת דכבר העיר מורינו המשגיח הגה"צ ר' מתתיהו סלומון זצ"ל דפשוטו של מקרא אינו לומר דכל התוכחה מצד שלא עבדו בשמחה, דוודאי עיקר העונש על שלא קיימו תורה ומצוות כלל, אלא דזה מצורף לפסוק הבאה, דכיון שלא ניצלו היכולת לעבוד את ה' כשהי' להם מצב של שמחה ורוב כל, אז מדה נגד מדה יצטרכו לעבוד את האויבים מתוך מצב של חוסר כל, וסמך לדבריו במכילתא דר' ישמעאל יתרו [מסכתא דבחדש פרשה א] וז"ל "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך באהבה, ועבדת את אויביך בשנאה, תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשובע, ועבדת את אויביך ברעב ובצמא, תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מרוב כל, ועבדת את אויביך בחוסר כל". וכ"ה בתנא דבי אליהו זוטא פרשה טז "תחת אשר לא עבדתני באהבה תעבדני באיבה, תחת אשר לא עבדתני בשמחה מרוב כל תעבדני ברעב ובצמא ובעירור ובחוסר כל". וכך עולה מדברי הספורנו בפ' בא [שמות יא א - ב] שכתב וז"ל "כי אמנם זו מדת צדקו של הקדוש ברוך הוא כשיתעקש אדם מעשות הראוי לבלתי עשות רצון קונו, יעשה מה שברח ממנו בצרה ויגון, ולא לרצון יהיה לו, כאמרו תחת אשר לא עבדת ועבדת את אויביך, אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם, וכאמרם ז"ל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעוני [אבות ד, ט].

הרי להדיא מכ"ז דעיקר כוונת הפסוק דכיון דלא עבדת את ה' כשהי' לך מכל טוב, תצטרך לעבוד את אויביך מתוך חסרון כל.

כן א"ש מה שר' יצחק בפתיחה למדרש איכה סי' י"א הקדים פסוק זה ומש"כ אח"כ ועבדת את אויביך כדי לומר "אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה תבאמו ותטעמו

ובפשוטו פי' המפרשים דהכוונה שאנו מתוודים על מה שחטאנו מתוך שיעמום הלב וטירוף הדעת, ובסידור שיח יצחק יש פירושים נפלאים בעל חטא [והג"ר יצחק דוב קופלמן זצ"ל הי' תמיד מכין עצמו ליום הקדוש עם הפי' הזה] והוא פי' ומביא פירש"י דכאן ותרגמו המתרגמים פערטייבינג וזה מי שנטמטם לבו ע"י שנשרש בחטא שאבד ההרגש הטוב מלבו ואחז"ל יודעים רשעים שדרכם למיתה אלא שיש להם חלב על כסלם.

[גם כתוב בעל חטא מה שחטאנו לפניך באימוץ הלב ובפשוטו היינו שהחזקנו לבבינו לבלתי חונן דלים או שנצטערנו כשנתנו צדקה וכמו"כ כל מיני אכזריות, אולם עי"ש בשיח יצחק, שפי' דהיצר בתחבולותיו כיון שירא פן יעשה תשובה לכן מאמץ לבבו לבל ירגיש גודל הפגם של החטא וזהו האימוץ הלב אחרי עשיית העבירה]

גם הסבא רש"י מקלם [חכמה ומוסר ח"ב ע' שני"ב ועוד מקומות] פי' דאחר כל החטאים מתוודים על תמהון לבב דהיינו שלבו אינו מרגיש והוא הפוך לב מבין, וממילא יבין שזה החטא היותר גדול וע"כ אנו מתוודים כן אחר כל החטאים ולכן אשרי מי ששם עיניו ולבו להיות לו לב מבין. וכ' במק"א [ח"א עמ' ת"ן] דלבד מה שתמהון לבב מביא לידי הרבה חטאים, בלתי הרגש בעצמו הוא עוון גדול הוא מאד ע"כ לימוד המוסר שמביא להיות מרגיש זה גופא מצוה רבה. והובאו דבריו באור יחזקאל [ימים נוראים עמ' רנ"ח] והתאונן שם על מה שאין אנו מתכוונים היטב ליום הדין כיון שלקינו בתמהון לבב, ואין אנו מרגישים כלל שבר"ה אנו עומדים למשפט החיים, וזה כיון דאינו מורגש בעיניים חומריים ונצרך לזה הרגשות בנפש והרגשות אלו מתו ונרדמו בתוכינו, והסבא מקלם הי' מבאר דברי התוכחה בתמהון לבב דהוי כמו שמרדימין את האדם לקראת ניתוח שאינו מרגיש כלום עי"ש באריכות דברים נוקבים.

וראה בר' ירוחם בדעת תורה בסו"פ פ' בהעלתך [במאמר הלבב והמעשה עמ' צ"ן] שהרחיב לבאר פעולות הלב וענין פתיחת הלב ומה שאנו מבקשים ודבק לבנו הוא יפתח לבנו ומה שתפלה נקראת עבודה שבלב. וראה במכתב מאלהי ח"ה עמ' 420 בשם ר' איצל פעטערבורגר דסימן לאדם אם קיבל טהרת יו"כ, אם התחיל להרגיש עניני רוחניות כיון דטימטום הלב בא מחמת עבירות המטמטמים לבו של אדם א"כ בהסתלקו העבירות יפתח לבו.

וזה מש"כ בסוף הפרשה ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' כנראה דיש מצב גם בהיותם במדבר עם כל הגילויים מ"מ חסר בדעת שבלב, גם כתוב לעיל דעיקר פעולת השמחה מתייחס ללב שיהי' בשמחה ובטוב לבב, וזה נגרם רק בזה שאין אטימות בלב ואז הוא מרגיש השמחה בעבודת ה'.

במקדש ובמשכן בשיר הפה והכלי שהוא מביא נפש האדם לדרך השמחה, ומכאן אמר הכתוב בלויים: "לעבוד עבודת עבודה", ודרשו רז"ל: [ערכין יא.] אי זו עבודה לעבודה, הוי אומר זה השיר, כי היו הלויים מוזהרין ומצווים לשורר ולעורר השמחה על מצות הקרבן כדי להיות מעשה המצוה בשמחה.²⁶

וידועים דברי הרמב"ם פ"ח מלולב הט"ו וז"ל "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב, וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר אל תתהדר לפני מלך. וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול המכובד העובד מאהבה, וכן דוד מלך ישראל אמר ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה' שנאמר והמלך דוד מפוז ומכרכר לפני ה'."

הרי שפירשו הראשונים שכתוב כאן חיוב לשמוח בעבודת ה' ועל חסרון דבר זה בא התוכחה. ובדרך זה הלכו הרבה מרבתינו האחרונים. וראוי להעתיק כאן דברי הראשית חכמה [שער האהבה פרק ין] "שכל העבודות שחייב האדם לעשות לתיקון השכינה צריכין שיהיו בשמחה שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ואמר עבדו את ה' בשמחה ופירש בזהר [ויחי ריון ז"ל א"ר יוסי שכינתא לא שררא אלא באתר שלים ולא באתר חסיר ולא באתר פגים ולא באתר עציב אלא באתר דאיתכוון באתרא דחידו ובגין כך כל אינון שנין דיוסף איתפרש מאבוי ויעקב הוה עציב לא שריא ביה שכינתא, תנא אר"א א"ר אבא כתיב עבדו את ה' בשמחה בואו לפניו ברננה לאפקא דלית פולחנא דקב"ה אלא מגו חדוה דאמר ר"א לית שכינתא שריא מגו עצבות דכתיב [מ"ב ג] ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן עכ"ל הזהר ושמעתי בשם מו"ה יצחק די לוריא אשכנזי ע"ה שפי' פסוק תחת אשר לא עבדת וגו' מרוב כל פי' יותר אם היה לך רוב כל והכוונה שיהי' שמח בשמחת הקדוש ברוך הוא ובמצותיו ותורתו יותר מכל ממון שבעולם כמו שהתורה נאמר בה [משלי נז] וכל חפצים לא ישוו בה, כך לא ישוו שום שמחה שבעולם אצל שמחת מצוה" ובמשנה ברורה סי' תרסט ס"ק יא

בהר נחלתך, ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים תבא כל רעתם לפניך, אלו זכיתם הייתם קוראים בתורה, שמעו עמים ירגזון, ועכשיו שלא זכיתם, הרי אתם קוראים שמעו כי נאנחה אני, אילו זכיתם...

רבותינו הוציאו מפסוק זה חובת השמחה

בעבודת ה'

אולם רבותינו הראשונים פירשו דכתוב כאן חיוב לעבוד את ה' בשמחה עי' רבינו יונה משלי פכ"א פט"ו עה"פ "שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפעלי און" הנה חובה עלינו לעבוד את השי"ת בשמחה, כאשר כתוב: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב" וגו' ונאמר: "עבדו את ה' בשמחה" והצדיק ישמח כאשר זולתו עובדים את השי"ת, ומרחיקים און ועושים משפט, כי מדת הצדיק להאנח אם עשק רש וגזל משפט יראה במדינה, וישמח בעשות העם משפט ורדפם צדק ואמת. ומדת השמחה - התעורר הלב והתפשט הרוח על מצוא חפצו, והיא יותר מן הגילה והמשוש כאשר יוכיחו הכתובים". ובשערי תשובה [ד טז] כתב בביאור סעודת ערב יוהכ"פ, כי כמו בשאר ימים טובים אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה, כי יגדל וישגא מאד שכן השמחה על המצוות, כמו שנאמר (דברי הימים א כט, יז): "ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך", ונאמר "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב", ה"נ מפני שהצום ביום הכפורים, נתחייבו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בערב יום הכפורים.

וכ"כ רבינו בחיי כאן "יאשימונו הכתוב בעבדו השי"ת ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצות, והשמחה במעשה המצוה מצוה בפני עצמה, מלבד השכר שיש לו על המצוה יש לו שכר על השמחה, ועל כן יעניש בכאן למי שעובד עבודת המצוה כשלא עשה בשמחה, ולכך צריך שיעשה אדם המצות בשמחה ובכוונה שלמה, וכן אמרו במדרש רות: [רות רבה ה] אלו היה יודע ראובן שהקב"ה מכתוב עליו: "וישמע ראובן ויצלהו מידם", בכתפו היה מוליכו לאביו, ואלו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתוב עליו: "וראך ושמח בלבו", בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו, ואלו היה יודע בועז שהקב"ה מכתוב עליו: "ותאכל ותשבע ותותר", עגלים פטומים היה מאכילה."

ובדבריו בפ' נשא [במדבר ד כב] כתב וז"ל "וידוע כי השמחה במעשה המצות מצוה בפני עצמה, וכשם שהמצוה עבודה לשי"ת כך השמחה על המצוה נקראת עבודה, וכן כתיב: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה", והוא שכתוב: "עבדו את ה' בשמחה", באר כי השמחה שלמות העבודה. ועל כן היה ענין השיר

²⁶ עי' ס' תולדות יצחק [ויקרא א ב] שהק' איך אפשר להתוודות על הקרבן ולהיות בעצבות הלא כל מצוה צריך להיות בשמחה ותי' דלכן הלויים משוררים בשעת הקרבת הקרבן, לפי שהדברים הרוחניים מקבלים גודל ושמחה בניגון ושיר, ולכן אמר הקדוש ברוך הוא החוטא יתודה כשיביא קרבנו, שהשב בתשובה צריך הכנעה, ולפי שכל מצוה צריך שמחה, ינגנו הלויים במקום הבעלים ויהיה נחשב כאלו הבעלים שמחים. [כמדומני שכבר כתוב זה בזה"ק]

וכמו שהתחננונים צריכים מחשבה וכוונה כן השמחה במצותו ובתורתו צריכים מחשבה וכוונה, שתשמח במצוה עצמה מאהבתך המצוה בה ותכיר מה שהטיב לך בה, וכאילו אתה בא באכסנייתו קרוא אל שלחנו וטובו, ותודה על זה במצפון ובגלוי, ואם תעבור כך השמחה אל הנגון והרקוד היא עבודה ודבקה בענין האלהי. היינו גדר שמחה של מצוה הוא להכיר עוצם הזכייה שיש לו במה שמקיים מצותו של מקום וכאילו נקרא אל שלחנו של הקב"ה וגם הריקוד הוא תוצאה מאותה שמחה.²⁸

ולפי"ז לא כתוב כאן שיש ענין לשמחה סתם בכל עת על עצם היותו יהודי ושיש לו תורה ומצוות או כל מתנות גשמיות שיש לו, אף דבוראי יש להודות להקב"ה תמיד ע"ז אבל לא כתוב ע"ז מצוה לשמחה. וכש"כ לשמחה סתם בלי שום סבה. ומזה יש שהעירו²⁹ במש"כ בליקוטי מוהר"ן [תניינא תורה כדן] וז"ל "מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד, ולהתגבר להרחיק העצבות והמרה שחורה בכל כחו. וכל החולאת הבאין על האדם, כולם באין רק מקילקול השמחה..." דאמנם זה ענין גדול להיות תמיד בשמחה [וכמש"כ לשון זה מהר"ן כמ"פ³⁰] מ"מ הלשון "מצוה" קשה, דהרי אין מצוה בעצם להיות תמיד בשמחה, רק עיקר המצוה שיעשה עבודת ה' בשמחה, רק שזה בוודאי תועלת גדול מאד להיות תמיד בשמחה, אבל אא"ל שזה מצוה.³¹ [ויל"ע אי שייך בזה

"והעידו על האר"י ז"ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג באה לו ע"י שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה". וע"ע מסילת ישרים פרק י"ט, ובחרדים פ"ב, ובאורחות צדיקים שער השמחה. וכ' שם שכל העושה מצוות בשמחה יש לו שכר אלף ידות יותר ממי שהמצוה עליו למשא. ולשון החת"ס [בתורת משה פנחס קלב:] "דהנה ידוע ששמחה שאדם שמח בעשיית המצוה הוא יותר ממצוה גופה, ויש שכר על השמחה יותר משכר של מצוה עצמה, ובודאי שאדם מחוייב לשמחה שמחה גדולה אם זכה לעשות החג כהלכתו ולקיים שמחת החג, ועל זה עצמו מחוייב לעשות סעודה ולשמחה בה על קיום מצות שמחת החג"²⁷ וכ' החזו"א [קובץ אגרות ב, צג]: 'עיקר עשיית מצוה הוא שמחתה שזכינו לכך'. ושמחה זו צריך לבוא בלי אמצעים חיצוניים ובזה פי' הכתב סופר [פרשת שמנין] חטא נדב ואביהוא שנכנסו שתויי יין למקדש, מפני שרצו לעשות המצוה מתוך שמחה, אך טעותם היתה ששמחת המצוה צריכה לבא מחמת עצם המצוה. וע"ע ברכות ט: א"ל רבי אלעזר לעולא: כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה, דאדם גדול הוא ושמח במצות, זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא. חזינן הגדרת גברא רבא עד כמה הוא שמח במצוות. עוד מבואר דעדיף מי שהתפלל פעם אחת כותיקין בשמחה ממי שהתפלל כל ימיו כותיקין בלי שמחה.

[אגב- בחיד"א [חומת אנך ירמיהו ה ח] מביא בשם ראשונים שפירשו דהתוכחה בא על אשר עצם לא עבדת את ה' הי' בשמחה היינו העבירות הי' בשמחה ואז מובן גדול התוכחה]

האם יש מצוה להיות בשמחה תמיד

אלא דעדיין יש להדגיש דעיקר מש"כ כאן הוא שעבודת ה' יהי' בשמחה, היינו שבשעה שעושה מצוה ישמח מאד על עצם הזכייה שיכול לעבוד את ה', והטיב להסבירו בספר הכוזרי [מאמר ב אות נ] וז"ל "וכללו של דבר, כי תורתנו נחלקת בין היראה והאהבה והשמחה, תתקרב אל אלהיך בכל אחת מהנה, ואין כניעתך בימי התענית יותר קרובה אל האלהים משמחתך בימי השבתות והמועדים, כשתהיה שמחתך בכונה ולב שלם.

²⁷ וכתב שם עוד דזה הטעם על י"ט שני של גליות אף לא מצד דשלחו מתם הזהירו במנהג אבותיהם, כי בוודאי יותר אנו מחוייבים לשמחה בגלות שזכינו לעשות י"ט ממה שנשמח בארץ ישראל אם זכינו לעשות י"ט, וא"כ אנו צריכים לעשות עוד י"ט שני על שמחה זו שזכינו אתמול לעשות י"ט, אבל בזמן המקדש שאנו שרויין על אדמתנו הקדושה אז אין אנו צריכים לעשות י"ט אח"כ על שמחה זו, רק אנו צריכים לעשות אסרו חג דהיינו שנאכל ונשתה גם יום אחר י"ט אבל לא לעשות י"ט על כך. וזה פירוש פסוק הנ"ל אלי אתה ואורך דהיינו בזמן שאתה נוהג עמי במדת חסד, אלקי ארוממך, דהיינו בזמן שאתה נוהג בנו במדת הדין ארוממך יותר, דהיינו שאנו צריכים לעשות י"ט שני על שזכינו לעשות י"ט ראשון.

²⁸ שמעתי על אחד שבעת המלחמה האחרונה הצליח לקלקל חלק מפסי הרכבת שהולך לאושוויץ ועי"ז ניצלו מאות יהודים, וכשחזר למקום מסתורו ראה שפיסת לחם שהחביא נגנב, מתחלה הי' לו טענות וכי זה מגיע לי אחרי שהצלת מאות יהודים? שוב פצח בריקוד וחשב לעצמו וכי אחרי שזכית למצוה כה גדולה עוד אתה רוצה פיסת לחם?? זהו השמחה שיש לו לאדם להרגיש בעשיית כל מצוה שכבר לא איכפ"ל בצער או עצמ"נ גשמית שנגרם לו מחמת זה. ועי' מאמר נפלא מר' ירוחם ברע"ה תורה [ביאורים שופטים מאמר כו] שמסביר ענין השמחה במצות שזה לעיכובא בעבודת ה' שיש לו לאדם להגיע לדרגה שכבר כאן בעוה"ז יש לו הרגשת תענוגי ג"ע, וכבר ממילא לא איכפ"ל הצער בשעת מעשה, וזה סוד כל מסירות נפש של צדיקים בעשיית המצוות וכמו אברהם אבינו בהכנסת אורחים דפ' וירא דפשיטא שהי' סובל מיסורים ומ"מ התענוג שהרגיש מחמת מצות הכנסת אורחים התגבר על יסוריו. עי"ש.

²⁹ מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל, ויבל"ח מו"ר הג"ר אברהם גורביץ שליט"א ועוד שלא הי' נח"ל בניגון על מילים אלו, ועדיף לומר שמחה גדולה להיות במצוה תמיד.

³⁰ "ע"כ צריך להכריח את עצמו בכח גדול, להיות בשמחה תמיד, ולשמח א"ע בכל אשר יוכל", [שם בהמשך] "כי זה ידוע שצריך האדם ליזהר מאד להיות בשמחה תמיד, ולהרחיק העצבות מאד מאד (כמבואר אצלנו כמה פעמים) ואפי' כשמתחיל להסתכל בעצמו ורואה שאין בו שום טוב, והוא מלא חטאים, ורוצה הבעל דבר להפילו על ידי זה בעצבות ומרה שחורה ח"ו, אעפ"כ אסור לו ליפול מזה, רק צריך לחפש ולמצוא בעצמו איזה מעט טוב, כי איך אפשר שלא עשה מימיו איזה מצוה או דבר טוב... [תורה רפב] "והעיקר, להיות בשמחה תמיד, וישמח עצמו בכל מה שיוכל, ואפי' ע"י מילי דשטותא, לעשות עצמו כשטות, ולעשות עניני שטות וצחוק, או קפיצות וריקודים, כדי לבוא לשמחה, שהוא דבר גדול מאד: [תניינא תורה מ"ח].

³¹ וידוע באמת בשם ר' אהרן מקרלין דהשמחה עצמה איננה מצוה, אולם שום מצוה אינה יכול להביא את האדם למעלה הגדולה שהשמחה יכולה להביאו. אף העצבות עצמה איננה עבירה, אולם שום עבירה אינה יכולה להוריד את האדם למדרגה נמוכה כמו שיכול העצבות לעשות.

האלהים, כי השבח הולך אחרי השמחה, ויהיה כמו שאמר בו: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב ועבדת את אויביך וגו'... הרי שנקט דבמש"כ ושמחת בכל הטוב כתוב חובה תמידית לשמוח עם הטוב שמקבל מהקב"ה וזה גורם שיכרך לפחות מאה ברכות, ואם ממעט בזה הרי הוא בכלל מש"כ תחת אשר לא עבדת וגו' וא"כ ממילא בוודאי יש מצוה לשמוח תמיד גם שלא בעת קיום המצוות.

השמחה שזכינו להתחנך עם יסודות האמונה

והנה עד כה ביארנו הפסוק שהשמחה הוא על עצם האפשרות לעבוד את ה', אולם ראוי להעתיק כאן דבריו הנפלאים של רבינו המשך חכמה [בפסוק מ"ח] שפי' השמחה באופן אחר קצת וא"כ יהי' זה לכ' סבה לשמוח תמיד. וז"ל: "יתכן דכמו דבן זומא [ברכות נח.] התבונן, כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש, זרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה, ואח"כ אכל, ואני משכים ומוצא כל אלה מתוקנים לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש, גזז ולבן ונפץ וטוה וארג, ואח"כ מצא בגד ללבוש ואני משכים ומוצא כל אלה מתוקנים לפני ע"כ בגמרא. כן צריך האדם להתבונן אל חסדי הבורא ב"ה על השתלמות השכלי, אשר כמה יגיעות יגע וחקירות ונסיונות עמל אברהם אבינו עד שהתבונן להרחיק הגלולים, ולהשכיל אמיתת מציאות השי"ת, יחודו, והשגחתו, והישארות הנפש. ואח"כ עמלו אבות הקדושים לעמוד על אמיתתו, ויגעו אבותינו במצרים עד שנעשו ראויים לקבל תרי"ג מצוות ותורתנו הקדושה, והמה כולם אורות בהירים ומזהירים את הנפש, אשר בכל אחת מהם יוכל האדם להתדבק בצחצחות האמיתית, הדביקות להיחיד האמיתי. ומה שיגעו כולם, אני מוצא כל אלה מתוקנים לפני. כמה צריך האדם הנלכב להיות שמח ולהודות להשי"ת הטוב שזיכהו לכל זה. וזה "בשמחה ובטוב לבב מרוב כל", זהו מרוב הדיעות הצודקות והמשכילות המזהירות בשכל האלקי, אשר זה ייקרא הריבוי מ"כל", כמו שאמר על שלמה (מלכים - א, ה, ט) "ויתן אלקים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאוד, ורוחב לב כחול אשר על שפת הים". וכבר התבונן החסיד (בעל חובת הלבבות) בשער הבחינה, זה לשונו: והגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם (והראיה החזקה עליו) התורה הנתונה למשה נביאו עליו השלום (עכ"ל). על זה צריך האדם לשמוח ולתת שבח והודיה להשי"ת מעומק לב ולהתנחם בזה על כל מדוי לבבו והמקרים המעיקים לו בשנות ימי חייו הספורים המועטים בעולם הנפסד והעובר."

והוסיף בזה הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א שיש להתבונן ולחשוב בהערה נפלאה זו שביאר המשך חכמה

חששא דבל תוסיף בפרט אם בשעה שהוא שמח הוא שר מילים אלו "מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד" הרי הוא מפרש להדיא שעושה כן לשם מצוה ובזה אפי' שלא בזמנו עובר בב"ת]. אלא שיש להדגיש דכיון דיש מצוה דבכל דרכיך דעהו, א"כ בכל פעולה גם בדבר הרשות יכול לקיים מצוה, וא"כ כבר ממילא יהי' עליו מצוה לשמוח תמיד ע"י שזוכה לעבוד את ה' בכל עת. אבל לא שיש מצוה בעצם להיות תמיד בשמחה. ואכן רבינו בעל הנהיגות המשפט כתב בצוואתו: אהובי בני מה מאד תרחיקו עצמכם מהשמחה והשחוק וכו', 'ולא תשמעו לאותם האומרים כי מהראוי להיות כל ימיו בשמחה', כי זהו הכל מעצת היצר הרע, ושחוק וקלות ראש מרגילין האדם לערוה, ע"כ.

ומה שמצינו חובת שמחה כללית לעיל בפ' ביכורים שכ' ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' וגו' שזה אינו חובת שמחה על האפשרות לקיים מצותיו, אולם זה חיוב שחל בשעת הבאת ביכורים, וזה על דרך חובת השמחה בחגים, שזה ביטוי להודאה להקב"ה על כל הטוב שנתן לו, וא"כ עדיין זה מוגבל לאיזה זמן ואיזה מצב, ולא חלה עצם המצוה בכל עת תמיד. ויל"ע במה שהבאנו לעיל בהג"ה מדברי הזוה"ק גודל החיוב להגיד ברכת המזון בשמחה, האם השמחה הוא על האפשרות לקיים מצות ברכת המזון, או השמחה הוא על עצם הטובות שנתן לו ה' שעליה הוא מברך ברכת המזון.

ושמחת בכל הטוב הוא מצוה תמידית

אולם באמת מצינו בספר הכוזרי [מאמר ג' אות י"א] שנקט דהא דושמחת בכל הטוב הוא מצוה כללית הנוהג תמיד שגורם לשבח את הקב"ה כסדר, וכשאנו עושה כן הוא בכלל מש"כ תחת אשר לא עבדת וגו' וז"ל "וכבר קבלנו כי המעט שבשעורים אשר יצא האדם בהם ידי חובתו מהתשבחות הם מאה ברכות לא פחות. מהם המפורסמות, ואחר כן ישתדל במשך היום, להשלימם בריחנים ומאכלים ושמועות ומראות, יברך עליהם. וכל אשר יוסיף יהיה תוספת מקרבת אל האלהים, וכמו שאמר דוד [תהלים עט טז] פי יספר צדקתך כל היום תשועתך כי לא ידעתי ספורות, רוצה לומר כי שבחך לא יכללהו המנין אבל אקבלנו עלי כל ימי ולא אמנע ממנו תמיד. והאהבה והיראה מאין ספק נכנסות בנפש עם אלה הענינים, ומשוערים בשעור תוריי, כדי שלא תביא השמחה בשבתות וימים טובים אל מה שמביא אל השחוק והתאוה והבטלה, ולהמנע מהתפלות בעתם כראוי, ושלא תוציא היראה אל גבול שמיאש מהמחילה והסליחה, וישאר דואג כל ימיו ויעבור כל מה שיצוה הבורא מהשמחה במה שחננו, כמו שאמר: ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך, וימעט שבחו על טובת

בענין הביכורים וכדכתיב (כו, ג): 'ואמרת אליו "שאינך כפוי טובה" [רש"י שם]. ואמנם מחוייב האדם להכיר טובה להקב"ה על הטובות הגשמיות שיש לאדם כברכת ה' אלוהיו אשר נתן לו, אבל צריך האדם לעשות חשבון נפשו להגיע להכרה האמיתית של הכרת טובה ותודה על הטובות הרוחניות והדברים הרוחניים שהקב"ה מעניק לו כל אחר יד, שהיא טובה גדולה פי כמה מכל הטובות הגשמיות" ע"כ מדברי הגרי"ד שלינגר שליט"א.

ויש להוסיף דברי מרן החת"ס [דרשות ח"א שמו:]: במש"כ ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך וגו' הביא משנה באבות המכיר את מקומו והשמח בחלקו, פי' שישמח במה שלא שם חלקו מיושבי קרנות, ויודה ע"ז מאד יותר מההודאה על עושר וכבוד ומ"מ לא יגבה לבו ויביט על גדולים ממנו שהוא נגדם כיושבי קרנות, ויכיר את מקומו ומדרגתו שאינו מגדולי הדור ואז יכול לשמוח בחלקו אשר זכה בו וה"נ ושמחת בכל הטוב אתה והלוי שהוא גדול וקדוש ומופרש לעבודת ה' ותיוסר בו שאינך כמוהו, ואח"כ תביט לגר אשר בשעריך ותשמח שלא שם חלקך מיושבי קרבנות כמוהו ואז תהי' שמחתך שלימה בהשי"ת.

ויש להוסיף עד כמה הדברים נכונים בתקופה האחרונה שהרבה מהחילונים סבלו ריבוי של צרות ולא הי' להם האמונה הפשוטה שיוכלו להתחזק בו, וזה גרם להם להאשים כל מיני גורמים וכן להשתדל בכל מיני השתדלויות שאין בהם תועלת, אבל אנו זכינו להתגדל על האמונה הפשוטה ובכל עת שיש לנו איזה עגמת נפש קטנה או גדולה אנו מיד יכולים להתחזק בכל החיזוקים ששמענו מאז היינו ילד וממה שראינו בספרים, וע"ז צריכים אנו להיות בשמחה ולהודות להקב"ה ולהרגיש שיש לנו "רב כל" ממש.

ולפי דברי המשך חכמה דכ"ז נכנס בפסוק תחת אשר לא עבדת וגו' א"כ יהי' זה מקור למצוה להיות בשמחה תמיד בכל עת, דתמיד יכול להתבונן בזה עד כמה הוא מאושר שהוא הי' מחונן בכל יסודות האמונה ולא שם חלקו מיושבי קרנות.

ביאור ענין שמחה של מצוה

והנה בגמ' שבת ל': איתא דבקשו לגנוז ספר קהלת משום שיש בו סתירות וא' מהם דבמקום אחד כתוב ושבתתי אני את השמחה וממקום אחר כתוב ולשמחה מה זו עושה, עד שתירצו דתלוי אם זה שמחה של מצוה, ולפ"ר שמחה של מצוה היינו השמחה בעת עשיית המצוות, וכמ"ש רש"י כגון הכנסת כלה, [ועי' לקמן שהרחבנו למה נקט רש"י דוקא הכנסת כלה] ובברכות לא. דאיתא דאין עומדים להתפלל אלא מתוך שמחה של

כמה הוא מחייב את האדם, שכמה יגיעות היה אברהם אבינו צריך להתייגע עד שעמד על האמת לדעת מי הוא בעל הבירה, והאמת של כל תכלית האדם בעולם הזה. והרי כל פרט מהאמונה וכל חלק מהתורה ומצוות הם חלקים מאירים בנשמת האדם, ועל ידם הוא נדבק באמת הנצחי. ובזה יש לאדם להרגיש וליתן שמחה בלבו שהוא נולד לתוך האמונה וההשקפה הברורה הזאת ואל תוך הדביקות להקב"ה וכל המעלות הרמות התלויות בדרך האמונה. וק"ו הדברים ממה שעשה בן זומא חשבון זה בדברים גשמיים שמשכים ומוצא הכל מתוקן לפניו, ובזה התבונן שהוא מחוייב הכרת הטובה גדולה ונשגבה להקב"ה, הנה פי כמה הדברים אמורים בעניינים רוחניים לאין ערוך.

ועל זה אמר הכתוב 'בשמחה ובטוב לבב מרוב כל', וכבר יוכל האדם לחשוב שאפשר שאין לו 'רוב כל' בגשמיות, ומאן יימר שיש לו לכל אדם 'רוב כל', אף שבאמת הרי מברכים בכל יום 'שעשה לי כל צרכי', אבל ברוחניות בוודאי שיש לו תחת ידו 'רוב כל'. וכאשר יעשה האדם את חשבון נפשו שאף אם אין לו 'רוב כל' בגשמיות, אבל הרי זכה ומצא מתוקן לפניו את האמונה האמיתית, וזכה ומתוקנים לפניו תורה ומצוות והוויות דאביי ורבא, אשר על ידם ישיג ארחות חיים הנצחיים, הרי יש לו 'רוב כל'. וגם אם מנסה אותו הקב"ה ח"ו בכמה נסיונות בגשמיות 'יתנחם בזה על כל מדוי לבבו והמקרים המעיקים לו בשנות ימי חייו הספורים המועטים בעולם הנפסד והעובר', שהרי הוכן לו הדרך לנצחיות בלי שום עמל ויגיעה מצידו, והוא משכים ומוצא את הכל מונח תחת ידו, ואין לו רק לעמוד על המשמר שלא להימשך מהבלי העולם הזה. ואילו היה נצרך לעבוד כמו אברהם אבינו ואבותינו שבדורות הראשונים לא היה מוצא את ידיו ואת רגליו להיכן יפנה וילך.

וזהו שאמר הכתוב: 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל', שהרי יש לך ריבוי ב'כל', היינו בכל מה שנטע הקב"ה בכל אדם מכלל ישראל שיהיה לו בתוך תוכו חיי עולם וכל עיקרי האמונה הברורים, על ידי העמל והיגיעה של הדורות הראשונים, וזה צריך לחייב אותו בעבודת הקב"ה בשמחה כראוי וכנכון. ועל דבר זה באים כל עונשי התוכחה שבפרשה הנקראת בשבת זו כדי שתכלה שנה וקללותיה.

ומזה יש להתעורר שהאדם שאינו מתבונן לחשוב כמה טובות ברוחניות עושה הקב"ה עמו, עדיין לא התחיל את ההכרת הטובה האמיתית להקב"ה. והנה רגילים על ענין נתינת שבח והודאה להשי"ת והכרת הטובה על הטובה הגשמית, שזהו באמת הענין המבואר בפרשתינו

דבדיחותא כיון דגם בתורה צריך השראת השכינה ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה.³²

ועומק שבח השמחה כ' מהר"ל חרדשי אגדות שבת שם דכאשר האדם בשמחה אז נפשו בשלימות, ורק אם השמחה היא של מצוה, הוי שלימות אלקית, אבל באינו של מצוה אינו שלימות אלקית, ואינו ראוי לשבח, ומה שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, כי אין השכינה שורה על דבר חסר רק על השלם, וכשאין נפשו בשמחה היא בחסרון, אין השכינה שורה. ומש"כ וכן לדבר הלכה כיון שאין לתורה שהיא אלקית חבור רק אל השלם ולא אל החסר, כי מחמת מעלת התורה לא תתחבר אלא אל השלם.

בטעם שנקט רש"י מצות הכנסת כלה

והנה במש"כ רש"י שבת ל': לפרש הא דשמחה של שמחה "כגון הכנסת כלה" צ"ב דלמה לא פ' שמחה בכל מצוה, וכדמצינו בברכות ל': דר' ירמי' ה' שמח טובא כיון שהי' מונח עליו תפילין, וכמ"ש לעיל בשם הראשונים לפרש הא דתחת אשר לא עבדת וגו' דכתוב כאן חיוב לשמוח בשעת עשיית המצוה, וכן העיר בתורה תמימה [קהלת ב הערה ז] ובהערות למרן הגריש"א זצ"ל לשבת עמד בזה, ותי' דרבנותא קמ"ל דלא מיבעיא מי שבא לדרגא שהשמחה שלו באה מעצם קיום המצוה, דפשיטא דחשיב שמחה של מצוה, דכך הוא חיוב כל מצוה וכמבואר ברמב"ם סוף הל' לולב, אלא אפי' מי שלא בא לדרגא זו, אלא שקיים מצוה שיש עמה שמחה וכגון הכנסת כלה, שפיר חשיב ג"כ שמחה של מצוה, ולכך נקט רש"י דוקא מצוה זו.

אולם לכ' משמע דרש"י בדוקא נקט, וי"ל בשתי אופנים: א: מה שהעיר ידידי הרב ראובן ארי' זאהן שליט"א דהנה הלשון בקהלת שם "וְשִׁבְחָתִי אֲנִי אֶת הַשְּׁמִיחָה אֲשֶׁר אֵין טוֹב לְאָדָם תַּחַת הַשָּׁמַיִם כִּי אִם לְאָכוֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמֹחַ" וגו' הרי דמיירי בסוג שמחה שיש בו אכילה ושתי', ובשמחה של מצוה בעלמא אין הכוונה לאכילה ושתי' רק לשמוח שמחה רוחנית בעשיית המצוה, וזה גופא ה' הסבה שביקשו לגנוז ספר קהלת,

מצוה פירש"י ד"ה אלא פ' דקאי על דברי תנחומים של תורה שאומרים לפני שמו"ע כמו תהלה לדוד וקרוב ה' לכל קוראיו, ועד"ז פ' תוס' ורי"ף ורא"ש שם דהשמחה של מצוה היינו שעוסק בדברי תורה המשמח את הלב. אבל עכ"פ זה מוגבל לעסק בדברי תורה ולא סתם שמחה.

אולם באמת כשנתבונן בדברי הגמ' אחרי שתי' ושבחתני אני את השמחה זה שמחה של מצוה ולשמחה מה זו עושה זה שמחה שאינו של מצוה כתוב "ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות, ולא מתוך עצבות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. שנאמר [מלכים ב ג טו] "ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'" ופירש"י "קחו לי מנגן מצוה היא להשרות עליו שכינה" וא"כ השמחה של דוד ה' כדי להביא לידי מצות השראת השכינה וכ"כ רשב"ם פסחים קיז. [שהובא שם אותה סוגיא כמו בשבת] בד"ה שמחה "כגון שמחה שהי' דוד מנגן בכינורו כדי שישירה עליו רוח הקודש", [ובעיון יעקב שבת שם כתב דהשמחה של מצוה בכינור של דוד ה' כיון שהיה מנגן מאליו לעורר בני אדם אל התורה ושירות ותושבחות וצ"ע למה לא פ' כרש"י ורשב"ם] הרי שאין השמחה על עצם זה שזוכה לעשות מצוה, רק זה שמחה כדי לגרום לו שיוכל לעשות מצוה דהיינו להביא על עצמו השראת השכינה וזה נקרא שמחה של מצוה וכן העיר בהערות הגריש"א. [ובאמת לפ"ז צ"ע הלשון שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה "של מצוה" דאדרבה מצות השראת השכינה לא מתקיימת רק ע"י שמחה, רק שאח"כ נקרא אותה שמחה "שמחה של מצוה" ובאמת דבמהרש"א מחק מילים "של מצוה" לענין השראת השכינה, עוד נתקשה איך שייכא ענין השראת השכינה לכל שמחה של מצוה ולכן כ' "דהרי המצוה היא משרה שכינה על העושה ובעי שמחה".]

והדברים מפורשים יותר בתלמידי רבינו יונה ברכות כב. מדפי הרי"ף וז"ל "שלא יתפלל מתוך עצלות ומתוך עצבות שבעוד שיהיה עצב או עצל אינו יכול לכוין כראוי דעצלה תפיל תרדמה, ולפיכך כשרואה שהוא עומד בענין שלא יוכל לכוין מותר לו לשמוח כדי שיתקן איבריו שיהיו ראויים לעבודת הבורא ואף על פי שאמרנו למעלה שהשמחה היא אסורה זו היא מותרת ששמחה של מצוה היא כיון שעל ידה באה העבודה שהרי מצינו ג"כ שע"י השמחה היתה השכינה שורה דכתיב ועתה קחו לי מנגן". הרי מבואר להדיא דכל שמחה שמטרתה לעורר את האדם ולסייעו לעבודת ה' גם הוא בכלל שמחה של מצוה, וא"כ שפיר י"ל דיש לשמוח תמיד כדי שע"י יוכל לעבוד את ה'. וכן במש"כ אח"כ בגמ' "וכן לדבר הלכה" דיש לפתוח במילתא דבדיחותא א"כ המילתא דבדיחותא נהפכת לשמחה של מצוה. [ואגב- בחי' המיוחס לר"ן מבואר דמה שצריך להתחיל הלימוד במילתא

³² ועדיין יל"פ הפיקפוק של מו"ז על המילים "מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד" דיש בזה משמעות שיש מצוה בעצם השמחה בתמידות ללא שום סבה, וי"ל דנדרז זה גופא ה' אצל אנשי כנה"ג שרצו לגנוז ספר קהלת שיש בו משמעות שיש מצוה גדולה בעצם לשמוח תמיד ללא שום סבה. ובאמת י"ל אין כ"כ לדייק בדברי מוהר"ן דלא הוא כתבו רק תלמידו הגה"ק ר' נתן ששמע מפיו, והרי בשאר מקומות שצטטנו לעיל בהגה"ה כ' רק שזה דבר גדול מאד וענין גדול וא"כ י"ל דלשון מצוה לאו בדוקא נקט, וכן מצינו בדברי בעל התניא בסוף הספר להגן על מש"כ בצואת ריב"ש דכששומע משהו מגוי יכול להיות רמו אליו מן השמים וכבחי' שכינה מדברת מתוך גרונו, [ובעבור זה שרפוהו ביולנא] דבעש"ט לא כתבו בעצמו ולכן לא בדוקא נקט. וראה לקמן דיש שמחה אחת שנקרא בפי הפוסקים "מצוה גדולה" וזו מצות שמחת חתן וכלה ע"י טור אה"ע סי' ס"ה.

ביאור גודל מעלת שמחת חתן וכלה

ומכאן יש לנו פתח להבין גודל חשיבות מצות שמחת חתן וכלה, שחז"ל החמירו מאד בזה ³⁵ וכמבואר

³⁵ בטור אה"ע סי' ס"ה כתב שזה מצוה גדולה, וביאר הב"ח דחזו"ן מבטלין ת"ת מפני הכנסת כלה, ובשו"ע כתב רק מצוה לשמח, ותמה השד"ח חמד מערכת חו"כ אות י"ב מ"ט השמיט השו"ע מלת גדולה. ובאמת יש להבחין שיש כאן שני ענינים וכלשון הרמב"ם פי"ד מאכל ה"א מ"ע של דבריהם לבקר חולים... ולהכניס הכלה, ... וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעודם בכל צרכיהם... הנה המצוה להכניס כלה לחופה, היינו ללוותה מבית אביה לבית חופתה ובזמן חז"ל היו נושאים הכלה באפריון ע"י סוטה מט. וע"י אבות דר"י ד' ג' שר' יהודה בר אילעא הפסיק מתלמודו להתעסק בכלה שעברה לפניו ואמר לתלמידיו בני עמדו והתעסקו בכלה, שכן מצינו בהקב"ה שנתעסק בכלה שנאמר ויבן ה' אלהים את הצלע הוא נתעסק בכלה אנו על אחת כמה וכמה... וענין מצוה זו הוא כדי לכבדה ולחבבה על בעלה, וע"ז אמרו בכתובות יז. שמבטלין ת"ת מפני הכנסת כלה ואין שיעור למספר המלוים, וכמ"ש בסידור אחרי ברכה"ת דהכנסת כלה הוא ממצוות שאין להם שיעור, ובכלל מצוה זה הוא להתעסק ולטפל כל צרכי הכלה, וכן לתת צדקה להכנסת כלה עני' ע"י שו"ע יו"ד רמ"ט ט"ז דאין צדקה גדולה מזו, וכ' השל"ה ריש פסחים אות ע' דעיקר פ"י הכנסת כלה הוא הסיוע שתוכל ליכנס לחופה, ובס' נחמד מזהב לר"י מקומזמר מא. שזה סגולה גדולה לרפואה ורמז לזה שהכניסו הכנסת כלה בין ביקור חולים והלוויית המת וכן ייעץ הקה"י להגר"ח קריוויורט כשנחלה חולי קשה [דרך שיחה ח"א עמוד קנ"ה].

עוד מצוה יש לשמח חתן וכלה וע"ז כ' בטור ושו"ע סי' ס"ה דזה מצוה גדולה ועיקר מצוה זו רק לשמח את החתן וע"ז קאי כל הנהגה מסעודת חתן ואינו משמחו וכו' וכמ"ש בקו"ש כתובות אות מו דכל מה שמרקיין לפני הכלה הוא כדי לשמח את החתן, ובפשטות זה לסייע אותו במצות פו"ר שרק הוא מצווה בזה, אולם בברכת אברהם כתובות שם חלק על הקו"ש דהרי גם באופן שהיא לא בת בנים יש מצוה לשמחם, ולפ"ז י"ל דהכל ענין אחד לסייע בעצם העמדת בית בישראל.

ובעיקר המקור לשתי מצוות הנ"ל נחלקו הראשונים דד' הבה"ג הרמב"ן הסמ"ג והיראים תר"י והסמ"ק שהוא דאורייתא וילפי' לה מוהלכת בדרכיו או מאחרי ה"א תלכו מה הקב"ה מבקר חולים ומשמח חו"כ אף אתם כן, או שזה בכלל גמילות חסד הנלמד מוהודעת את הדרך וכן ד' הגר"א סי' תר"מ דסעודת שבע ברכות יש בו מצוה דאורייתא משום שמחת חתן וכלה אולם ד' הרמב"ם הנ"ל בפשטות, ור"א מן ההר והמאירי שזה רק מדרבנן. אולם מש"כ הטור שזה מצוה גדולה אף דכתבו על מצות שמחת חתן וכלה קאי גם על הכנסת כלה דהרי כ' הב"ח דמקורו ממה שמבטלין ת"ת מפני הכנסת כלה. ולפ"ז מבואר דגם מבטלין ת"ת מפני מצות שמחת חתן וכלה דהכל עולה לענין אחד.

והעיר בספר מצהלות חתנים פרק י"ט אות ג' דכיון שזה מצוה ויתכן גם מצוה דאורייתא, וק"ל מצות צריכות כוונה, א"כ אדם הבא לחתונה או שבע ברכות עליו לכוון שמקיים המצוה לשמח חתן, דלא מהני כאן דברי הח"י אדם דאם לפי המצב מוכח שרצונו לקיים מצוה סגי בזה, דהרי פעמים רבות לא מוכח כלל, שבא רק לפגוש קרובי משפחה או שבא לפי שכן מקובל לעשות, אלא דב"א דבמצוות ב"א לחבירו העיקר התוצאה וא"צ כוונה, והביא שם שהגה"צ רי"ז סגל ממנשטטר זצ"ל ה' מקפיד בלכתו לחתונה לכוון לקיים מצות שמחת חתן.

ועיקר שמחת החתן הוא לשמחו בדברים [ברכות ו: אגרא דבי הילולא מילי נדרים נא. שבר קפרא שימח בדברים] כמו לשבח את הכלה, או לאיזה משפחה חשובה הוא נכנס, וברע"א ברכות שם דבן תורה יש לשמח בד"ת כי הוא עיקר השמחה, ולאיש פשוט בדבר אגדה, וליותר פשוט במילתא דבדיחותא, [ובחשו"ק חמד ברכות שם דבחתונה של בן תורה ויש מאות בני תורה דא"א שכל אחד יגיד לחתן ד"ת יעמוד אחד שה' שליח הציבור להגיד ד"ת] ואפשר גם לאחל מזל טוב ובס' הנ"ל הביא שהגר"ז איחל לכלתו של הגר"מ ששפירא רק "מזל טוב" והעיר לו בתו הרבנית ליפשא פיינשטיין ע"ה וכי רק ברכה זו את המברך אותה ונענה דמז"ט הוא הברכה הגדולה ביותר במז"ט כלול הכל. גם שמעתי שבבריסק באים לחתונה ומאחלים רק פעם אחת מז"ט, וכשהולכים אומרים "אגוטע נאכט" ולהנ"ל א"ש דלהם יש משמעות גדולה באמירת מז"ט אבל לסתם בני אדם לא חושבים הרבה ולכן אומרים מז"ט כמ"פ, [ואני נזכר שפעם הלכתי עם אאמור"ר שליט"א לבקר את ש"י הגר"מ פיינשטיין זצ"ל וכשיצאנו ליווה אותנו הרבנית ליפשא ע"ה ואמרנו לה יישר כח" אמרה יי"ש"כ יש בזה שני דינים זה הודאה, וגם ברכה]. וע"ע

דנר' שיש ענין לשמח במאכל ומשתה, [ורש"י קהלת כ' דאכילה ושתי' מרמז לתורה ומצוות] ולזה ה' התשובה דיש שמחה של מצוה כגון הכנסת כלה שיש מצב של שמחה גשמית גדולה עם אכילה ושתי' וריקודין, וסוג שמחה כזה לולא שהוא מצוה נאמר ע"ז לשמחה מה זו עושה, אבל בשמחה של מצוה בעלמא לא מיירי שלמה דזה פשיטא שיש בזה ענין ומצוה ואין מקום לטעות בזה.

והוסיף בזה ידידי מה שה' אומר מורינו המשגיח הגה"צ ר' מתתיהו סלומון זצ"ל דגם בשמחת נישואין גופא יש מבחן לדעת האם ה' בגדר שמחה של מצוה, איך הוא מרגיש למחרת החתונה, דאם מרגיש התרוממות זה סימן שה' זה שמחה של מצוה, אבל אם מרגיש ריקנות ושלא קיבל מכל השמחה כלום זה סימן שה' זה שמחה גשמית גרידא, ובזה פ"י איך ידעו חז"ל להכניס במילים "ולשמחה מה זה עושה" דמיירי בשמחה שאינו של מצוה דביאור "מה זו עושה" היינו מה השמחה עשה לך ואיך זה השפיע עליך, ואם אתה מרגיש בעצמך שמה זו עושה, אז זה סימן שבאמת לא ה' בזה שום חשיבות. ³³

[עוד ראיתי בבן יהודע שפ"י איך ידעו חז"ל במש"כ ושבתתי אני את השמחה דקאי על שמחה של מצוה, בהקדם למה נקט "אני" וכתב דלפי המפרשים דשמחה של מצוה קאי על שמחת עונג שבת ויו"ט, י"ל דשמחה כזה ל"ש להרגיש רק מי שכל השבוע פרוש מגשמיות ממילא נתחדש לו שמחה בשבת אבל מי שכל ימיו כחגים אין לו שמחה בימים המקודשים, דל"ש שמחה בדבר תמידי, וכיון שבימי שלמה ה' איש תחת גפנו ותאנתו וה' שפע עצום של גשמיות, אז לא ה' שייך שמחת שבת ויו"ט רק בשלמה וסייעתו שה' מסתפקים במועט בימות החול, וא"ש דנקט ושבתתי אני את השמחה. ³⁴

ב: עוד י"ל בטעם דנקט רש"י מצות הכנסת כלה, דהרי בהמשך הגמ' כתוב ע"ז ללמדך שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה, וכ' רש"י דיש מצוה בהשראת השכינה וזה לא יבוא רק ע"י שמחה, וא"כ עיקר מקור הדבר הוא בסוג מצוה שעיקרו השראת השכינה, ולכן פירש"י הכנסת כלה, כל עיקר מצות נישואין הוא להקים בית להשראת השכינה, וא"כ הו"ל ממש דומיא לכינור של דוד.

³³ ובליקוטי הרי"מ ברכות ו: דהביאור עובר בחמשה קולות אינו לשון עבירה רק הפ' עובר "ער גייט אדורך" היינו שרק עבר דרך השמחה ולא קיבל מזה כלום.

³⁴ ואמר הגר"מ רייזמן שליט"א בשם הגר"ר ארי' לייב שפירא שליט"א ששמע מפי הרבנית של המשגיח ר' יחזקאל לעוונשטיין זצ"ל שהסבה שעזבו את ארה"ב כיון שלא שייך לקיים שם עונג שבת ויו"ט כיון שאוכלים כל ימות החול מאכלי שבת. ולפ"ז אם אוכל טשולנט וקוגל בימות החול בבר מצוה או אירוסין, וכן אם אוכל "טועמיה" גדול בע"ש הרי הוא מבטל בידים מצות עונג שבת.

דהרבה פעמים החתן והכלה שמחים בלא"ה, אולם עי' אלשיך קהלת ז' ב' דטעם השמחה דהחתן מתבונן דעיקר טעם פו"ר כיון שמחר ימות ולא ישאר זכר ולכן יש לשמחון אולם למה שנתבאר לעיל דל"ש השראת השכינה אלא ע"י שמחה וכפי גודל השמחה כך גודל השראת השכינה, וכמש"כ מהר"ל דהשראת השכינה בעי שלימות, ושמחה גורם שלימות, וכיון שעיקר חפצא של נישואין אצל ישראל הוא להביא להשראת השכינה קבועה, א"כ כפי מדת גודל השמחה בעת הנישואין כפי זה יגדל דרגת השראת השכינה בבית זה, ולכן כל מי שלוקח חלק ומוסיף בשמחה זה הרי הוא מוסיף בהשראת השכינה וממילא בונה בזה א' מחורבות ירושלים דלפי הגדלת השראת השכינה בעולם כך יתקרב הגאולה, ולזה הבטיח הקב"ה שעוד יגיע הזמן שיתרבו מאד קולות של שמחה כאלו דהיינו שיתרבה כסדר עוד ועוד מקומות של השראת השכינה.

התיגרא בכל כתובה הוא כדי לבטל השמחה

עפי"ז א"ש מה שאמרו חז"ל דליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא [שבת קל.] ³⁶ ופי' בשלה"ק פ' שופטים בשם ריקאנטי דכל פעם שאדם עולה בגדולה ובמעלה השטן מקטרג ולכן נכשלו ישראל במדבר כל פעם שהיו ברום המעלה, ולכן תיקנו לשבור הכוס בשעת החופה לתת לסט"א חלקו שלא יקטרג, ועדיין צ"ב דבשלמא במדבר הכשילים בחטא ועי"ז איבדו ממעלתם, אבל בכתובה כ' רק ענין תיגרא ואי הסכמה בעניני ממונות, ולא ממש חטא, ומה יש לו לסט"א מזה, אולם להנ"ל י"ל דצורת ההפרעה לבנין בית יהודי הוא לבטל ולסלק השמחה, וכל אי הסכמה בעניני ממונות גורם לביטול השמחה, א"כ הסט"א עושה כל טצדקי לגרום איזה סיכסוך וכבר ממילא יושבת השמחה, וא"כ ה"ה כל עוגמת נפש בכל צורה שהוא, השטן שמח בה, שכלל שיתמעט השמחה

בברכות ו': דכל הנהגה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר [מזלזל] בחמשה קולות, שנאמר קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות. [וציין רעק"א דכן נפסק להלכה במג"א סי' קנ"ו סק"ב] ביאור הראי' דשם הקב"ה מנחם את ישראל ואומר להם "עוד יִשְׁמַע בְּמִקּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים חָרַב הוּא מֵאִין אָדָם וּמֵאִין בְּהֵמָה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם הַנְּשֻׁמּוֹת מֵאִין אָדָם וּמֵאִין יוֹשֵׁב וּמֵאִין בְּהֵמָה: קול שִׁשּׁוֹן וְקול שְׂמִיחָה קול חֲתָן וְקול פֶּלֶה קול אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת ה' צָבָאוֹת כִּי טוֹב ה' כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ מִבְּאִים תוֹדָה בֵּית ה' כִּי אֲשִׁיב אֶת שְׁבוֹת הָאָרֶץ כְּבָרָאשְׁנָה אָמַר ה': [ירמיהו לג י"א] וכיון דהקב"ה נקט קולות אלו כדי לנחם את ישראל מבואר דיש בקולות אלו חשיבות עצומה ומי שאינו מתאמץ לחזק קולות אלו הרי הוא מזלזל בהם. עוד כ' שם ואם משמחו זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות.. גם נחשב כאילו הקריב תודה, שנאמר: מבאים תודה בית ה'. וגם כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר שם כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה'."

עוד מצינו בד' חז"ל בפרקי דר"א בסוף פי"ב "עשר חופות עשה הב"ה לאדם הראשון בגן עדן וכלם של אבנים טובות ומרגליות ושל זהב, והלא לחתן אין עושין לו אלא חופה אחת, ולמלך עושין לו שלש חופות, ולחלוק כבוד לאדם הראשון עשה לו הקב"ה עשר בגן עדן, שנ' בעדן גן אלהים הייתה כל אבן יקרה, הרי אלו עשר חופות, והיו המלאכים מתופפים בתופים ומרקדין בנקבים מלאכת הפוך ונקבין, כך ביום שנברא בו אדם הראשון שנ' ביום הבראך כוננו, אמר הקב"ה למלאכי השרת בואו ונגמול חסד לאדם הראשון ולעזרו שעל מדת גמילות חסדים העולם עומד, אמר הקב"ה חביבה גמילות חסדים מזבחים ועולות שישאל עתידין להקריב לפניו על גבי המזבח, שנ' כי חסד חפצתי ולא זבח, והיו מלאכי השרת מהלכין והולכין לפניו כמו רועים המשמרים את החופות, שנ' כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, ואין דרך זו אלא דרך חתנים, והקב"ה כחתן, מה דרכו של חתן לעמוד ולברך לכלה בתוך חופתה, כך הקב"ה עמד ובירך לאדם ולעזרו שנ' ויברך אותם אלהים" וחזינן שהתורה המשילה השמחה שעתיד הקב"ה לשמח את ישראל כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלקיך. [ישעי' סב ה].

וצ"ב מה כ"כ חשוב בחלק השמחה של הנישואין הרי העיקר מה שנבנה כאן בתים חדשים בישראל, [וידחק לומר דעיקר מצות שמחת חו"כ הוא רק בגדר סילוק דאגה וטירדא מן החתן והכלה או לסייע אותם לקיים מצות פו"ר, ועד

³⁶ ובשו"ת מהר"י מברונא סימן צג כתב דבימי חורפו אמר הטעם למה שמתענה חתן ביום חופתו, דכיון דאמר' דליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא מטעם דכל מצוה דלא קבלו ישראל בשמחה כו', א"כ כך נגזרה ביה גזרה דנפילה ביה פורענות, לפיכך מתענה לבטל הפורענות. ובעיקר מה שנקט התיגרא על הכתובה, הנה לכ' בזמנינו ל"ש זה, דפעם ה' הכתובה ככל שטר חוב, והנשים היו גובות הכתובה בעת גירושין או מיתת הבעל. אבל היום אין הזוגות הנישאים רואים בחיוב הכתובה חיוב גמור, וכמעט כל הנשים מוחלות על כתובתן בעת סידור הגט. גם הגברים לא תופסים שההתחייבות בכתובה היא התחייבות גמורה, ולכן מצוי שהם תמהים כשדורשים מהם לשלם התחייבות זו. ומה"ט גם הסכום הנכתב בכתובה אינו נעשה מתוך גמירות דעת, וידיעה ברורה שסופה של התחייבות זו להגבות. והגם שלענין הלכה חלה התחייבותו והיא התחייבות גמורה, זה רק מפני שסו"ס על מה שחותם מתחייב, וראיתי מביאים שרבים מגדולי הפוסקים בזמננו מורים שלא לכתוב בכתובה אלא התחייבות של מאתיים זוז וגם מאתיים זקוקים לבני אשכנז. ולא לכתוב "תוספת כתובה". והטעם דעיקר הסמיכה אינה על הכתובה, וטוב שלא יתחייב עצמו במה שלא יודע פרט שהרה פעמים א"א לו לעמוד בהתחייבות. עכ"פ לפ"ז י"ל דהתיגרא מתקיים בשאר התחייבויות או בכל שאר ההכנות לחתונה.

גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת וגו' [שם ס"א]

אמר הג"ר אליהו דיסקין שליט"א דיתכן דבא לרמז לעונש על מה שעושים נגד רצון ה' גם כשלא כתוב מפורש בתורה, היינו שעושה הכל כפי ההלכה ומ"מ הוא השחתה גדולה ונוגד רצון ה'. ודוגמא לכך מה שמסופר בגיטין נח. "מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו ושוליא דנגרא הוי, פעם א' הוצרך רבו ללוות א"ל שגר אשתך אצלי ואלונה, שיגר אשתו אצלו שהה עמה ג' ימים. קדם ובא אצלו ואמר אשתי היכן היא, א"ל אני פטרתיה לאלתר שמעתי שהתינוקות התעללו בה בדרך, א"ל מה אעשה א"ל אם אתה שומע לעצתי תגרשנה, א"ל והלא הכתובה מרובה א"ל אני אלוה לך הכסף. גרשה, הלך הוא ונשאה והגיע זמן הפרעון ולא הי' יכול לשלם, א"ל בא ותשמש אותי בשביל חובך. והיו הם יושבים ואוכלים והוא הי' עומד ומשקה עליהן והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן ועל אותה שעה נתחתם גז"ד.

וכ' ע"ז בהגהות יעב"ץ שם ד"מכאן נראה ברור דיש עוון שאינו מפורש ומבואר בשום מקום, והוא חמור מאד ושנוי בעיני המקום יותר מעבירות חמורות להעניש הרבים בעבורו, בשביל שאין חוששין לו כלל כיון שהיותו מתנגד לשכל, והוא מצד מה דעלך סני לחברך לא תעביד". ע"כ ד' היעב"ץ. הרי דיש לך מעשה שאינו נוגד הלכה ומ"מ הוא שחיתות גדולה ושנוי בעיני המקום וע"ז באים קללות אשר לא כתובים בספר התורה הזאת.

ועד"ז פי' הג"ר אשר ווייס שליט"א [במנחת אשר עה"ת] הא דכתוב לעיל [כ"ז כ"ו] ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, דנתחבטו הראשונים מה הכוונה בזה ע"ש, והוא פי' דקאי על דברים אשר לא כתובים בהדיא אבל אפשר להבין מעצמינו דזהו רצון הקב"ה, וכענין צער בעלי חיים לכמה דעות דלא מפורש בתורה, ומ"מ נראה מכמה מקומות דרצון ה' לא לצער בע"ח ע"ש שהאריך טובא כדרכו בקודש מכמה דוגמאות.

עוד מביאים המפרשים בשם מדרש [יערות דבש ח"א דרוש ד' הובא גם במשך חכמה כאן אולם לא ידוע באיזה מדרש ³⁷] דקאי על מיתת צדיקים, ויש בזה כמה ביאורים בספרי

כך יתמעט השראת השכינה בתחלת בנין הבית וזה כבר ממילא ישפיע על כל החיים.

והנה אם כתוב בגמ' "ליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא" מבואר דאין חכמה ואין עצה נגד עצם התיגרא דתמיד יהי' איזה סבה לעגמת נפש, ולכן העצה לזה הוא שכבר מתחלת ההכנות לחתונה יחליט בדעתו שאף אם יזדמן לידו איזה עגמת נפש קטנה או גדולה, מ"מ לא יגרע משמחתו מאומה, וגם ממילא לא יאשים עצמו לחשוב שהוא גרם לעצמו עגמת נפש זו, בזה שלא הי' נזהר מתחלה, או להאשים אחרים בזה, כיון שיהי' ברור לו שגם אם הי' חוסך עצמו עגמת נפש זו הי' בא עגמת נפש אחר במקומו, ואם ינצח במלחמה זו, אז ערך השמחה שלו יהי' כפלי כפלים וכבר ממילא יגרום להשראת השכינה יותר גדולה וא"כ יצא הפסדו בשכרו.

וראיתי בשם האמרי אמת דשמחת שבע ברכות הוא המילתא בדריחותא שלפני כל החיים, ולד' הר"ן בביאור מילתא בדריחותא לפני הלימוד שזה להביא השראת השכינה א"כ ה"נ אם רוצים שיהי' השראת השכינה בכל החיים יש להמשיכו בתחלה ע"י שמחה.

ובשם משמואל בפרשה שלנו ג"כ עוסק לפרש ענין שמחת חתן וכלה וכ' ע"ז כמה טעמים [תר"ע] א: ע"פ מש"כ בס' העיקרים דשמחה נותנת קיום לדבר, והאדם ע"י הנשואין נעשה שיהי' קיום למינו לעד כמ"ש בשבע ברכות והתקין לו ממנו בנין עדי עד, ע"כ באה המצוה לשמחם, למען יהי' קיום לעד. ב: עפ"מ"ש הרבי מלובלין וצלה"ה הפירוש משנכנס אדר מרבין בשמחה, היינו שמרבים הסטרא דקדושה ע"י השמחה, ואב ממעטין בשמחה שממעטין הסט"א ע"י השמחה. ולפי"ז י"ל ג"כ בכל ענין ששייכת בו גם שמחה גשמית צריכין שמחה, וע"י השמחה משפילין את כח הגשמי שלו ששרשו בסט"א עד שתשאר רק המצוה לבדה מטהרה בלי תערובת וזה גם ענין שמחת יו"ט דיו"ט יש בו תפיסת יד אדם וא"כ יוכל להתערב בו ג"כ גשמיות ח"ו, משא"כ בשבת שאין בה תפיסת יד אדם דקביעא וקיימא וכל דינין ערקין ומתעברין מינה, לכן א"צ שמחה. ולכן הביכורים ג"כ צריכים שמחה כמ"ש ושמחת בכל הטוב, משום דבהם יש שמחה שמאסף אל הבית, א"כ יוכל האדם ליפול ח"ו שתהי' השמחה גשמית, לכן צריכין שמחה להגביה שתהי' בלתי לה' לבדו. ובישמח ישראל ליקוטים כ' דע"י שמחת חתן מבטלין קליפת מחלת שממונה על תוף ומחול ושמחה של הוללות ע"ש באריכות.

מכה אשר לא כתוב על עבירות שאינם כתובים

³⁷ ידידי הרב אלכסנדר כהן שליט"א העיר מדברי המדרש רבה איכה פרשה א סימן לו [והובא בהעמק דבר בפסוק נט] "מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממאה תוכחות חסר שתיים שבמשנה תורה, ומחורבן בית המקדש, בתוכחות כתיב (דברים כ"ח) והפלא ה' את מכותך, ובחורבן בית המקדש כתיב ותרד פלאים, אבל בסילוקן של צדיקים כתיב (ישעיה כ"ט) לכן כה אמר ה' הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, וכל כך למה (שם ישעיהו כ"ט) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבונים תסתתר" מבואר דמיתת צדיקים איננה מצ"ח קללות וא"ש דזה מכה אשר לא כתוב כאן.

הי' חסד ונס מיוחד שאף שהי' הדרך כ"כ ארוך ומסוכן וע"פ דרך הטבע לא הי' שייך לשרוד מ"מ הצליחו במשך כל הדרך והי' להם מספיק מזון ולבוש ונעליים, ולזה בא התוכחה שאם לא מכירים חסדי ה' אז השיבך ה' מצרים במהירות גדול בלי שהיית זמן והדרך הכי קצר הוא ע"י ספינה שעובר דרך נחל מצרים וגם לוקח הרבה בני אדם בבת אחת. והוסיף ידידי הרב אלעזר חיים ליבערמן שליט"א דהלימוד בזה שמדרגות גדולות לוקח הרבה זמן להשיג ולזה הוצרכו לעבור כל הדרך המסוכן עם כל הנסים, אבל איבוד המתנות והמדרגות אינו לוקח זמן וכדאיתא אצל תורה [נחגיגה טו.] שקשים לקנותם ככלי זהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית.

תוס' סכנה בחוזרים למצרים באניות

ע"ל בענין אניות, דהנה יש סכנה מיוחדת ביורדי הים דלכן מברכין ברכת הגומל ולתרגום יונתן שיעברו דרך ים סוף לכו"ע יש בו דין הגומל, אבל אם יעברו דרך נחל מצרים תלוי במנהגים וכמש"כ בביאור הלכה ריש סי' רי"ט דלמנהג ספרד מברכין הגומל גם בכל נהר שמהלכים בה באניות גדולות דס"ל שם בס"ז דכל הדרכים בחזקת סכנה, ולא בעי' דוקא ים גדול, או מקום סכנה מיוחדת, וא"כ התוכחה שבאניות כיון ששם יש מצב של פחד כיון שנמצאים במים וזה תוספת תוכחה, אלא דלמנהג ספרד גם בכל דרך מעיר לעיר מברכין וא"כ גם אם לא היו הולכים באניות הי' נחשב כסכנה, [ולמנהג אשכנז יתכן דלולא ים סוף הי' אפשר לעבור שלא דרך מדבר רק מעיר לעיר] אולם מצד הפחד יתכן דיש יותר פחד באני' כיון דאם ישבר האני' יאבד חייו ברגע אבל ביבשה יש יותר סיכוי לברוח ולינצל. [וכ"ז באניות של פעם שעלולות להשבר אבל בזמנינו שמפליגים באניות קטור ול"ש כלל היזיקא גם למנהג ספרד אין לברך בנהר או בכנרת, ויש להוסיף דגם בהפלגה בים סמוך לחוף דרך טיול אין לברך אא"כ נכנס לעומק הים במהלך של שעה וחומש, ולמנהג אשכנז גם בעומק הים לא יברך אא"כ הפליג בעומק של כמה ימים או שנקלעו לסערה במשך הנסיעה ע"י בכ"ז בפסקי תשובות סי' רי"ט]

ויש כאן להעיר דמסתמא הי' המנהג ליסע כל יום דרך נחל מצרים מא"י למצרים וכן להיפוך, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' י"א דן באריכות בעיירות העומדים בין הימים ומנהגו של עולם הוא ליסע בכל יום ממקום למקום דרך הים אי יברכו, ובאמצע דבריו דן לא לברך כלל ע"פ דברי האבני נזר או"ח סי' ל"ט גבי נוסח ברכת הגומל שמברכים הגומל לחייבים טובות ובתשו' מהר"ם מינץ סי' י"ד פי' כיון דנחלה מסתמא חטא, ולענין הולכי מדבריות ויורדי הים קשה שהרי מעצמם נכנסו לסכנה, ותי' דזה עצמו חטא שסיכן עצמו, ואם מחמת הכרח זה גופא שהקב"ה סיבב לו ההכרח זה סימן שחטא, ולפ"ז בהולכי דרכים שמנהגו של עולם הוא ל"ש כלל נוסח

הדרוש, ויל"פ דא"א לדעת גדול המכה במיתת צדיקים דלפעמים הצדיק הי' הצינור לכל מיני השפעות רוחניות וגשמיות וזה יפסק בפטירתו ולעולם לא יהי' ניכר שהי' תלוי בו, ובפרט בצדיקים נסתרים, או צדיקים שהיו חולים ומרותקים למטתם ולא יכלו לעשות כלום, דלא ניכר לעין שום הבדל בעולם אחרי פטירתם, אבל באמת אין לנו השגה עד כמה צדיקים כאלו מגינים על הדור ומביאים השפעות טובות לדור, וע"ז יש לנו לבכות.³⁸

התוכחה בחזרה למצרים ע"י אניות דוקא

והשיבך ה' מצרים באניות בדרך וגו' [שם ס"ח]

וברש"י בספינות בשבי'. והיינו שיעברו באני' דרך נחל מצרים שמפסיק בין ארץ מצרים לא"י כמבואר בפ' מסעי. [נחזקוני] אולם בתרגום יונתן מבואר שיגלה אותם למצרים דרך ים סוף. ויל"ע מה איכפ"ל אם ישיבו למצרים באני' או ברגל או בכל צורה אחרת וכי איזה תוספת תוכחה יש בזה. וגם הרי אין צורך כלל לחזור דרך הים או הנהר דהרי אפשר ללכת ביבשה, ולתרגום יונתן א"ש דהתוכחה הוא דהרי מתחלה עברו דרך ים סוף ביבשה ועכשיו יצטרכו אני', אבל אי הכוונה לנחל מצרים מה איכפ"ל בזה.

ופי' בחזקוני וברעת זקנים מבעלי התוס' דאם היו מוליכים אותן ברגל לא היו שובים כי אם האנשים שיכולים ללכת ברגלם, ולכך הולכים באניות שאז מכניסים הכל זקן בחור נשים בתולות וטף שאין יכולין ללכת ברגליהם. וכן הי' בשואה רח"ל שהצליחו להוביל מליוני יהודים לאושוויץ אנשים נשים וטף ע"י הרכבות. ולפ"ז אין הנקודה דוקא אני' דרך הנהר דה"ה אם היו חוזרים בעגלות דרך היבשה.

ויתכן להוסיף דמונח בזה, דהרי הדרך ממצרים לא"י לקח לכלל ישראל הרבה זמן וכמה הרפתקאות עברו עליהן עד שזכו להגיע לא"י ויש להוסיף במש"כ ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, היינו שהי' להקב"ה תוכנית להעבירם במדבר כדי ששם יקבלו התורה ושיהיו שם מ' שנה כדי ללמוד כל הלימודים של המדבר כמו ירידת המן וכדו' ועלו ממדרגה למדרגה במשך מ' שנה עד שזכו ליכנס לארץ וזהו ראשית הפרשה והי' כי תבוא אל הארץ היינו שהשמחה הגדולה הוא שזכינו להגיע אחרי דרך כה ארוכה ומסוכנת, וע"ז גם מרחיב להלן "ואולך אתכם מ' שנה במדבר לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגליך", שזה

³⁸ נאמר ביום ד' כי תבוא תשפ"ד, בהספד על א' מוהיקי בית מדרשו של אאמור"ר שליט"א עובד ה' מנעוריו ות"ח מופלג הג"ר ר' אליעזר ב"ר פסח יוזף וצ"ל שבשנים האחרונות סבל יסורים רבים והי' מרותק למטתו בבית חולים ולא הי' יכול לעשות כלום והעמיד דורות ישרים ומבורכים ת"ח מופלגים ועובדי ה'. יהי זכרו ברוך.

יותר חמורה ואז ממילא פשיטא שלא יהי' קונה דאין מה לקנות, ותי' באילת השחר דצ"ל דיש שתי קללות דיש שיהרגו ויש ישארו בחיים ולא יקנו.

אולם לדעת רבינו בחיי מש"כ אין קונה הוא מדה טובה שלא נהי' עבדים לעבדים, ואע"פ שיהרגו בנו הריגות ושמדות נישאר בני חורין לעבוד את ה' כי לא מאסתי ולא גאלתיים לכלותם, נמצא דמצטרף לחלק ההודאה שהסברנו לענין אניות, וגם ע"ז יש להודות להקב"ה, וגם רמב"ן כתב לעיל דאף דמחז"ל משמע דהשבה למצרים הוא בגדר קללה, אולם "אחרי היותינו בגלות ובארץ אויבינו לא נתקללו מעשה ידינו ולא אלופינו ולא עשתרות צאננו ולא כרמינו וזיתינו, אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ ההיא או אפי' במצב יותר טוב מהם שרחמיו עלינו, כי ישיבתינו בגלות היא בהבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתי" וגו' ולפ"ז עצם היותם בגלות הוא ברכה כדי שלא יתקיים בנו כל אלו התוכחות שנאמרו רק אם היינו נשארים בא"י, וא"כ ההשבה למצרים אינו כ"כ קללה.

ולפ"ז לענין מה שחקרנו לעיל לענין ברכת הגומל דהרי עדיין נמצא בסכנת שבי', בוודאי יש לברך הגומל כשמגיעים לארץ האויב וגם שייך הנוסח הגומל לחייבים טובות, כיון שמצד העוונות שלנו הי' ראוי שיתקיים בנו כל התוכחה ואז לא היינו נשארים בחיים, וכש"כ שהיינו בסכנה לירד בים ואעפ"כ גמל לחייבים טובות והצילנו שנשארו לחיות בגלות בלי להמכר לעבדים ושנוכל להמשיך לחיות חיי תורה ומצוות, גם אם אנו סובלים מן הגוים לפעמים. וזה כדברי החת"ס בדרשות עמוד שמ"ט שהבאנו בתחלת דברינו דזה חלק משמחת ר"ה שגם בגלות ואחרי כל הירידות אנו זוכים לעבוד את ה' ולשוב בתשובה.

השייכות בין פ' כי תבוא וכניסה לבנין חדש

מה שדרשתי בעז"ה בביהכ"נ משובב נתיבות בש"ק פ' כי תבוא לפני כמה שנים, שאז עברנו מביהכ"נ הישן שהי' בקרוואן לבנין חדש.

יש כאן כמה ענינים המזדמנים יחד, הנה אנחנו עכשיו שתי שבתות לפני ר"ה וצריכים להכין עצמינו לזה, וא"כ העיקר הוא הרגש יראה ופחד ותשובה, מאידך עיקר עסקינו בפ' השבוע הוא עניני ביכורים שהוא ענין שמחה כמבואר במשניות, ומעצרת עד החג מביא וקורא מ' דזה זמן שמחה, ואיך יש לשלב שתי ההרגשים יחד?

עוד אנו עכשיו בעסק לעבור במשכן החדש בביהמ"ד הגדול, מאידך תפלה זו עדיין אנו מתפללים כאן בביהמ"ד הישן, ומראה הביהמ"ד הישן מעורר צער

חייבים דלא מחמת חטא הוצרך לנסוע, וי"ל דכאן כשחזרו למצרים באניות, כיון דמפורש בתוכחה שזה נגרם מחמת חטאם, שפיר שייך הנוסח לחייבים גם אם הי' המנהג ליסע דרך שם.

ברכת הגומל כשחזרו למצרים באניות

עוד יל"פ בדרך צחות במה שמונח בהשבה באניות ולמה זה נבחר לתוכחה אחרונה, דהנה הי' אפשר לחקור כשחזרו למצרים באניות אי יברכו ברכת הגומל מצד יורדי הים, כיון דעדיין נמצאים במצב של בית האסורים ע"י שהם בשבי', וזה חקירה כללית בד' הצריכים להודות אם יצא מכלל סכנה אבל עדיין לא יצא מכלל סכנה אחרת אי יכול לברך, ומסתבר שאם הסכנות ל"ש אחד לשני יכול, אבל אם סכנה אחד שייך לסכנה השני' כגון ששבו אותו ויורדים דרך ימים ומדברות כדי למכרו לעבד אולי כ"ז שלא ניצל מעבדותו ל"ש להודות על סכנת הדרך. והנה בנוסע לחו"ל לצורך נתוח, נחלקו הפוסקים דד' הגריש"א וצ"ל [אבני ישפה ח"ד ל"ג] שלא יברך עד אחר הניתוח כיון שכל נסיעתו הי' רק לצורך הניתוח, וכ"כ בשו"ת צי"א חיי"ח סי' כ"ב והוסיף שם ע"פ העמק דבר פ' וישלח דגם אם עדיין לא הגיע הצרה השני' לא יברך. אולם ד' הגרשז"א בהליכות שלמה שמברך על הטיסה גם לפני הניתוח, ולכ' ה"נ עליהם לברך הגומל כשיורדים מן האניות במצרים.

ולפ"ז י"ל בדרך צחות דמה שכתוב ענין זה בסוף התוכחה, דזה יהי' להם למבחן אם קיבלו מוסר ה' כהוגן, דהרי עיקר התוכחה הי' עבור שלא עבדו את ה' בשמחה מרוב כל, ומונח בזה שלא השלימו עבודת ביכורים דהוא ההכרת הטוב וההודאה על כל פרט ופרט מן החיים, והתיקון לזה הוא כשגם אם נמצא בתוך צרות ודחקות גדולה מ"מ מתבונן בחסדים שעושה לו הקב"ה, ולפ"ז אם יברכו הגומל כשיורדים מאניות הגם שעדיין נמצאים במצב של סכנה משבי' ובית האסורים בזה הם מתחילים לתקן מה שלא עבדו בשמחה מרוב כל שהי' להם הכל, וכיון שמכירים טובה על פרט אחד, אז לאט לאט יצאו מן התוכחה, וכן יעצו גדולי הדור למי שמוקף בצרות גדולות שיתחיל להתבונן עד מה שעדיין טוב לו ולהודות להקב"ה על זה ולאט לאט יראה עוד ועוד חסדי ה' ועי"ז יברכו הקב"ה ויצא מן הצרות שלו.

המדה הטובה בהא שלא יקנו אותם לעבדים

והתמכרתם שם לעבדים ושפחות ואין קונה: [שם]

פירש"י אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות ואין קונה כי יגזרו עליך הרג וכליון ולפ"ז זה קללה. וקשה דא"כ הול"ל בפירוש שיהרגום שזה קללה

לר"ה, וההסבר עפ"י הנ"ל דיסוד עבודת ר"ה דבשביל שיהי' התחדשות לקיום הבריאה מוכרחים להחזירו להקב"ה וזה רק ע"י הביטול וההכנעה להקב"ה ומכריזים שהקב"ה שליט בכל והכל מגיע ממנו ועי"ז התחדש הבריאה, והגיע השפע לכל העולם דתמיד כשנותנין הראשית אז חלה הקדושה על המשויר ומראשית כל פרי האדמה מתייחס גם לכל הפירות של כל העולם. וכשאינן מקדש צריך לעשות עבודה זו בלב ע"י הרבה יגיעה ובעיקר ע"י תפלה ובתפלת ר"ה ויוה"כ, והעיקר ההכרה וההכנעה להקב"ה שהכל מגיע ממנו.

והנה התורה מלמד אותנו איך להגיע לביטול וזה ע"י מקרא ביכורים שדרכו אנו מפרטים הטובות שעשה עמנו הקב"ה אבל חזינן דצורת הדברים הוא להתחיל מן ההתחלה, ושפ"א ביאר דעי"ז מקשרין אל השורש ולכן גם בתפלה אנו חוזרים כל יום על יצי"מ וקרי"ס.

אבל בדרך עבודה למעשה י"ל דכדי להרגיש הכרת הטוב לא מספיק סתם להודות אלא צריך לדמיין כאילו לא הי' לי דבר זה ואיך הי' נראה, ולכן מתחילין במה שהיינו אצל לבן בלי כלום ובמצרים שלא הי' לנו שום דבר וקושי העבדות והכל צריך לפרט לפרטים. וכמ"ש השפ"א בענין התוכחה שמה שלא עשינו "מרוכ כל" נצטרך לעשות "מחוסר כל" שהקב"ה צריך לקחת המתנות מן האדם כדי שיכיר שהכל מהקב"ה לוקחים ממנו בנים ובנות, גם שור שהיה אמור לאכול ממנו לוקחים ממנו תחת אשר לא עבד ה' בשמחה מרוב כל, והעצה שלא יצטרך ח"ו להגיע לתוכחה ע"י שיעשה פעולות לדמיין כאילו אין לו זה.

ודוגמא לזה מה שסיפר הגה"צ רבי אבגדור מילר זצ"ל על עצמו שטייל בגינה ושמע איך ששתי זקניות גויות מדברות וא' מהם מתאוננת איך שהאור בניו יורק מאוד לא טוב והזדעזע וחשב בכעס איך מעיזה לדבר כן בשעה שחברותי' מונחים בבית הקברות ולא יכולים לנשום? אבל פחד שדיבורים אלו ישפיעו עליו לרעה, לכן כשהגיע הביתה הכניס ראשו לקערה של מים עד שכמעט לא הי' יכול לנשום והוציא ראשו והרגיש איך שהאור כ"כ טוב ונעים.

וכן מי שלא מרגיש הכרת טובה מספקת על פוקח עורים יעצום עיניו ויגשש כאשר ימשש העור באפילה ואז יפתח עיניו, וכן הלאה בכל שטחי החיים, ואז יגיע להתבטלות והכנעה וזה ההכנה הראוי' לר"ה וזה ההכנה להכנס לביהכ"נ החדש שאומרינן במה טובו "ואני ברוב חסדיך וכו'" אשתחוה" וכן בפתיחה לסליחות אומרים נבואה למשכנותיו וגו' בואו נשתחוה ונכרעה הכל זה

ושמחה ביחד, דהרי ביהמ"ד זה התפללנו בו עשרות שנים והשקענו בו כ"כ הרבה וכותלי ביהמ"ד זה ספגו כ"כ הרבה קדושה מכל התפלות והתורה שלנו, ובפרט הורגש קצת זעזוע למראה פירוק הארון הקודש בליל רביעי שנגדו התפללנו כל השנים האלה, ואת דלתיו פתחנו בכל עת רצון וממנו הוצאנו הספרי התורה, ואף שידענו שהפירוק הי' כדי להביאו במקום יותר נאה מ"מ יש קצת רגש של צער וכן בראותינו פינוי הספסלים והסטנדרים ויש לראות אם אפשר להוציא איזה לימוד מזה.

כאן הארכנו בענין איסור נתיצה ולא הבאנו כל המו"מ שלא נוגע לכאן וכתבנו רק המסקנא.

עכ"פ ע"פ הלכה בוודאי היה מותר לפרק הארון הקודש כדי להעבירו, אלא דיש להתבונן מה אפשר לקחת מזה ע"פ דרך העבודה.

הנה כ' במדרש עה"פ ואני אשתחוה ואכרעה נברכה לפני ה' עושינו צפה משה שיתבטלו הביכורים תיקן להם ג' תפלות וצ"ב. וביאר השפ"א דיסוד קיום הבריאה הוא בזה שהעולם מקושר תמיד אל שורש ההשפעה וזהו הראשית והעולם מתרחקת יותר ויותר מהשורש ע"י שאף אחד אינו מכיר שהכל בא מהקב"ה, וממילא ל"ש קיום לבריאה, ולזה הקים הקב"ה כלל ישראל לו לעם שהם יהיו עליונים ולמעלה על כל העמים, ועליהם מוטל התפקיד להחזיר את הבריאה אל הקב"ה ולקשרו לשורש, ועי"ז יהי' קיום לבריאה והצורה הוא ע"י שישראל מכירים בשלימות גמורה שאין להם שום דבר אלא מהקב"ה ומכריזים זה בקול רם, ובזה הם מתבטלים לגמרי להקב"ה ומתקשרים לשורש הבריאה ששם הוא שורש הברכה, וממילא חלים עליהם כל הברכות ועל ידם מגיע השפע לכל הבריאה וזה הי' עבודת הביכורים.

והנה השפ"א מחדש דהא דכ' והשתחוית אינו בגדר מצוה להשתחוות, רק שזה בגדר שכר ותוצאה שסגולת מצות ביכורים והקריאה השריש בתוך האדם הרגשת התבטלות עצומה עד שהגיע ממילא לדרגת השתחוואה, וקיום מצוה זו פעם בשנה הספיק לכל השנה ולא הי' צריך יותר, וע"י שראה משה שיהי' זמן שלא יהי' להם ביכורים תיקן ג' תפלות כל יום, שבכל זמן שמתחדש הזמן בקר ערב וצהרים ישריש האדם בקרבו הרגשת הכרת טובה והרגשת הביטול וכולי האי ואולי יגיע למה שזכה ע"י הביכורים.

עוד מחדש השפ"א דהגם דאפשר להביא ביכורים מעצרת עד החג מ"מ עיקר זמן ההבאה הי' לפני ר"ה נ"ל לפי שרק אז היו כל הפירות מוכנים, ידידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א עוד חידש דבזמן המקדש הי' זה עיקר ההכנה

צורת ביאה להיכל ה' וצורת ביאה לשנה חדשה וזה נרמז בשם פ' השבוע "כי תבוא" דקאי על כל צורה של ביאה.

ולזה כשמפרקים הביהכ"נ הישן או הארון הקודש ה"ז ע"מ לתקן דהיינו ע"י הפירוק במה שיש לנו הרי אנו יכולין לדמיין כאילו אין לנו את הדבר הזה, כאילו אין לנו כזה ביהכ"נ טוב כזה קהלה נחמדה, ועי"ז יבנה הביהכ"נ החדש ביסודות איתנים של הכרת טובה לכל מי שטרח בהקמת הבית הזה ובפרט להקב"ה, ואז נוכל להתפלל להקב"ה על השנה החדשה השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו'.

בירור בענין מצבו של גוי לאחר מיתתו³⁹

האם שייך שיהי' לגוי חלק לעוה"ב

לעיל בפסוק את ה' האמרת היום הזכרנו ביאור מו"ז זצ"ל בד' הגמ' ברכות דחטיבה אחת, ושנפש יהודי לאחר מיתתו חוזר לשורשו ומתדבק ליוצרה משא"כ גוי שנפשו יורדת למטה לארץ, והנה הגוים בעצמם יש להם דמיונות שוא בכל מה שקשור להשארות הנפש, ורק לכלל ישראל ניתן תורת אמת לדעת עניני השארת הנפש אחר מיתה, א"כ יש לדון ע"פ אמיתות תורתנו האם יש נפשות של גוים שאינם בכלל משנ"ת לעיל שנפש הגוי יורדת בארץ ומתחבר לשורשה.

הנה לפני שנביא דברי חז"ל בזה, יש להקדים לשון רבינו הח"ח בהקדמתו למשנ"ב אחרי שהאריך מה שאנו צריכין להודות להקב"ה ע"ז שחיי עולם נטע בתוכינו, דהיינו שהקב"ה נטע בנו נטיעה שע"ז נוכל לחיות לעולם דכמו שהגוף צריך מזון גשמי ה"נ הנשמה צריך מזון דק רוחני ובלי זה לא יתכן שתחי', והתורה היא להנפש כמזון לגוף, ולכן ע"י התורה נחי' לעולם לזה כ' "משא"כ בעובדי כוכבים לא יוכל לחיות הנפש רק בעודה מחוברת לגוף וע"י מזון הגוף, משא"כ אח"כ שאין לה דבר שתחיי' תוכרח להיות כלה [אחר שתקבל יסורין על עוונותי' שעל אותה העת נותנין לה חיות כדי שתוכל לקבל העונש] עכ"ל. הרי מבואר מד' הח"ח דלגוי לא יתכן כלל קיום לאחר מיתה, ורק ניתן לו חיות כדי שיוכל לקבל יסורים. וע"פ הנ"ל דאין להם נשמה חלק אלוה ממעל א"ש דאין להם קיום נצחי. ומ"ש שניתן לו

³⁹ הנה בפ' כי תבוא שנת תשפ"ב מתה מלכת אנגלי' והי' עסק גדול בעולם ובפרט באנגלי' סביב ההלווי' וכיון שעשתה הרבה דברים טובים גם ליהודים נכנסתי לעומק הסוגיא לברר מה מעמדו של גוי כשר לאחר מיתתו והאם יש איזה מצוה להשתתף בהלווייתה- [ואגב זה הזכרנו עניני כבוד מלכות שנוגע גם לר"ה המתקרב ובא], וזה המשך למשנ"ת בפנים אודות חלקו של יהודי לאחר מיתתו וההבדל בין גוי לישראל בענין זה. ומוסר השכל גדול יש לקחת מכ"ז בהבדל שבין גוי לישראל, דאז כל העולם עסקו במלכת אנגלי' וכבר בשנה אחרי זה בשנת תשפ"ג כשבקושי עבר שנה כבר שכחו מזה רוב העולם לגמרי, משא"כ גדולי ישראל אחרי שנים רבות דבריהם חיים וקיימים בכל יום ויום כפי כל ישראל, ולא רק גדולי ישראל אלא כל יהודי יר"ש שגידל דורות יראים ושלמים הדורות ממשיכים לדבר עליו ומנסים לילך בדרכיו.

חיות לקבל יסורים הוא דבר פשוט מסברא, דאל"כ איך יקבלו הגוים הרשעים עונש בפרט הרשעים הגדולים כמו הצורר הגרמני ימ"ש וחבריו, הרי בעולם הגשמי ל"ש כלל ליתן להם עונש ובהכרח שיהי' לאחר מיתתם, וכן מפורש בגיטין נו: דאונקלוס בר אחתי' דטיטוס העלה אותו באוב ושאל אותו מי חשוב בההוא עלמא, א"ל ישראל, ויעץ לו שלא יתגייר שהמצוות מרובות מאד ולא תוכל לקיימם, אח"כ גם אמר לו איזה עונשים הוא מקבל כל יום עבור שהחריב ביהמ"ק, ואח"כ העלה גם בלעם באוב, הרי דרשעי הגוים יש להם קיום גם אחרי מאות שנים כדי לקבל עונשם.

ומצד זה הי' מקום לומר דעד כמה שאין מגיע לנפש הגוי עונש, אז ברגע שמתים מתבטלים ממציות והרי הם כנפש הבהמה שיורדת למטה לארץ, וכלשון הפסוק [בירמ' נ' י"ב] שאומרים כשעוברים בית הקברות של גוים "בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה" [שו"ע רכ"ד סי"ב והושמט בגלל הצנזורה] ומשמע דקאי על אחר מיתתם שכולו כמדבר שממה שאין בו כלום, [אולם פשטות הפסוק קאי על הארצות של הגוים] אולם מאידך יש לדון אם עושים מעשים טובים האם נימא דלהם יש קיום רוחני ומקבלים שכר ע"ז, או דנימא שהקב"ה משלם שכרם בעוה"ז כיון שלאחר מיתתם אין להם קיום.

והנה זה פשוט מסברא דגוי שהי' לו קיום רוחני לאח"מ כדי לקבל עונשים אפשר להקל דינו ע"י זכותים וכן מבואר בספר חסידים סי' תש"ץ דגוי שעשה טובות ליהודים יכולים לבקש מהקב"ה שיקל בדינו וכו' והיינו דבזכות מה שגרם שישראל יכלו לעבוד את ה' יכולים אותם יהודים לבקש שהקב"ה יקל דינו, דהרי אין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' אולם כ"ז לענין להקל על ענשם אבל עדיין לא ידענו מזה שיהי' לו חלק לעוה"ב בעצם על מעשיו הטובים דאולי זה לא שייך כלל כיון שאין לו נשמה קדושה.

והנה מסברא י"ל כמו שאמרנו אצל הרשעים דפעמים לא יתכן לענשם בעוה"ז או שלא קיבלו ענשם ואז הקב"ה נותן להם חיות לקבל עונשם, ה"נ י"ל לאידך גיסא שאם לא קיבלו שכרם על מעשיהם הטובים בעוה"ז יתן להם הקב"ה חיות רוחני כדי שיוכלו לקבל שכרם לאחר מיתתם. וכן מצאתי בתפארת ישראל נפ"ג דאבות מ"ד בועז א' על המשנה חביב אדם שנברא בצלם דלד' התוי"ט ועוד קאי גם על גוים] דפשוט כן מסברא ממש"כ צדיק ה' בכל דרכיו ואין ספק כי הוא נותן שכר על כל

ג"כ הרבה עגמת נפש בחיים, וא"כ אולי עדיין לא קיבלה שכרה משלם, ועדיין מגיע לה שכר לעוה"ב.

הלכה כר"י דיש לחסידי אוה"ע חלק לעוה"ב

והנה יש לנו בזה גמ' מפורשת סנהדרין קה. במה דאיתא שם דבלעם אין לו חלק לעוה"ב ומ' דבלעם הוא דלא אתי לעלמא דאתי הא אחריני אתי, ואמרי' דנחלקו בזה רבי אליעזר ור' יהושע, [והוא בתוספתא סנהדרין שם] דלר"א אין לשום גוי חלק לעוה"ב שנא' ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכיחי אלקים, רשעים אלו רשעי ישראל, וכל גוים שכיחי אלקים אלו פושעי עו"כ, אבל לר' יהושע דוקא לרשעי הגוים אין חלק לעוה"ב דמזה דכתיב כל גוים ולא כתיב ככל גוים מבואר שהפסוק מדבר בענין אחד, וה"ק ישובו רשעים לשאולה והם כל גוים שכיחי אלקים כגון בלעם ושכמותו. ומצינו בגמ' בכמה מקומות שגוים היו מזומנים לחיי עוה"ב, כגון הא דע"ז יח. דהרומי שהי' ממונה לשרוף רבי חנינא בן תרדיון והסיר את הספוגין כדי שישרף מהרה ונשבע לו רבי חנינא שיזכה לחיי עוה"ב, אח"כ קפץ הרומאי לתוך האש ויצאה בת קול ואמרה ר"ח בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין לחיי עוה"ב. [וראה עוד להלן שהבאנו הסוגיא דאנטונינוס וקטיעא בר שלום]

וכן פסק הרמב"ם בפ"ח ממלכים הי"א דכל גוי המקבל עליו שבע מצוות בני נח ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעוה"ב, וכ"כ בפ"ג מהלי תשובה ה"ה אחרי שכ' שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב אע"פ שחטאו שנא' ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ ארץ קאי על ארץ החיים והיא העולם הבא, מסיק "וכן חסידי אומות העולם יש להם חלק לעוה"ב". וכ"כ בספ"א מהלכות עדות.⁴⁴

איזה סוג עוה"ב יש לגוי

אלא דלא נתפרש היטב מהותו של עוה"ב זה דפשטות מ' דומיא דישאל ולד' הרמב"ם [בפיה"מ בסנהדרין שם ובפ"ח מהלי תשובה ובמאמר תחיית המתים] עוה"ב הכוונה לעולם הנשמות שלאחר מיתתו של אדם שהרי נשמת האדם היא נצחית וממשיכה להתקיים אחר מיתתו ומקבלת שם שכר ועונש, ולפ"ז גם לחסידי אומות העולם יש קיום רוחני זה בעולם הנשמות לאחר מיתתם. אלא דיש להדגיש דאין הכוונה שנכנסים לגן עדן כמו כל

מעשה טוב, ללא הבדל מי עושה את המעשה⁴⁰ ושכר זה יכול בהחלט להיות גדול מכדי להנתן בעוה"ז וחייב להשמר לדרגות הגבוהות לעוה"ב. וראה להלן שהבאנו עוד מדבריו.

וכ"ז נפק"מ לגוים שמסרו נפשם להציל יהודים בזמן המלחמה ומתו בלי שיהי' נראה שקיבלו ע"ז איזה שכר מן השמים, וכן למלכה של אנגלי' שהיתה בעלת מעשים טובים⁴¹ ואהבת ישראל, ובזכותה ובזכות אבי' המלך גורג' ⁴² נתקבלו אבותינו ורבותינו בענגלאנד בימי המלחמה בסבר פנים יפות ויכלו לבנות דור חדש ברוגע ובשלחה, ולכן אכן זכתה לאריכות ימים ושנים תוך עושר וכבוד מופלגת בזכות ברכת צדיק,⁴³ אבל מ"מ היתה לה

⁴⁰ עי' ילק"ש בראשית ט"ז ג' דא"ל ה' למשה כלום משוא פנים יש לפני בין ישראל בין גוי בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה אם עשה מצוה שכרה בצדה.

⁴¹ היתה מלכה טובה לכלל העם, והיתה מחזקת אותם בזמנים של צרה כמו במלחמת עולם השני' שהיתה עדיין בת י"ד מסרה נאום לחזק את העם שעוד יבואו זמנים טובים, וכן בזמן הקורונה שכולם היו על סף הייאוש ולא ידעו מה יהי' הסוף מסרה נאום לחזק את כולם שעוד יבואו זמנים טובים, גם היתה שולחת הרבה מכתבי ברכה וחיוק כמו לכל מי שהגיע לגיל מאה או לכל מי שעשה דבר גדול עבור העם נתנה להם תואר, גם היתה בעל דרך ארץ גדול ועם כח התאפקות שלא להגיד דעותי' והיתה מכבדת את כולם, היתה מופלגת בצניעות כמו שמתאים למלכה, ופעם תפרה בגדי' למטה לפני שהלכה בספינה כדי שלא יגביהנו הרוח ושהיתה רוכבת על סוס ישבה על צדה שלא יהי' פיסוק רגלים וכמבואר בגמ' פסחים ג: דכך הוא ד"א לאשה. וכ"ז דוגמא לצורת מלכות אמיתי' שענינו להשפיע טובות ולאחד את העם ולחזקם ולעודדם ואם זה מלכה להיות צנועה ומלוכש בצורה של כבוד, ונע"ע לקמן באריכות שהדגשנו גם צורת כבוד המלכות שהי' שם] ועלינו להודות להקב"ה שהשאיר סמל של מלכות אמיתי' בעולם כדי שנוכל ללמוד בזה מה ענינו של מלכות אמיתי', דהסבה שאין מלכות בעולם כיון שהמלכים של פעם היו אכזרים וניצלו את העם לצורך עצמם ולא עשו תפקידם, ולכן בכח הדמוקרטיה התבטל אבל באמת עדיף שיהי' מלכות טובה דבאמת עדיף שיהי' כח מלכות] וגם זה מהווה דוגמא בצניעות למה שאנו רוצים מבנות שלנו שהם באמת בנות מלכים, ובה לא יהי' חשש לא תחנם כמבואר בטור וש"ע סו"ס קנ"א. דכשמשבחים הקב"ה ע"ז אין חשש ועוד י"ל דהכא יש ענין לעולם ירוץ אדם לראות בכבוד מלכים שמא יבחין ועד"ז אם נראה איך מתנהג מלך אמיתי נבחין עד כמה מלך המשיח יהי' הרב יותר טוב. וע"ע בספר אהל יעקב בענין לא תחנם שמשם אפשר למצוא כמה התיירים בזה.

⁴² זה יש לדעת שהגם שלא הי' להם כח מלכות כמו פעם ההחליט על חוקי המדינה, מ"מ כל חק הי' צריך האישור והחתימה שלה, והגם שלא הי' לה כ"כ ברירה שלא להסכים למה שהחליטה הממשלה, מ"מ כיון שהעם העריכו אותה מאד אז דעתה הי' לה השפעה גדולה על כלל העם, ובכן אילו היתה היא ואבי' שונאים יהודים הי' זה משפיע על העם וממילא הי' לזה השפעה לרעה על חוקי המדינה גם על כלל העם ולא היינו יכולים לשבת שם במנוחה, ואכן חסד עשה הקב"ה שלקח המלכות מדודה אדווארד שהי' אוהד נאצי גדול ובשביל שרצה לשאת גרושה ושאסור ע"פ חוק למלך ויותר על המלכות עבור אחיו הצעיר שהי' אוהב יהודים, ובעקיפין גרמה להצלת אלפי בני ישראל כמסופר בהערה הבאה.

⁴³ בשעת המלחמה באו משלחת רבנים לאבי' המלך שיפעל כדי שיוכלו להכניס עוד אלפי ילדים פליטי מלחמה לאנגלי' [מה שנקרא הקינדער טרנספורט ע"י ר' שלמה שנפלד וצ"ל ובתוכם הי' גאב"ד העדה"ח הגר"ש ווייס וצ"ל ועוד הרבה שיש להם כיום מאות נכדים יראים ושלמים] והסכים ע"מ שיכרכו את בתו המלכה העתידי שהיתה חולה במחלת הנפילה שיהי' לה חיים קלים, והרה"ק ר' שלום משאץ ז"ע בירך אותה לרפואה שלמה ואריכות ימים ושנים, ואכן נתרפאה לגמרי וזכתה לחיות עד צ"ו שנים מתוך בריאות הגוף וצלילות הדעת עד יומה האחרון ויומיים לפני מיתתה עוד קיבלה הראש ממשה החדשה. ופעם נשאלה על אריכות ימי' וענתה שזה בשביל שמתפללים עלי' בבתי

כנסיות. וע"ע לקמן פ' נצבים בהג"ה השלמה בענין זה. [הגאב"ד הגרי"ט ווייס וצ"ל הי' תמיד מספר לפני ר"ה שכשעבר המלך גורג' בגייטסהעד קפץ אחד מן הילדים הפליטים למרכבתו לבקש על הוריו שנשארו במקומם ואכן עזר להצילם ואחרים שלא עשו כן לא זכו, וכן בר"ה המלך הקב"ה עובר במרכבתו ויש לנצל ההזדמנות לבקש על עצמינו]
⁴⁴ וברמב"ן ורבינו בחיי עה"ת [במדבר כ"ג י'] עה"פ תמות נפשי מות ישרים דגוים אינם בני מקבלי עוה"ב ואולי סתמו כשי' ר"א או דקאי בסתם גוים שאינם חסידי אוה"ע.

מ"ט כ"ג והיו מלכים אומניך וגו' דקאי על אלו המלכים שהם חסידי אוה"ע והם יהיו המשמשים שלנו.⁴⁵

⁴⁵ הנה חלק מהערה זו כבר כתבתי בפ' בהעלתך אולם חזרתי על זה בזמן מיתת המלכה בשנת תשפ"ב ובשכיל כמה דברים שנחדשו כאן

פעם תיאר הג"ר ראובן אלבז שליט"א מה יהי' לימות המשיח שיעמדו בתור כל ראשי ומלכי המדינות [טרמפ, בייך, דזונסון, מלכת אנגלי' ומשפחתה], ויתחננו שיתן להם הזכות להכין כריכה ולצחצח נעליים של ילד יהודי שהולך לחדר ללמוד תורה, וזה באמת פסוק מפורש בישיע' מ"ט כ"ג "והיו מלכים אומניך [שיגדלו אותך] ושרותיהם מיניתיך אפים ארץ ישתחו לך" וגו'.

והעיר ידידי הרב יעקב יוסף לרנר שליט"א דבזה מובן למה השאיר הקב"ה כח כבוד המלכות בעולם - באנגלי' - והלא אין להם כ"כ שליטה בלא"ה, והכל זה רק ענין של כבוד, ונר' כמו הצגה בעלמא, ויש רבים באנגלי' שרוצים לבטלה שנו' כמיותר, ומלבד ש"ל דהשאר זה הקב"ה כדי שנקבל מושג בכבוד מלכות וכן על דרך לעולם ירוץ אדם וכו' שמא יבחין בין מלכי גוים ומלך המשיח ראה לקמן, י"ל עוד דזה בשביל לקיים פסוק זה בנביא והיו מלכים אומניך צריך שיהי' דין "מלך". עוד הוסיף ידידי שליט"א כמה שיש ענין החלפת החיילים אצל ארמון בקינגהם שבאים מכל העולם לראותו [-changing of the guards -] השאיר זה הקב"ה בעולם לסמל ענין החלפת המשמרות של המלאכים בכל לילה שנבין שיש בזה כבוד המלכות ונבין למה זה שעת רחמים כיון שמתעסקים בכבודו של הקב"ה, וכן מה שאחרי מיתת המלכה נתקבל המלך החדש בטקס מרשים מאד עם תקיעות ותורעות וחיילים שעושים כל מיני תנועות בצורה של כבוד, והם מקפידים לעשות הכל בצורה של פעם [לדוגמא מה שבכל עיר וכפר הי' הכרזה מיוחדת על המלכת המלך החדש כיון שפעם לא הי' תקשורת לדעת הכל מיד] זה לסמל ענין המלכת הקב"ה בר"ה שנדע ונבין איך ממליכים מלך, ולרמז ד' ר' סעדי' גאון בטעם הראשון והגור"א דענין שופר הוא לשמחת המלכת הקב"ה, ובכלל עצם הצורה איך שמכבדים שם את המלכות שאין כמותה בכל העולם, וכל תנועה וריכוז אצל המלכה הי' צריך להיות עם חשבון ויש פרוטוקול שלם איך לעשות כל דבר סביב המלכה, והחיילים גם חוץ לארמון עומדים בלי זיז כל שהוא שעות רבות בקור ובחום, וכשמתכנסים לכבוד המלכות לא יעלה על הדעת להוציא פלפון או להביט על שום דבר אחר, כל זה בא להזכיר איך אנו צריכים לעמוד לפני ממ"ה. וידידי הרב אליהו לוונשטיין שליט"א אמר לי שפעם הי' אצל הארמון ויש שם חיילים שצועדים הלך ושוב עם חרבותיהם בידיהם עם תנועות מדויקות, ורצה לנסות מה יקרה אם יעמוד בדרכם, בא אליו מישוהו והזהירו ש"פ חוק כיון שהם עושים זה לכבוד המלכה, שום דבר לא יוכל לעמוד בדרכם ויוכלו גם להרוג מי שעומד בדרכם אפי' חולה או סומא או קטן מצד כבוד המלכות. וסיפר שמרן הגרא"מ שך זצ"ל הי' חוקר ודורש אצל זקנו הרב יוסף לוונשטיין ע"ה מגדולי עסקני לונדון שנפגש עם המלכה כמ"פ איך בדיוק ההתנהגות אצל המלכה כדי לדעת איך עומדים לפני מלך.

ועצם זה שבסופו של דבר מתה המלכה אחרי אריכות ימים וכבר אחרי שנה אין מדברים עלי', וגם זה שהי' לה עגמ"נ הרבה בחי', י"ל דבא לחדר לנו מה שנאמר בעז"ה עוד שבועיים בר"ה "מלך אביון בלה ורד שחת בשאול ובתחת בלאות וכלי נחת עד מתי ימלך אבל מלך עליון" וגו' וזה רק אם יש לנו מישוהו שהוא דוגמת מלך אביון ובעל חסד ורחמים עם עשירות מופלגת וכבוד ועז' אומרים דאעפ"כ חיוו הם יגיעים בלי נחת ובסוף הכל מסתיים ואעפ"כ מלכינו מלך עליון וגו' וזה הי' אצל המלכה שהי' בצורת מלכות אמיתית ואעפ"כ לא הי' לה נחת הרבה ובסוף מתה. [דראשי מדינות שמתחלפים כל כמה שנים אין חידוש לומר שמתים בסוף דהרי מעיקרא שלטונם הי' רק לזמן אבל מלכת אנגלי' לולא שמתה לא הי' סבה שיתבטל מלכותה ואכן רוב העם גם הזקנים משעת לידתם חיו עם המציאות של המלכה כאילו שזה מציאות שאינו יכול להתבטל]

וכ"ז רק אצל מלכות אנגלי' אבל ראשי שאר המדינות היום אינם מלכים ול"ש לברך עליהם שנתן מכבודו לבשר ודם וכדכ' בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב קל"ט כיון שמעמדם תלוי ועומד בהחלטת בית הנבחרים ובכחם להדיח אותם בכל עת, ומלכות לזמן אינו דומה למלך, ולא דמי למלכות אנגלי' שעל כל חוק חדש המלכה חותמת, ולא מתחלפת אלא המלכות בידה וביד צאצאה וכבודה ככבוד מלכים ממש, ואף שאינה מתערבת בסדרי השלטון מ"מ צריך חתימתה על כל חוק וכבודה לא פחת כל הדורות. ודו"ר הג"ר בצלאל זצ"ל אכן פסק לברך עלי' דיש לה איזה איי הים ששם הורגים אנשים ובשליטתה לצוות מי להרוג עי' בצל הקודש עמ' ל"ח. והג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א אמר בשיעורו

ישראל אלא שיש להם מקום מיוחד לזה, וכ"כ הרדב"ז בה' מלכים שם כתב דראה מי שכתב דאין החלק הזה בגן עדן שאין ערל נכנס לשם וסימנך כל ערל לא יאכל בו. וכן מבואר להדיא בזוהר חדש רות דף ע"ח ע"ד דכל גוי שיעשה תשובה, ויתפרש מע"ז ומעבירה, יעול הקב"ה בי' רוח קדישא ונפשא קדישא, וע"ד יש לו חלק לעוה"ב ולא עם בני ישראל, אלא חלק בפני עצמו ועולם בפני עצמו". ובס' מערכות האלקות בפ' החייט דף קנ"א. הביא דברי הזוה"ק וסיים "אבל חלילה שיהיו בג"ע כי כל ערל לא יאכל בו" ולשון רמח"ל [בדרך ה' ח"ב פ"ד אות ז'] שינתן להם מציאות בבחינה נוספת ונספחת על ישראל עצמם ויהיו נטפלים להם כלבוש הנטפל לאדם ובבחינה זו יגיע להם מה שיגיע מן הטוב ואין בחוקם ששיגו יותר מזה כלל. והגרמ"מ שולזינגר זצ"ל [בספרו משמר הלוי קידושין סי' ק"ח] דיבר עם מרן הקה"י זי"ע בענין חלקם של חסידי אומות העולם, ואמר לו אחרי שהרהר בזה [נממתיק סוד אשר אינו יכול לשכוח את רוממות ההרגשה הקדושה הנעימה לשמע דבריו הקדושים דלהלן] דחלק עוה"ב של חסידי אוה"ע אי"ז כעוה"ז של יהודים דהנה היהודי נשמתו חצובה מתחת כסא כבודו, וזוכה לעוה"ב לחזור למקור מחצבתו תחת כסא הכבוד וליהנות מזיו שכינתו, משא"כ הגוי אין לו שום שייכות לזה ואין נשמתם מתחת כסא הכבוד [עי' תוס' ע"ז ה: ד"ה אין דנשמות של ישראל ושל גוי אינם מגוף אחד] וא"כ גם במקבל עליו ז' מצוות בני נח ונקרא מחסידי אוה"ע ויש לו חלק לעוה"ב, אי"ז תחת כסא הכבוד בצל כנפי השכינה כי אין לגוי שייכות לזה רק שיש לו איזה תענוג ועידון לעוה"ב אבל במקום אחר ובסוג אחר משל ישראל. עכ"ד הקה"י זי"ע. וכ"ז מוסבר היטב לפ"מ שהקדמנו מכמה מקורות דנשמתו של גוי מקורו מאילן הטמא והסט"א.

לרש"י עוה"ב קאי על ימות המשיח

והנה ברש"י בסנהדרין קה: שם מצינו דבר מחודש [העיר בזה מו"ז זצ"ל במכתב שהובא בסוף הענין] שכ' בד"ה מתני' דמש"כ עוה"ב הכוונה למה דאמר' בסנהדרין שם צא: סתירה מה יהי' לימות המשיח דמצד אחד כתוב בלע המות לנצח ומצד שני כתוב הנער בן מאה שנה ימות, ומשני שם דבן מאה שנה קאי על עו"כ ופריך עו"כ מאי בעי התם ומשני דקאי אהנך דכתיב בהו ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם. [ניתכן דס"ל לרש"י כשי' הראשונים [רמב"ן בתורת האדם שער הגמול יד רמ"ה בריש פרק חלק] דעוה"ב לא קאי על עולם הנשמות לאחר מיתה אלא זה העולם אחר תחיית המתים] ויש להוסיף גם הפסוקים ישעי'

והנה בע"ז י: שאל אנטונינוס לרבי האם יבוא לעלמא דאתי וא"ל רבי כן ומש"כ ולא יבוא שריד לבית עשו זה רק בעושה מעשה עשיו. ומשמעות הגמ' כשי' רבי יהושע דיש לחסיד אומות העולם חלק לעוה"ב ולא איתפרש שם בבבלי אם אנטונינוס התגייר. רק בסוף הסוגיא כתוב דכשמת אנטונינוס אמר רבי נתפרדה החבילה ורש"י פי' נתפרדה הקשר של אהבה שהי' בינינו אולם ראה לקמן בשם השל"ה.

גוי מהול לשם מצוה יכול להכנס לגן עדן

עוד שם בגמ' דקטיעא בר שלום הציל את ישראל מגזירת הקיסר ע"י טענותיו, וכיון שהי' החוק שמי שמנצח את המלך הורגים אותו, הוציאו אותו להריגה ובדרך אמרה לו מטרונתא אוי לה לספינה שהולכת בלי לשלם את המכס, הלא אתה יוצא להרג בגלל סיועך לישראל ולא תזכה ליטול חלק עמהם לעוה"ב כיון שאתה ערל, נפל קטיעה על ראש ערלתו וקטעה, אמר שילמתי את המכס ועכשיו אוכל לעבור לעוה"ב ואכן זכה ליכנס לעוה"ב מיד, ויצתה בת קול ואמר קטיעה בר שלום מזומן לחיי עוה"ב בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת. וביאר מהרש"א הא דהוצרך לימול ע"פ מה דאמר' בעירוובין יט. דאברהם אבינו שומר על פתח ג"ע ומי שמשך ערלתו אינו מניחו להכנס ולכן כדי שיוכל להכנס לג"ע צריך להיות מהול. וצ"ב דמה מהני הסרת הערלה בלי להתגייר, וי"ג שנתגייר וק' דהרי בעי' טבילה אחרי מילה דוקא, ועוד דחסר לו פריעה, וא"כ דינו ככל גבעוני וערבי מהול דדינו כערל שנא' כל גוים ערלים וביש"ש יבמות ח' ג' תי' דכיון דקידש את ה' עשה כל מה שיכלתו הי' לו חלק לעוה"ב כישראל, אכן בשו"ת משיב שלום [לרב יוסף שלום הלוי סו"ס קנ"ד] תי' ע"פ מש"כ הרמב"ם פ"ג ממילה ה"ז ופ"י ממלכים ה"י דגוי יכול לקבל על עצמו מצות מילה ומקבל שכר כמי שאינו מצווה ועושה וממילא יש לו שם מהול גם אם נשאר גוי.

וצ"ב הרי חסידי אומות העולם יש להם חלק לעוה"ב בלא"ה וכמשנ"ת לעיל ולא כ' שם תנאי שיהי' נימול, והתי' הוא פשוט ע"פ מש"כ לעיל בשם רדב"ז דגם אם יש להם חלק לעוה"ב מ"מ אינם יכולים ליכנס לגן עדן כיון דערלים הם וסימנך כל ערל לא יאכל בו, וא"כ אחרי שנימול לשם מצוה ויש לזה תורת מילה וכד' הרמב"ם אכן יכולים ליכנס לג"ע עם ישראל. אכן לנתב' בשם הקה"י דרק ישראל שנשמתם חצובה תחת מתחת כסא הכבוד זוכים לזה א"כ לא יהני מילה בעלמא לזה ונצטרך לתרץ כהיש"ש, דכיון שמסר נפשו עבור כלל ישראל ועשה כל מה שביכולתו להיות כישראל הי' יוצא מן הכלל שיוכל להיות בג"ע כמו יהודי.

ולפ"ז קאי על ימות המשיח וא"כ אין ראי' דיש לגוים קיום רוחני לאחר מיתתם די"ל דקאי על גוים שיהיו בחיים כשיבוא המשיח שישארו בחיים כדי לשמש כלל ישראל ויהי' להם אריכות ימים ושנים ובסוף ימותו, אבל אלו שכבר מתו בגלות מהיכי תיתי יקומו לתחי' הרי בשביל תחיית המתים בעי' אור התורה דוקא כמבואר סוף כתובות, וכן נקט בס' עבודת הקודש למהר"ם גבאי חלק ב' פמ"א וא"כ עדיין לא יהי' לנו מקור שיש לגוי קיום רוחני לאחר"מ כדי לקבל שכר. שו"ר שבחי' רבינו דוד בסנהדרין צא: כתב דגם לגוים יהי' תחיית המתים באותה זמן לשמש את ישראל בימות המשיח אכן לא יזכו לעוה"ב שלאחר ימות המשיח דאז יזדכך הגוף ויהי' רוחני ולא יהי' צורך למרעה צאן וכרמים ושדות ושאר צרכים גשמיים. וכן מבואר בתנא דבי אליהו רבה פ"כ דא"ל אליהו לזקן אחד דכשרים שבאומות ישמשו את ישראל לימות המשיח, אבל לעוה"ב אחר התחי' ל"ש דכתיב וכל ערל לא יאכל בו נוע"ע ספר העקרים ד' ל"א באר שבע ר"פ חלק]

שהגריש"א צ"ל פסק דיש לברך עלי' דמש"כ במשנ"ב סי' רכ"ד סק"ב דבעי' כח הריגה הוא רק בשלטון שאינו מלך בזה בעי' תנאי שאין לו עול מלך לשנות דבריהם ודן והורג במשפט בל מלך בעצמו היר כבוד המלוכה זועקת ופשיטא שמברכים. וע"ע לקמן בפ' נצבים מה שהוספנו בענין זה.

ומנהג הרבה קהלות בענגלנד ובתוכם בית מדרשו של אאמו"ר שליט"א שאומרים בשבת אחרי יקום פורקן נוסח "הנותן תשובה למלכים" שזה כבר הי' בזמנם של הגרע"א וחת"ס [ובס' יוסף את אחיו לר' יוסף ב"ר חיים פאלאג'י מערכת ב"ת בשם אביו שמנהג זה שנהגו באיזמיר הוא מזמן בית שני וסמך לעצם המנהג מיומא טט. בדברי שמעון הצדיק לאלכסנדר מוקדון ע"ש באריכות ששלש מאות שנה הי' המנהג לאמרו לפני אשרי עד ששינו אותה לשעת הוצאת ס"ת אבל לא ברור מי תיקן הנוסח] ועתה אחרי שבעים שנה שאמרוהו בלשון נקיבה שינוהו ללשון זכר והי' צריך לחפש סידורים ישנים לדעת איך הנוסח בל' זכר דיש דברים שמוסיפים כשזה מלך כמו "תחת רגלו" ובמלכה לא אומרים "תחת רגלה" ואאמו"ר שליט"א בבית מדרשו לרגל שינוי הנוסח, הקריא מדברי חת"ס מה שאמר לכבוד המלך דאז פראנס יאזעף. [ראה דרשות חת"ס סוף ח"ה מהוצאה החדשה שליקטו כל הדרשות שאמר חת"ס לכבוד המלך שכולל יום הולדת והספד].

עוד הוסיפו הפוסקים [עי' פסקי תשובות סי' רכ"ד אות ז'] דבלא"ה ל"ש בזמנינו לברך ברכה זו על נשיאי המדינות כי לבושם וחזותם של נשיאים וראשי ממשלות הם כאזרחים רגילים ואינם בבגדי מלכות פאר וכבוד כמלכים ואין בסביבתם פמליא מכובדת ברוב פאר והדר כדרך המלכים ומה שמקיפים אותם אנשי בטחון ומשטרה אי"ז בגדר פאר והדר, אבל מלכת אנגלי' יש לה בגדי מלכות ופמליא מכובדת בצורה של מלכות ולזה יש מצוה לראות שמא יבחין בין מלכי גוים למלכי ישראל ולמהר"ל דיסקין קו"א אות כ"ה הוא מ"ע דא' דזה מכבודו של מלך ישראל להבחין בכבוד מלכי גוים. עכ"פ לפ"ז מש"כ והיו מלכים אמניך קאי על מלכת אנגלי' ובני משפחתה שהם יבואו להתדפק על בתי בני ויבקשו להיות שמרטף או מינת.

וראיתי להגרי"צ זילברשטיין שליט"א בהקדמתו לספר מלכים אמניך הל' אמירה לעכו"ם שחקר אם לע"ל כשיתקיים והיו מלכים אמניך ויעמדו בתור לשרת אותנו, האם נברך עליהם ברכת שנתן מכבודו דאולי ראיתם לא תוהגם שום התפעלות ואולי לא יהי' נחשב כמלכים, אולם לכ' י"ל דמש"כ והיו מלכים אמניך אינו שפעם היו מלכים רק דהחידוש יהי' שעדיין יהיו במצב ובגינותי מלוכה, ועם פמליא מכובדת שלהם, ואעפ"כ יבואו לדפוק על דלתי בני ישראל אם יש משהו שיכולים לעשות דזה יהי' עיקר הכבוד לכלל ישראל, ונתפעל כ"כ מעוצם טובת הקב"ה שבא מלך כ"כ מכובד ואעפ"כ בא לשרת אותנו וא"כ אולי אכתי נברך ברכה זו.

והנה בתוס' ע"ז י: שם ד"ה ווי הק' הרי אנטונינוס זכה לעוה"ב בלי מילה ותי' ע"פ הירושלמי שגם הוא נימול שרבי א"ל שיכול להאכילו מליתן אבל לא מפסח כיון שהוא ערל וכ' כל ערל לא יאכל בו, כיון דשמע כן הלך ומל עצמו הדא אמרה איגייר אנטונינוס. [ובזה פי' הגרש"ק בספר עבודת עבודה בע"ז שם מש"כ נתפרדה החבילה דמבואר בשלה"ק דאין לומר בהזכרת נשמות תחת כנפי השכינה דנשמת ישראל הוא למעלה מכנפי השכינה רק נפש הגר הוא תחת כנפי השכינה כמ"ש ברות אשר באת לחסות תחת כנפיו וא"כ חשב רבי כיון שהי' נפשו קשורה לאנטונינוס יהי' נפש אנטונינוס מושכו לתחת כנפי השכינה, לזה אמר רבי נתפרדה החבילה והותר הקשר והועיל באמירה זו שמעה יהי' כ"א לפי שורשון הנה כנראה פשיטא לי' לירושלמי דכדי לאכול ק"פ לא סגי בקיים מילה לשם מצוה דבעי' שיהי' ישראל דוקא, אבל כדי לאכול ליתן גם אם לא נתגייר והוא ערל יכול לאכול מליתן, וזה חידוש גדול בפרט אם נימא דבגן עדן א"א ליכנס בהיותו ערל מ"מ ליתן יכול לקבל וכנראה הכוונה לשלוח לו במקומו.

והנה ברמב"ם פ"ד מאיסור"ב ה"ד כתב דאומרים לגר הוי יודע שעוה"ב אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל, והעיר בהג' מהר"ץ חיות יבמות מז. דתנאי זה דישאל לא כ' בגמ' שם, ובפרט דהרמב"ם בעצמו כ' בהל' תשובה דלחסידי אומות העולם יש חלק לעוה"ב ולכ"כ דזה ט"ס, ולנת' לעיל ל"ק כלל דגוי בעלמא אינו יכול יכנס לגן עדן עם כלל ישראל כ"ז שלא נימול רק יש מקום אחר בשבילם שאין לו שום דמיון לג"ע, וכן האריך הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל בספר פניני רבינו הקהלות יעקב סי' י"ב ע"פ ד' הזוהר חדש ודברי הקה"י שהבאנו לעיל בשמו.

העולה מכ"ז דכל גוי מחסידי אומות העולם יכולים לזכות לעוה"ב בעולם הנשמות לאחר מיתה, אבל מ"מ ל"ש שיכנסו לגן עדן עם ישראל רק אם יהי' מהול לשם מצוה, יש צד שיכולים ליכנס, ולפ"ז יש לדון באשה מחסידי אומות העולם שאיננה בר מילה שתוכל להכנס לג"ע גם בלא נתגיירה כיון דאין לה חסרון ערלות.

ולפ"ז אם באנו לדון אם גוי מאמין שעשה מעשים טובים ובפרט אם עשה טובות ליהודים וכש"כ במסור נפשם להציל מבני ישראל בצרתם האם יש להם חלק לעוה"ב הנה התשובה דוודאי יש להם רק לא ביחד עם ישראל.

שי' הרמב"ם דבעי' דוקא גר תושב

אלא דלכ' רבינו הרמב"ם סגר עלינו את הדרך בכתבו בסוף פ"ח מהל' מלכים דחסידי אומות העולם הכוונה למי שקיבל עליו בפני ג' חברים ז' מצוות בני נח, וזה לבד לא מספיק אלא צריך שיקבל אותן ויעשה אותן

מפני שצווה בהן הקב"ה בתורה והודיענו ע"י משה רבינו שבני נח נצטוו בהן אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אי"ז גר תושב ואינו מחסיד אוה"ע אלא מחכמיהם וכן רמז בה' איסור"ב פ"ד ה"ז וכד' האו"ש שם דאחרי שהעמיד דיני גר תושב כתב דהרי הם מחסידי אומות העולם שיש להם חלק לעוה"ב, והרמב"ם הוא זה שהמציא ההגדרה של "חסידי" אומות העולם, הרי דפי' דמ"ש בסנהדרין דיש לחסידי אוה"ע חלק לעוה"ב הכוונה לגר תושב דוקא, ולא נתבאר מנ"ל לרמב"ם הא וכ' הכס"מ דזה מסברת עצמו וסברא נכונה היא, וא"כ כיון שלא נתבאר גדר אחר לחסיד אוה"ע א"כ כל שאיננו גר תושב אין לו חלק לעוה"ב, וא"כ גם אלו הגוים שהצילו יהודים וכן המלכה שמתה כ"ז שלא קיבלה בפני ג' חברים להזהר בז' מצוות בני נח ואיננה עושה בשביל שכ' בתורה אין לה דין חסיד אוה"ע ובלא"ה לא יתכן כלל להיות גר תושב בזמנינו, דאין מקבלין גירי תושב רק בזמן שהיובל נוהג כמבואר בערכין כט. ופסק כן הרמב"ם בהל' איסור"ב שם.⁴⁶ [וי"ל בדרך צחות דס"ל לרמב"ם דעל גר תושב כתוב "עמך ישב בקרבך" דלכן נקרא "גר תושב" ולכן יושב גם עמנו בעוה"ב אבל כל שאינו גר תושב וכ' עליו לא תחנם שלא יהי' לו חניי' בינינו ה"נ אין לו חניי' אצלינו בעוה"ב. אולם לדברינו לעיל גם גוי אינו יושב עם ישראל רק יש לו חלק נפרד] ולפ"ז נמצא דגוי בזמנינו שיבוא לרב ויגיד "אני רוצה להיות גוי טוב ולעשות הרבה מעשים טובים כדי לזכות לעוה"ב" אין לא אפשרות, כיון דאין מקבלין גר תושב בזמנה"ז.

אולם באגרות הרמב"ם באגרת לרבי חסדאי הלוי הספרדי מבואר דנקרא חסיד מאוה"ע אם מאמין בבורא והוא שלם בדעות נכונות ומתנהג במדות מתוקנות, ולא הזכיר כלל קיום ז' מצוות בני נח כתנאי לזה, ובתפארת ישראל פ"ג דאבות מ"ד בבוועז סק"א פשיטא לי' דהגם דלא קיבלו בפני ג' חברים מ"מ מדלא עשו מעשה עשו ומכירין בהקב"ה ובתורתו ועושים ג"ח עם יהודים בוודאי יש להם חלק לעוה"ב, ועוד הוסיף לחדש דכל גוי שתרים לכלל האנושות בוודאי יש לו חלק לעוה"ב, והביא שם דוגמאות מכמה גוים שהטיבו ביותר לכל באי עולם כגון מי שהמציא החיסונים שע"ז ניצלו רבבות

⁴⁶ אולם לענין התנאי שתעשה כן בשביל שכ' כן בתורה יתכן דכיון שהאמינה בתורתנו הקדושה והיתה מאמינה בהקב"ה ובשכר ועונש אף שהאמינה גם באותו האיש ובתורתו, מ"מ לענין ז' מצוות בני נח הרי מודים שאכן כך צווה הקב"ה בתורה ע"י משה רק שחשבו שבזמן החורבן ניתן התורה גם לגוים ועשו בה איזה שינויים וא"כ עדיין נקרא שעושה בשביל מש"כ בתורה אולם עדיין חסר הקבלה בפני ג' חברים, ויתכן דרק אם לא היו זהירים עד עכשיו צריך קבלה אבל אם מעת הלידה התחנכו בצורה זו לא בעי' קבלה אולם אי בני נח מצווין על השיתוף ונצרות דינו כשיתוף א"כ נחשבת כעובדת ע"ז וא"כ לא קיימה כלל ז' מצוות בני נח, אכן להלכה לא קי"ל כן הבאנו המ"מ לקמן בפנים. - ונושא זה של גר תושב נוגע גם לענין לא תחנם דד' הרמב"ם פ"י מע"ז דגוי שאינו גר תושב יש איסור לא תחנם ואסור למכור להם קרקע וראב"ד חולק דסגי בקיום ז' מצוות גרידא והאריך בזה החזו"א יו"ד סי' ס"ה לשלול היתר מכירה בשביעית.

שליט"א, וכתב דשמע ממרנן הגראי"ל שטיינמן והגרח"ק זצ"ל דגם גוי שסיכן עצמו והציל חיי יהודים אולם לא עשה כן מפני שצוה כן הקב"ה בתורה רק מפני הכרע הדעת אינו בכלל חסידי אוה"ע שנא' עליהם שיש להם חלק לעוה"ב ומ"מ בוודאי הקב"ה לא יקפח שכרו על כך, ואם עשה מצוה זו של הצלת נפשות מצד המצוה ומ"מ עבר על מצוות אחרות מז' מצוות בני נח דעת הגראי"ל שאין לו חלק לעוה"ב דצריך לקיים כל הז' מצוות באופן זה שכ' הרמב"ם ואמר בדרך צחות שאם נחפש בעוה"ב חסידי אוה"ע לא נמצא אפי' מנין, אבל הגרח"ק אמר דעדיין הדבר צריך שיקול דיתכן דמצוה כה גדולה של הצלת נפשות מישראל תעמוד לו נגד עבירות שעבר ולא הכריע.

גם על אלו שהם באמת חסידי אוה"ע תמה הגראי"ל באילת השחר קידושין דף מ' דהרי לקבל שכר חיובי בעי' מצות עשה וז' מצוות הם רק בגדר שלילה וא"כ שייך רק שלא יענשו אבל איזה שכר שייך אם לא שהי' להם נסיון והתגברו מחמת יראת ה' עי"ש. והגר"ר מנשה קליין זצ"ל בספרו משנה הלכות ח"ה סי' קמ"א ובעוד מקומות הפליג עוד יותר לומר להלכה ע"פ ד' הרמב"ם דכל גוי שאינו מקיים ז' מצוות מצד מש"כ בתורה אפי' שמקיימם בפועל והוא גוי טוב ה"ז יהרג, וא"כ כל הגוים בזמנינו חייבים מיתה רק שאין לנו כח להרגם וכל מה שמותר לעזור להם הוא רק מצד קי' השם.

עכ"פ העולה מכל הנ"ל דאם נדון על גוי בזמנינו דוגמת המלכה שהאמינה בהקב"ה וקיימה ז' מצוות בני נח [נהגם שהאמינה בדת הנוצרית לא נקרא ע"ז, לפי פשוט ד' התוס' בכורות ב: ד"ה שמא וסנהדרין סג: ד"ה אסור דבני נח לא הוזהרו על שיתוף וכ"פ הרמ"א אור"ח סי' קנ"ו ס"א להלכה ובש"ך יו"ד קנ"א סק"ז בד' הרמ"א שם ובפתחי תשובה יו"ד קמ"ז סק"ב וכ"כ בביאור הגר"א אור"ח סי' קנ"ו סק"ו שלא מציינו בשום מקום שבני נח הוזהרו על השיתוף] ועשתה מעשים טובים בכלליות וגם ליהודים וגרמה בעקיפין להצלת משפחות רבות מישראל, האם יש לה חלק לעוה"ב והאם היה מצוה להשתתף בהלוייתה, הנה לד' מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א עפ"י דברי ב"י סי' שס"ז יש לה דין חסידי אוה"ע והיה מצוה להשתתף בהלוייתה, אולם לד' הגראי"ל והגר"מ שולזינגר זצ"ל שהתנו שדוקא עם עושין כן מפני שצווה כן הקב"ה בתורה יתכן שלא עשתה מצד התורה שלנו, ובפרט אם בעי' דוקא בפני ג' חברים ובעי' דין גר תושב ממש, אין לנו דין חסידי אוה"ע בזמנינו. [גם אותם הקהלות של גוים בארה"ב שמקיימים בהידור ז' מצוות בני נח ע"פ תורה והיו מקבלים הוראות מהגר"צ גולדברג זצ"ל אבל אם נתעקש דבעי' גר תושב ל"מ] אולם ז"פ לכו"ע דגם אם יש לה חלק עוה"ב אי"ז דוגמת עוה"ב של יהודי שחוסה בצל כנפי השכינה

בני אדם ממיתה, וגוטנבערג שהמציא את הדפוס דפשוט [ואין לשער עוצם ריבוי התורה שנעשה ע"י כח הדפוס - הוספת מו"ר הגר"מ רייזמן שליט"א] ומי שהערה נפשו למות להציל שריפת השסי"ן שרדפוהו הכומרים עד שמת בדחקו ובשבירת לבו בלי שיקבל שום שכר ע"ז הלא פשוט סברא שלא יקפח הקב"ה שכרם ויקבלו שכר לעוה"ב. ובספר הדרך לתשובה על רמב"ם למרן הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א בפ"ג הלכות תשובה ה"ה כתב דנראה פשוט שגם היום שאין גר תושב, אלו שמאמינים בה' ומסרו נפשם להציל נפשות מישראל, נחשבים חסידי אוה"ע ויש להם חלק לעוה"ב עם כל חסידי אוה"ע.

האם יש מצוה להשתתף בהלויית חסיד מאוה"ע

ובשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תשכ"א נשאל אם יש מצוה להשתתף בלוי' של גוי שעשה טובות עם ישראל והשיב ע"פ המבואר בב"י יו"ד שס"ז בשם הכלבו דמצוה להשתתף בלוי' של גוי וביאר בב"י דמיירי מפני דרכי שלום או בחסידי אוה"ע דקי"ל בסנהדרין קה. דיש להם חלק לעוה"ב, וא"כ ה"נ כל גוי שעשה חסידים עם יהודים עד כמה שקיים ז' מצוות בני נח יש מצוה להשתתף בהלוי' [אבל וודאי לא מבטלין תורה] ואף דברמב"ם מבואר דדוקא בקיבל כן בפני ג' חברים ודוקא בעשה כן מפני התורה, וא"כ לא נמצא גוי כזה בזמנינו, אבל בדברי ב"י מבואר דלא קי"ל כן דהרי לרמב"ם ל"ש כן בזמנינו. ולפ"ז יתכן דבמלכת אנגלי' שהנהיגה מלכות של חסד בכלליות וגם ליהודים, וגרמה בעקיפין להצלת אלפי ילדי ישראל יהי' לה דין חסידי אוה"ע שיש להם חלק לעוה"ב.

אולם הגר"מ שולזינגר זצ"ל במשמר הלוי קידושין סי' ק"ח הביא דברי הגאון שליט"א ממש"כ בספרו על הרמב"ם הנ"ל, [לא מש"כ בתשובה"נ] וצווה ע"ז ככרוכיא איך יכול לכתוב נגד הרמב"ם שמפוי' בדבריו דבעי' דוקא קבלת ז' מצוות בני פני ג' ושיעשה כיון שכתוב בתורה, וגם אם משבח גוים אלו עובר על לא תחנם. [ולא ראה מש"כ בתשובה"נ להוכיח מדברי הבי"ן] אלא שהי' קשה לו מאותו הרומי שהציל ר' חנינא בן תרדיון שזכה לחיי עוה"ב מיד בלי שיהי' גר תושב, והלך לשאול את מרן הקה"י שענה לו דאולי זה לא הי' מדין חסידי אוה"ע או אולי קיבל עליו דין גר תושב בפני ר' חנינא ויחיד מומחה דינו כג' חברים, ואולי יש עוד חילוקים בזה, עי"ל דהיתה זאת הבטחה מיוחדת של תנא אלקי ומה יודעים אנו על כח הנורא של הבטחה של תנא עכ"פ א"א להקיש וללמד מזה על ענין אחר.

ובספר שובי נפשי להגר"ר הלל קופרמן שליט"א על הרמב"ם עמ' צ"ה הביא דברי הגר"מ שטרנבוך

כיון שאין נפשה חקוקה מתחת כסא הכבוד, רק שיש לה מקום מיוחד שמיועד לגוים טובים.

להשלמת הדברים ראה לקמן בפרשת נצבים.

ונחזור על הראשונות שביארנו דיבור אחרון של מו"ז זצ"ל לפני פטירתו, והבדלנו בין יהודי לגוי דרך יהודי נעשה חטיבה אחת עם בוראה אבל גוי נעשה חטיבה אחת עם הארץ, ולדברינו עכשיו הדבר מתחלק דא"נ אין אף גוי שיהי' חטיבה אחת עם הקב"ה כמו יהודי, אבל מ"מ יש לך גוי שלא מתאחד עם הארץ רק שמקבל איזה מקום מיוחד לשכרה.

ולהשלמת הדברים נעתיק מכתב של מו"ז זצ"ל בענין אם יש נשמה לעכו"ם שנדפס בספר ארחות ישרים לאאמו"ר שליט"א עמ' שס"א. ועפ"י דברינו לעיל יובנו הדברים היטב בעז"ה. [כנראה קאי על דרשן שאמר בתו"ד שיש נשמה לעכו"ם]

ב"ה ד' לס' בראשית תשל"ג

החיים והשלום למע"כ ידי"נ הדגול הרב שמעון מרגלין שליט"א

אחדשה"ט קבלתי מכתבו לנכון, והנה גם אני חזרתי לעיין בדרך ה' ומצאתי כדבריו, ועוד אגיד שתיכף בשמעי הדברים יצאים מפי הנואם, אמרתי שהכוונה ממקור אחר דהיינו נשמת ישראל חצובה מתחת כסא הכבוד, לא כן נשמת העכו"ם כי כן מבואר במה וכמה ספה"ק.

ידע נא ידידי כלל גדול בעניינים אלו ששמעתי מפי הגר"א דסלר זצ"ל בשם הגר"א, שכל היכי דפליגי חז"ל בענייני אגדה אינה מחלוקת כלל אלא שזה מגלה בחינה זו והאחר מגלה בחינה אחרת והכל ממקור אחד יהלכו, ולכן אפי' יהא נמצא שאין לגוי נשמה אי"ז סתירה כלל אלא הכוונה שאין לו נשמת ישראל ששרשה ממקום אחר.

[ועיינתי בדרשות מהר"י מינץ שהי' בזמן הרמ"א ומראשוני האחרונים ולא נמצא שם כלל לשון זה שאין לה נשמה, אלא ז"ל בדף ג' כי הקב"ה לוקח הנפש ממקור הקדושה והכניסה בגוף האדם למען תוסיף שלמות על שלמותה בעוה"ז עולם המעשה וכו' ובראותו בדור המבול כי מין האדם נטה אחרי התאוות ושגם הוא בשר וחומרי כיתר בעלי חיים ומותר האדם מן הבהמה אין ניהם כי עשה את האדם – פי' הנפש המשכלת אשר בעבורה נקרא אדם ובה הוא נבדל משאר בעלי חיים – כי יותר טוב לאדם דהיינו לנפש המשכלת להשאר במציאותה הרוחני כבראשונה מאחר שהאדם החטיא הכוונה אשר בעבורה נברא הארץ עכ"ל]

ועיין בנצח ישראל למהר"ל פ"א ד"ה ועל אלו ג' דברים באריכות הפי' במשנה חביב אדם שנברא בצלם ובמש"א חז"ל אתם קרואים אדם ע"ש היטב מכ"ז אין סתירה למה שפי' הספורנו והוכיח מהתם דיש להם נשמה דכפי המבואר שם הם בטלו הצלם אלקים שלהם ע"י נטייתם לחומריות וע"ע בד"ה וכבר הרחבנו הביאור.

ויסוד הדברים דעל כלליות אוה"ע נאמרו כל הדברים והחילוקים שבין אומה הישראלית לשאר האומות עי' ע"ז ב: ראה ויתר גוים וגו' עמד והפקיר ממנום בשביל שלא שמרו אפי' ז' מצוות, ולכן נלקח מהם צלם אלקים כמבואר במהר"ל הנ"ל, ומ"מ על היחידים לא נאמר כזה ועליהם פסק הרמב"ם פ"ג מהל' תשובה דחסיד אוה"ע יש להם חלק לעוה"ב.

וראיתי שם דבר נפלא ברש"י הקדוש ד"ה א"ל ר"י דקאי אריש פרקין ורעו זרים צאנכם ובני נכר אוכריכם לעוה"ב ועי' תוספתא פ"ג דסנהדרין הנוסח במח' ר"א ור"י הא יש צדיקים בעכו"ם שיש להם חלק לעוה"ב, והרמב"ם מבאר זה בלשן חסידי אוה"ע הרי דצריך להיות חסיד, ואף לעוה"ב לא יהיו אלא רועי צאן ישראל ואיכריהם כי אז לא יזכו רק החסידים שבהם. [ובזה שאני האומה הישראלית שכל ישראל יש להם חלק בעוה"ב] וכללות אוה"ע יבואו לחשבון לע"ל עבור הנהגתם נגד כלל ישראל כמבואר בכמה דוכתי בתנ"ך מכמה נביאים ע"ע בנצח ישראל פ"י ד"ה ועוד תבין זה "לכך נבראו חיות שאינם נבראים בשביל עצמם רק בשביל ישראל ואלו ישראל מדמה אותן לבר אינש כי ישראל הם עיקר המציאות בעוה"ז".

ואם חז"ל ציווי לנו לברך שלא עשני גוי ולהכיר ההבדלה ביניהם לעם הנבחר וכמש"כ ואבדיל אתכם מן העמים, וודאי החובה עלינו להראות ולגלות תרמיתם ורשעותם דרך כלליות כי דבר זה בדוק ומנוסה שממה שאדם מתנהג בעת שלום ושלוחה אין שום ראי' כמאמרם ז"ל בכעסו בכוסו ובכיסו ניכר האדם הן הישראל והן הגוי ועל כללות האומות וודאי מתגלה ונתגלה חטאם ופשעם נגד כלל ישראל הגם שיש פרטיים מחסידיהם יהי' להם עוה"ב וכנ"ל,

בכל הברכות לכט"ס ובכבוד ובהוקרה דושה"ט,

בנציון ראקאו

